

ISSN 2411-1562

INSTITUTUM PHILOLOGIAE

CATHEDRA LINGUISTICAE GENERALIS,
PHILOLOGIAE CLASSICAE ET NEOHELLENISTICAE

X
2017

<http://philology.knu.ua/node/316>

<http://pinax.com.ua>

У рамках десятого тому збірника наукових праць "Studia Linguistica" представлені наукові праці вчених, присвячені різним проблемам класичної філології та неоелліністики, які осмислюються у річищі найсучасніших лінгвістичних ідей.

Within the framework of the tenth volume of the collection of scientific works "Studia Linguistica" the scientific articles of scholars devoted to the solution of various problems of classical philology and neohellenistic are being presented.

Орієнтований на наукових працівників, викладачів, студентів, аспірантів.

Addressed to researchers, teachers, graduate and post-graduate students.

Адреса редколегії	01601, м. Київ, 6-р Шевченко, 14, к. 141 ☎ (+38044) 239 34 15, zagmoclasphil@gmail.com Збірник розміщено на сайтах: http://philology.knu.ua/node/316; http://pinax.com.ua
Address of the Editorial Board	01601, Kyiv, boulevard Shevchenko, 14, room 141 ☎ (+38044) 239 34 15, zagmoclasphil@gmail.com The collection of scientific works is presented on the website: http://philology.knu.ua/node/316; http://pinax.com.ua
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка від 27.06.2017 (протокол № 12)
Recommended	By Academic Council of Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv on June, 27, 2017 (protocol № 12)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 747 від 13.07.2015
Certified	By State Accreditation Committee of Ukraine Decree of the Presidium of the SAC of Ukraine № 747 dated 13.07.2015
Зареєстровано	Міністерством юстиції України Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 13518-2402Р від 09.11.2007
Registered	By Ministry of Justice of Ukraine Certificate of registration KB № 13518-2402P dated 09.11.2007
Засновник	Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Founder	Taras Shevchenko National University of Kyiv

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

The authors of the published materials are fully responsible for the selection, accuracy of the facts, quotes, economic and statistical data, relevant terminology, proper names and other information. The editorial board reserves the right to shorten and edit the submitted materials.

**Редакційна колегія
періодичного видання “Studia Linguistica”**

**Information about the members of the Editorial Board
of the periodical “Studia Linguistica”**

**Відповідальний редактор
Responsible Editor**

**Голубовська
Ірина Олександрівна**
доктор філологічних наук,
професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, завідувач кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Iryna Golubovska
Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Head of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neoellinistics

**Заступник відповідального редактора
Deputy Editor-in-Chief**

**Звонська
Леся Леонідівна**
доктор філологічних наук,
професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, професор кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Lesia Zvons'ka
Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Professor of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neoellinistics

**Відповідальні секретарі
Responsible Secretaries**

**Корольов
Ігор Русланович**
кандидат філологічних наук,
доцент, докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, докторант кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Ihor Korol'ov
Ph.D in Philology, Doctoral
Candidate

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Ph.D. in Philology, Doctoral Candidate

Левко
Олександр Вадимович
кандидат філологічних наук,
доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Olexandr Levko
Ph.D in Philology
Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Associate Professor of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neoellinistics

Руда
Наталя Вікторівна
кандидат філологічних наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, асистент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Natalia Ruda
Ph.D in Philology, Assistant
Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Assistant Professor of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neoellinistics

Члени редакційної колегії **Members of the Editorial Board**

Архангельська
Алла Мстиславівна
доктор філологічних наук,
професор

Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці (Чехія), професор кафедри славістики

Alla Arkhangelska
Doctor of Philology, Professor

University of the F. Palacki in Olomouc (Czech Republic), Professor of the Department of Slavic Studies

Бартмінський Єжі
Академік Польської Академії
мистецтв і наук, доктор
філологічних наук, професор

Люблінський університет Марії Кюрі-Склодовської (Польща), гуманітарний факультет, директор Етнолінгвістичного Архіву Інституту польської філології

Bartmiński Jerzy
Academician of the Polish
Academy of Arts and Sciences,
Doctor of Philology, Professor

Lublin University Maria Curie-Sclodowska (Poland), Faculty of Humanities, Director of the Ethnolinguistic Archive of the Institute of Polish Philology

Бацевич
Флорій Сергійович
доктор філологічних наук,
професор

Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри загального мовознавства

Florii Batsevych Doctor of Philology, Professor	Lviv Ivan Franko National University, Head of the Department of General Linguistics
Броджі Джованна доктор філологічних наук, професор	Міланський університет (Італія), факультет літератури і філософії, завідувач кафедри лінгвістичних, літературних і філологічних студій
Brogi Giovanna Doctor of Philology, Professor	University of Milan (Italy), Faculty of Literature and Philosophy, Head of the Department of Linguistic, Literary and Philological Studies
Гарзаніті Марчелло доктор філологічних наук, професор	Флорентійський університет (Італія), факультет мов, літератур та міжкультурних досліджень, професор кафедри лінгвістичних студій та сходознавства, Президент Італійської Асоціації славістів
Garzaniti Marcello Doctor of Philology, Professor	Florentine University (Italy), Faculty of Languages, Literature and Intercultural Studies, Professor of the Department of Linguistic and Oriental Studies, President of the Italian Association of Slavists
Єрмоленко Сергій Семенович доктор філологічних наук, професор	Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України, провідний науковий співробітник відділу загального мовознавства
Serhii Yermolenko Doctor of Philology, Professor	O. O. Potebnia Institute of Linguistics (National Academy of Science of Ukraine), Leading Researcher of the Department of General Linguistics
Загнітко Анатолій Панасович Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор	Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри загального і прикладного мовознавства та слов'янської філології
Anatolii Zahnitko Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Philology, Professor	Vasyl' Stus Donetsk National University, Head of the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology

**Клименко
Ніна Федорівна**
Член-кореспондент НАН
України, доктор філологічних
наук, професор

Nina Klymenko
Corresponding Member of the
National Academy of Sciences
of Ukraine, Doctor of
Philology, Professor

**Корнілов
Олег Олександрович**
доктор культурології,
професор

Oleh Kornilov
Doctor of Cultural Studies,
Professor

**Лучканин
Сергій Мирославович**
доктор філологічних наук,
професор

Serhii Luchkanyn
Doctor of Philology, Professor

**Манакін
Володимир Миколайович**
доктор філологічних наук,
професор

Volodymyr Manakin
Doctor of Philology, Professor

**Миронова Валентина
Миколаївна**
кандидат філологічних наук,
доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, професор кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Professor of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neoellinistics

Московський державний університет імені М. В. Ломоносова (Росія), факультет іноземних мов та регіоназнавства, професор кафедри порівняльного вивчення національних літератур і культур

Mykhailo Lomonosov Moscow State University (Russia), Faculty of Foreign Languages and Regional Studies, Professor of the Department of Comparative Study of National Literatures and Cultures

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Professor of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neoellinistics

Запорізький національний університет, декан факультету журналістики, завідувач кафедри видавничої справи та редагування

Zaporizhzhya National University, Dean of the Faculty of Journalism, Head of the Department of Publishing and Editing

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Valentyna Myronova
Ph.D in Philology, Associate
Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Associate Professor of the
Department of General Linguistics, Classical Philology
and Neoellinistics

**Мосенкіс Юрій
Леонідович**
доктор філологічних наук,
професор

Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, Інститут філології, професор кафедри
української мови та прикладної лінгвістики

Yurii Mosenkis
Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Professor of the Department of
Ukrainian Language and Applied Linguistics

**Нікітіна Фіонілла
Олексіївна**
доктор філологічних наук,
професор

Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, Інститут іноземної філології,
професор кафедри англійської філології

Fionilla Nikitina
Doctor of Philology, Professor

Mykhailo Drahomanov National Pedagogical
University, Institute of Foreign Philology, Professor of
the Department of English Philology

**Снитко Олена
Степанівна**
доктор філологічних наук,
професор

Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, Інститут філології, завідувач кафедри
російської філології

Olena Snytko
Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Head of the Department of
Russian Philology

**Тищенко
Олег Володимирович**
доктор філологічних наук,
професор

Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності, завідувач кафедри перекладу

Oleh Tyshchenko
Doctor of Philology, Professor

Lviv State University of Life Safety, Head of the
Department of Translation

**Черниш
Тетяна Олександрівна**
доктор філологічних наук,
професор

Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, Інститут філології, професор кафедри
слов'янської філології

Tetiana Chernysh
Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Professor of the Department of
Slavic Philology

Чемес
Валерій Федорович
кандидат філологічних наук,
доцент

Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, Інститут філології, доцент кафедри
загального мовознавства, класичної філології та
неоелліністики

Valerii Chemes
Ph.D in Philology, Associate
Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Associate Professor of the
Department of General Linguistics, Classical Philology
and Neoellinistics

Шовковий
В'ячеслав Миколайович
доктор педагогічних наук,
професор

Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, Інститут філології, завідувач кафедри
методики викладання української та іноземної мов
та літератур

V'iacheslav Shovkovyi
Doctor of Pedagogical
Sciences, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Head of the Department of
Methods of Teaching Ukrainian and Foreign Languages
and Literatures

Hui Ching Chang
Ph.D., Associate Professor

University of Illinois at Chicago, Professor at the
Communicative Department

Хуей Чін Чан,
кандидат філологічних наук,
доцент

Іллінойський Університет в Чикаго, доцент кафедри
комунікативістики

Michael A. Denner
Ph.D., Associate Professor

Stetson University (DeLand, Florida)
Stetson's Program in Russian, East European and
Eurasian Studies Director, University Honors Program
Director, Editor of Tolstoy Studies Journal

Мішель А. Деннер,
кандидат філологічних наук,
доцент

Стетсонський університет (ДеЛанд, Флорида).
Директор програми російських, східно-
європейських та євразійських студій, директор
почесних програм Стетсонського університету,
редактор журналу «Толстовські студії»

Стаття надійшла до редакції 07.03.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.
унікальність – 99.86%

УДК 81:39

У СЕМАНТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ІМЕННИКА *ПОЯС* (зіставний аспект)

Клименко Ніна Федорівна, zagmoclasphil@gmail.com

д-р філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

У статті розглянуто семантичний простір іменника *пояс* у зіставному плані на матеріалі української та новогрецької мов. Для опису запроваджено термін *семіофор* подібно до біологічних термінів на зразок *анемофор* – вітер, що поширює рослини, плоди, насіння, спори. Їхня друга основа виражає значення ‘простір поширення явища, дії’. У лінгвістиці це знаки – позначки певних понять. Назвами *семіохорів* є іменники, що об’єднують семантично подібні слова. До *семіохорів* входять непохідні й похідні лексеми (афіксальні та складні, питомі й запозичені, розчленовані номінації, які виражають те саме поняття, що й іменник – назва *семіохора*).

Семіохори структуровані на окремі угруповання: словотвірні гнізда, композитоугруповання, фраземогнізда, темогнізда найменувань – словосполучень. Аналізовані *семіохори* виявляють подібність первісних етимологічних значень, паралелізм розвитку переносних, спеціальних та термінологічних значень, образну близькість фразеологізмів.

Ключові слова: *семіохор*, композитоугруповання, фраземогніздо, темогнізда розчленованих номінацій, семантичне словотворення, термінування і детермінування лексики.

В СЕМАНТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО *ПОЯС* (сопоставительный аспект)

Клименко Н. Ф., zagmoclasphil@gmail.com

д-р филол. наук, проф., чл.-корр. НАН Украины

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье рассматривается семантическое пространство существительного *пояс* в сопоставительном плане на материале украинского и новогреческого языков. Для этого использован термин *семіохор* по аналогии с биологическими терминами типа *анемофор* (ветер, распространяющий растения, плоды, семена, споры), вторая

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Клименко Н. Ф., zagmoclasphil@gmail.com

У семантичному просторі іменника *ПОЯС* (зіставний аспект) (Українською)

основа которых выражает значение 'пространство распространения явления, предметов'. В лингвистике это знаки – обозначения понятий. Наименования семиохоров являются существительными, которые объединяют семантически близкие слова. В семиохоры входят непроеводные и производные, исконные и заимствованные слова, расчлененные номинации, выражающие те же понятия, что и существительные – наименования семиохоров.

Семиохоры структурированы на отдельные группы единиц: словообразовательные гнезда, композитообъединения, фраземогнезда, темогнезда наименований – словосочетаний.

Анализируемые семиохоры обнаруживают подобие первичных этимологических значений, параллелизм развития переносных, терминологических и специальных значений, образную близость фразеологизмов.

Ключевые слова: семиохор, композитообъединения, фраземогнездо, темогнезда расчлененных номинаций, семантическое словообразование, терминологизация и детерминологизация лексем.

IN SEMANTIC FIELD OF A NOUN *ПОЯС* (comparative aspect)

Klymenko N. F., zagmoclasphil@gmail.com

PhD., Full professor, Corr. Member of The National Academy of Sciences of Ukraine
Taras Shevchenko National University of Kyiv

*The paper studies semantic field of a noun **пояс** in comparative aspect on the basis of Ukrainian and Modern Greek. The term semiohore has been introduced for the description, which is conducted by the analogy with the biological terms like anemohore – a wind spreading plants, fruits, seeds, and spores. Their second basis denotes the field of phenomenon spreading, its action. In linguistics these are signs, indicators of certain notions. Names of semiohores are nouns, which combine semantically similar words. Non-derivative and derivative lexemes (affixational and composite), separate nominations, which denote the same notions as noun–name of semiohore, native and borrowed words.*

Semiohores are classified into separate groups: family of words, composite formations, families of frasemes, families of separate nominations.

The analysed semiohores demonstrate similarity of their primary etymological meaning, parallelism of developing transferred, terminological and specialized meanings, imagery closeness of phraseological units.

Key words: semiohore, composite formation, family of frasemes, family of separate nominations, semantic word-formation, term formation.

Багатозначність іменника *пояс*, у якого СУМ [СУМ 1976, 495] фіксує 9 лексико-семантичних варіантів у сучасній українській мові, ґрунтується на загальному значенні «довга смуга для підперізування одягу». Він і досі підтверджує свій етимологічний зв'язок з дієсловом *pojasati*, що веде свій родовід від **jasati* – підперізувати, оперізувати, відомого в індоєвропейських мовах. Семантика цього слова збагатилася за рахунок його переносних, термінологічних, спеціалізованих та фразеологічних значень. Хоча в пояснювальній частині словника немає прямого розкриття додаткового смислу цієї лексеми, пов'язаного з її давнім образно-символічним значенням «пояс = межа між світом своїм і чужим», а також «оберіг свого світу», наявність його підтверджують фразеологізми з іменником *пояс* на взір: *тримати (держати) щось коло свого пояса*, тобто пильнувати щось, оберігати кого-небудь, не відпускаючи від себе.

Цей смисл опосередковано виражено також у фразеологізмі *брати ноги за пояс (на плечі, в руки)*. Порівняйте еквівалентну за лексичним складом та образним значенням грецьку паралель до нього *παίρνω та πόδια μου στους ώμους*, тобто бігти, іти геть [ЕСУМ 2002]. Отже, тікати з чужої території: Давай же, братухо, свою чарку, бери ноги в руки і дуй з моєї хати. Тобі ночувати в мене не можна (Кучер). Його підкреслює і Франковий текст з семантичними компонентами інтенсифікованої дії «швидко збиратися і рушати кудись» (за вказану «межу»): *Кім Мурлика до дороги Добре взяв за пояс ноги, В торбу впахав печену мишу / І лісочком, холодками Так на підвечерок самий Він прибув* [ФСУМ 1989, 52]. Варіанти фразеологізмів *за пояс, на плечі, у руки* підкреслюють ідею втечі з чужої на свою територію або іншу, а не просто бігти кудись.

Переносні та термінологічні значення іменника *пояс* асоціюються метафорично з ідеєю смуги, зони (пор. грецький іменник ζώνη з цими значеннями, про це далі), які щось відгороджують, окреслюють та аспектно характеризують різні функції пояса. Вони об'єднуються зіставленням предметів рукотворних (артефактів) і нерукотворних. Рукотворне значення властиве розчленованим номінаціям – назвам рятувального пояса (в літаку, на пароплаві та ін.), ловильного пояса. Серед них спортивний термін: *у карате, айкідо* – це *пояс* з тканини різного кольору, що його носять на талії як показник рівня майстерності каратиста, айкідиста, наприклад, у нього чорний пояс з карате – грец. έχει μαύρη ζώνη στο καράτέ.

У медичній терміносистемі численне темогніздо утворюють розчленовані номінації на позначення пояса = опертя, пристосування для кріплення, підтримки ділянок чи органів тіла людини. У грецькій мові їхнім об'єднавчим центром є іменник ζώνη. У східнослов'янських центром формування номінацій цієї терміносистеми є лексема *пояс*. Вони реалізовані

словосполученнями прикметників з іменниками ζώνη, пояс: орτοπεδική ζώνη – ортопедичний пояс, μετεγχειρητική ζώνη – післяопераційний пояс або іменника в називному відмінку з іменником у родовому: ζώνη εγκυμοσύνης – пояс, який носять під час вагітності (у східнослов'янських це *бандаж*), ζώνη κοιλιάς – укр. черевний, рос. брюшной пояс, ζώνη λαχείας – післяпологовий пояс. Іноді за наявності прямого запозичення з грецької *герпес*, його відповідником є словосполучення ο ερπής ζωστήρας, що перекладений перифразою *оперізувальний лишай* (= оперізувальна смуга) – хвороба шкіри.

Нерукотворну межу = пояс підкреслюють два значення цього іменника, що теж належать до спеціальних: частина поверхні земної кулі 1) між двома меридіанами в 15° завширшки і 2) між паралелями, що становить собою певну кліматичну зону: *пояс альпійський* – один із поясів вертикальної зональності гір помірних і субтропічних широт, розташованих вище *субальпійського поясу*, але нижче вічних снігів і льодовиків; також *жаркий пояс*.

До ідеї пояса – смуги, частини простору апелює значення «простір, що становить частину в поділі території країни за певною економічною ознакою». Це межа умовна, але й матеріалізована територіально, порівняйте укр. *поясний час* та грец. ώρα κατά ζώνες. Переносне значення пояса як деталі оздоблення в одязі людини або стіні будинку теж реалізує значення рукотворних предметів з тією відмінністю, що одне з цих значень спеціалізується і стає архітектурним терміном: широка горизонтальна оздоблена орнаментом і скульптурним зображенням смуга, що виступає із стіни будівлі або вдається в неї.

Інші варіанти семантики іменника *пояс* метафора зорієнтовує на функційно подібні нерукотворні смуги, наприклад, один із варіантів окреслює смугу однорідних фізичних об'єктів (гір, озер, лісів, небесних тіл тощо), яке реалізоване в розчленованих номінаціях, утворюючи термінологічне темогніздо: *пояс базальтових покривів/ вулканічний/ золоторудний/ радіаційний* (він ще *пояс радіацій*).

Семантичне наповнення аналогічного терміна *пояс* ґрунтується на значенні предметному, але нерукотворному, переносному. Метафора уподібнює ідею пояса, що єднає частини в ціле. Це складник скелета хребетних тварин і людини, яка служить для причленування до тулуба й опертя кінцівок. Його розмовними синонімами є *талія, попереk, поясниця*. Аспектно розширюють таке значення на метафоричній основі розчленовані номінації *тазовий пояс* — кістка, яка складається з лобкової, клубової й сідничної кісток, що зростаються між собою у ділянці вертлюжної впадини, і *плечовий пояс* – частина скелета хребетних тварин і людини, яка служить опорою для верхніх кінцівок (у тварин передніх) і з'єднує їх зі скелетом тулуба.

Біологічний термін *поясок*, зберігаючи загальну ідею чогось, що оточує, обмежує що-небудь; певної зони, виражає спеціальне значення (пор. рос. поясок, англ. corbel, fascia, shoulder, string-course) – невеликий тяж або зона, що оточує яку-небудь структуру. Воно виникло внаслідок метафори. Про це свідчить також термін – розчленована номінація *поясок війковий* (рос. поясок ресничный, англ. zonosulcate of Zinn, Zins zonule) – система волокон, що йдуть від війкових відростків до капсули кришталика і прикріплюються в ділянці його екватора.

У загальнолітературній мові *поясок* співвідноситься з основним значенням іменника *пояс* (довга смуга для підперезування одягу). Він зберігає зв'язки з деякими його переносними значеннями «те, що схоже, має вигляд пояса, смужки, котрі є деталями прикраси або середньої частини якої-небудь деталі». Про це свідчить фразеологізм із словом *поясок* з образним значенням: *по Марусин поясок*, тобто не до вінця; до смужки на поверхні чарки, склянки.

У більшості цих випадків зберігаються компоненти значення лексеми *пояс* як міри певного простору, реалізовані в сталих словосполученнях, пояснюваних за допомогою прикметників *широкий/ довгий* (в поєднанні з іменником *смуга*) та прислівниками *завдовжки, завиширки, заввишки*: *він мені до пояса, стояти по пояс у воді, кланятися в пояс*, тобто низько вклонятися.

Семантика іменника *пояс* ілюструє активні й сьогодні процеси розвитку значення слова – від предметного до образно-символічного, реалізованого у фразеологізмах, перехід (завдяки метафорі) прямих значень до розряду переносних (за зовнішньою подібністю), а також спеціальних завдяки аспектуалізації функцій цього іменника та подальше їхнє термінування (згадаймо його анатомічні, архітектурні, біологічні, географічно-фізичні значення).

У розгляді семантичного простору тематично близьких слів (= семіохорів слів) та концептуального їхнього компонента в межах однієї мови, а також у зіставному вивченні мов стало традиційним врахування етимологічного аналізу семантики слова. Важливий також показ ролі та місця запозичень серед близьких за значенням питомих одиниць.

До семіохору іменника *пояс* давно увійшла інтернаціональна лексема *зона*, що потрапила до східнослов'янських мов за посередництва латини *zona* (від грец. ζώνη). Це слово засвідчено в мовах англійській *zone*, французькій *zone*, німецькій *Zone*. За первісним етимологічним значенням, а також за частковим збігом форми цей іменник у східнослов'янських мовах близький до грецького ζώνη. У ній він веде свій родовід від давньогрецького дієслова ζώννυμι < *ζωσ-νυ-μι – оперізувати, підперізувати від індоєвропейського *uōs

оперізувати, пор. авестійське *yāsta*, санскритське *gāsnā* «пояс», давньослов'янське *po-jašo* оперізувати, *po-jasati* < **jasati* [Μπαμπινιώτης 2005, 720; ФСУМ 1989, 137].

У сучасних мовах запозичений іменник *зона* частково перетинається значеннями із українською лексемою *пояс* та новогрецькою *ζώνη*. У її семантіці представлено три лексико-семантичні варіанти (ЛСВ): 1) ділянка – частина простору, що має певні притаманні їй ознаки: *зона миру*; 2) пояс або широка смуга земної поверхні, які мають певні фізико-географічні особливості; 3) *розм.* спеціальна територія разом із житловими та виробничими будівлями, на якій відбуваються покарання ув'язнені. Отже, він перетинається з іменником *пояс* двома своїми ЛСВ.

У мові = джерелі грецькій в іменника *ζώνη* 10 ЛСВ. У більш, ніж половини вони збігаються зі значеннями лексеми *пояс*, але в грецькій семантіці окремо не виділено варіант *зона*. Усі її перелічені значення, крім східнослов'янського *зона* – місце ув'язнення, є складниками іменника *ζώνη*.

У східнослов'янських мовах *зона* як самостійний іменник став центром багатьох розчленованих номінацій, доповнюючи семіохор іменника *пояс* семантикою лексеми *смуга*, пор.: *πράσινη ζώνη* – зелена зона – ділянка для проведення певних заходів, *αιγαλίτης ζώνη* – прибережна смуга (синонім — територіальні води, *χωρικά ύδατα*), *υγειονομική ζώνη* – санітарна зона, *στρατιωτική ζώνη* – воєнна зона, *μεθωριακή ζώνη* – прикордонна зона, *ουδέτερη ζώνη* – нейтральна зона, *ελεύθερη ζώνη* – зона вільної торгівлі або *ζώνη ελεύθερων συναλλαγών* – місце в аеропорту, в порту, де продають товари без митних податків, *καλκα* англ. *duty free*, *τελωνειακή ζώνη* – митна зона, *νομισματική ζώνη* – грошова зона, *νεκρή ζώνη* – мертва зона; *ζώνη άμυνας* – зона оборони, *ζώνη επιχειρήσεων* – зона бойових дій.

В одному випадку грецьке словосполучення з іменником *ζώνη* – смуга перекладено перифразою з відносним прикметником: *ζώνη βλάστησης* – зональна рослинність (= зона рослинності).

Назване темогніздо розчленованих номінацій, як бачимо, становить численну групу одиниць, об'єднаних з іменником *ζώνη*, що в східнослов'янських мовах теж належать іменникові *зона*, але в них це самостійна одиниця лексико-семантичної системи. Серед українських відповідників іменника *ζώνη* в різних значеннях трапляються *смуга*, *район*, *кордон*. Для нього як назви деталі одягу існують відповідники *пáсок* (чоловічий пояс), *черес* (шкіряний пояс з кишенями), розмовне *окрайка*, як найменувань предметів – *ремінь*, *ремінець* (годинника), *портупея*, *бандаж*.

У новогрецькій відсутні два останні запозичення в семіохорі *ζώνη*. Для назв цих предметів – артефактів у ній існують власні лексеми. Іменник *портупея*, запозичений у слов'янські мови, з французької *porte-épée* < *porter*

носити та *έρее* шпага, виражає значення ремінь (плечовий або поясний) для носіння зброї. Йому відповідають грецькі лексеми *ζωστήρας ξίφους* – поясний ремінь для носіння меча та *τελαμώνας, λουρί* – укр. ремінь, черезплічник, рос. *пéревязь*. Іменник *бандаж*, теж запозичений з французької *bandage* < *bande* пов'язка, у своїй семанті містить спеціалізовані значення: 1) *мед.* спеціальне пристосування для **підтримання** стінок живота, застосовуване при опущенні нутроців, деяких грижах та 2) металеве **кільце** або **пояс**, що його натягують на частини машин чи конструкцій, щоб надати їм більшої міцності або зменшити спрацювання. В обох випадках ідеться про метафоричні асоціативні зв'язки зі значенням *пояса*, який оперізує щось.

У грецькій іменникам *портупея* та *бандаж* відповідають питомі лексеми, напр. *бандаж* – це *мед.* *ο επιδεσμός* – пов'язка та *тех.* *Το στεφάνι (τροχού)* – обід, *το σώτρο* – металеве кільце на колесі.

Паралелізм метафоричного переосмислення іменника *пояс* як частини організму людини засвідчують фразеологізми з ним або його похідними: *σφίγγω το ζωνάρι μου // σφίγγω το λουρί* — *підтягувати (стягувати, зтягувати, підтягти) *пáски* (пасок, ремінці, пояски, *діалектне* очкурі), що виражають значення бути напівголодним, недоїдати. В українській його синонімом є фразеологізм *підтягати (підтягнути) живіт*. У зіставляваних мовах вони мають розмовний характер, що може свідчити про взаємовпливи мов при безпосередньому спілкуванні або внаслідок перекладу текстів, близьких до розмовного стилю.

Трапляються фразеологізми, що в східнослов'янських мовах мають те саме грецьке джерело походження, але різне лексичне наповнення, а, отже, і дещо видозмінене їхнє образне значення, пор.: *χτύπημα κάτω από τη ζώνη*, перекладений у російській буквально *удар ниже пояса*, та український *удар у спину*. Вони виражають переносне значення «підступний вчинок, зрадницька поведінка когось по відношенню до кого-небудь».

Похідний від *ζώνη* іменник *ζωνάρι* – широкий пояс із тканини використано в грецькому фразеологізмі *απλώνω το ζωνάρι μου*, що перекладається дієсловами з фразеологізованими значеннями: укр. *розперізуватися, розпускатися*, рос. *распоясываться*. В обох випадках ідеться про семантику, споріднену з первісним етимологічним значенням *підперізувати(ся)*, але протилежним до нього в спрямуванні дії. Перше вказує напрямок дії по колу, друге – виходу з кола, а в переносному значенні виходити з себе, вести себе агресивно.

Наступні два грецькі фразеологізми, до складу яких входить іменник *ζώνη*, асоціюються у перекладах українською та російською мовами з ідеєю пояса = смуги. Фразеологізм *το ζωνάρι της Παναγιάς/ της κυράς/ του ουρανού* – це назва веселки, рос. *радуги*, буквально пояс Богоматері, небесний пояс.

Фразеологізм το ζωνάρι της καλογριάς – Молочний/ Чумацький шлях, буквально пояс монахинь. Його видно з землі як білувату смугу зірок. Відоме міфологічне підґрунтя цього фразеологізму про Зевса, його дружину Геру, що відштовхнула від грудей чужу дитину, про молоко Гери, що розлилося при цьому по небу, утворивши Молочний шлях. Чумаки, рухаючись уночі по дорозі, орієнтувалися по *Молочному шляху*, тому й виникла ще одна його українська назва *Чумацький шлях*. Так і переплелися реалії з міфами про дорогу з Олімпу на землю, про розлите молоко Гери і чумацькі шляхи.

Семантичний простір, центрами яких є іменники *пояс*, *зона*, ζώνη, ζωνάρι, названо терміном семіохор. Його утворено за аналогією до біологічних термінів на зразок *анемохор*, *алохор*, друга основа яких виражає значення простору поширення чогось. На поширювачів указує перша основа композита. В *анемохорів* це вітер, що поширює рослини, плоди, насіння, спори, в *алохорів* – це вітер, вода, тварини, люди, що поширюють рослини. Назвами семантичного простору є іменники, що притягують семантично, точніше тематично, подібні слова. Це знаки – позначки певних понять. Вони об'єднують різні за структурою одиниці: непохідні та похідні лексеми, афіксальні прості й складні слова, розчленовані номінації, що виражають те саме поняття, що й іменник – назва семіохора. В одному семіохорі можуть бути представлені різні угруповання: словотвірні гнізда, композитоугруповання, фраземогнізда, темогнізда розчленованих номінацій. Окреслення цих єдностей дозволяє краще вимірювати в зіставному аналізі семантичні простори одиниць, близьких за темою = ідеєю в різних мовах.

Обрані для аналізу семіохори, сформовані багатозначними іменниками *пояс* та *зона*, ζώνη, які формують спільний перетин їхніх лексико-семантичних варіантів /ЛСВ/. Склад і відмінності семіохорів допомагають окреслити словотвірні, тлумачні, перекладні та фразеологічні словники. Їхні статті уможлиблюють виділення найчастіше повторюваних одиниць у поясненнях численних слів.

Порівняння прямих і переносних значень у тлумаченнях окреслює лексичне наповнення семіохорів. За предметними значеннями (артефактами) і виниклими на їхній основі переносними та спеціальними значеннями сформовано угруповання: укр. *пояс*, *поясок*, *ремін*, *ремінець*, *обід*, *обруч*, *пов'язка*, *окрайка*, *портупея*, *бандаж*; грец. ζώνη, ζωστήρας, λουρί, ταϊνία, ἐπίδεσμος, τελαμώνας, στεφάνι (τροχού).

За локативними ознаками об'єднано лексеми укр. *зона*, *ділянка*, *смуга*, *район*, *кордон*, грец. ζώνη, περιοχή, λουρίδα, ταϊνία. Збіг деяких слів у групах є наслідком багатозначності їхніх семантем.

Словотвірний потенціал найменувань семіохорів незначний, менше десяти слів: *пояс*, *поясок*, *поясочок*, *поясниця*, *поясний*; *зона*, *зональний*,

зональність, зонально; ζώνη, ζωνάρι, ζωστήρας, ζώνω, ζωνίτσα, ζωνούλα, ζωνάρα.

У семіохорах зіставляваних мов у матеріалі дослідження не засвідчено композитів і композитоугруповань. Натомість у них досить широка сітка темогнізд – розчленованих номінацій, що за функціями аспектно характеризують іменники – найменування семіохорів. Вони здебільшого є наслідком спеціалізації значень.

Переносні значення, виниклі на ґрунті метафор, виявляють у мовах зіставлення паралелізм форми і лексичного складу словосполучень. Вони формуються на основі асоціацій з первісними етимологічними значеннями дієслів *оперізувати, переперізувати*, рос. *опоясывать*, грец. ζώνω.

Запозичені слова в семіохорах східнослов'янських мов виконують взаємодоповняльну роль, не дублюючи семантику питомого іменника *пояс*, а термінуючи або спеціалізуючи його. Новогрецька мова в аналізованому матеріалі виявляє стійкий імунітет до запозичень і перекладає їх питомими словами.

Фразеологізми, належні до розгляданих семіохорів, ілюструють переважно подібність своїх образних смислів у зіставляваних мовах, мотивованих іменниками *пояс* та ζώνη. У них ідеться про пояс – межу світу свого на протигагу чужому, про пояс – обертг своєї території.

Пояси та ζώνες, шкіряні, зроблені з рослинного матеріалу, металеві, сприймані зорово та умоглядно (напр. темні смуги на поверхні планет (на Юпітері, Сонці та ін.), широкі й вузькі (*тісне в талії, поясі*), є мірою висоти (*по пояс у воді*), ширини і довжини. Вони по-своєму упорядковують семантичний простір локативності: оперізуючи, пояси підтримують, єднають світ живий та неорганічний.

Література

1. СУМ – Словник української мови. Т. 1 - 11. – К.: Наукова думка, 1970 -1980
2. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови. Т. 1 - 2. – К.: Наукова думка, 1989
3. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. Т. 5. – К.: Наукова думка, 2002
4. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας/ Επιμελ. Γ.Μπαμπινιώνη. - Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 2005.

References

1. SUM – Slovník ukraínskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Т. 1 - 11. – К.: Naukova dumka, 1970 -1980.
2. FSUM – Frazelogichnyi slovník ukraínskoi movy [Phraseological Dictionary of the Ukrainian language]. Т. 1 - 2. – К.: Naukova dumka, 1989.
3. ESUM – Etimologichnyi slovník ukraínskoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian language]. Т. 5. – К.: Naukova dumka, 2002.
4. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας/ Επιμελ. Γ.Μπαμπινιώνη. - Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 2005.

Проблеми класичної філології та неоелліністики
© Клименко Н. Ф., zagmoclasphil@gmail.com

У семантичному просторі іменника ПОЯС (зіставний аспект) (Українською)

Стаття надійшла до редакції 07.03.2017

Перевірено на плагіат 20.04.2017 р.

унікальність – 96.29%

УДК 811.124

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ‘FAMILIA GOLIAE’ ТА ‘GOLIAS’ У ЛІТЕРАТУРНИХ, ПАТРИСТИЧНИХ ТА ІСТОРИЧНИХ ПАМ’ЯТКАХ

Гера Єлена Віталіївна, elenakharkovenko@gmail.com

аспірантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Стаття присвячена опису змісту понять *familia Goliae* та *Golias* у тісному зв'язку з вагантським (голіардським) та передвагантським рухом IX-XIII ст. у літературних, патристичних, та історичних джерелах. Проаналізовано теорії щодо походження названих понять, а також взято до розгляду проблематику статуту Санського собору (*Concilium Senonense A. D. 913*), який підняв питання стосовно первинності одного поняття щодо іншого. Репрезентовано наукові погляди стосовно автентичності документу та дослідницькі позиції с приводу присутності поняття *familia Goliae* у статуті. Описано трансформацію понять *familia Goliae*, *Golias* протягом зазначених століть. До розгляду взято змістове наповнення *Golias* у тлумаченні патристичних екзегетів, у поезії Седулія Скотта, у творчості Франсуа Рабле, в описах Геральда Камбрійського (*Giraldus Gambrensis*), Томаса Райта (*Thomas Wright*), у декретах церковного законодавства XIII ст. Відстежено еволюцію становлення змістового наповнення досліджуваних понять у діяхронії, а також надано авторську точку зору щодо питання присутності поняття *familia Goliae* у статуті *Galteri, episc. Senonensis 913* року та його розуміння середньовічним суспільством у цей період.

Ключові слова: ваганти, голіарди, *familia Goliae*, *Golias*, *Concilium Senonense A. D. 913*, західноєвропейське Середньовіччя.

ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЙ ‘FAMILIA GOLIAE’ И ‘GOLIAS’ В ЛИТЕРАТУРНЫХ, ПАТРИСТИЧЕСКИХ И ИСТОРИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКАХ

Гера Е. В., elenakharkovenko@gmail.com

аспирантка

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Статья посвящена описанию содержания понятий *familia Goliae* и *Golias* в тесной связи с движением вагантов (голиардов) и предвагантским движением

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Hera Ye., elenakharkovenko@gmail.com

Development of the Notion ‘familia Goliae’ and ‘Golias’ in Literary, Patristic and Historical sources
(in Ukrainian)

IX-XIII вв. в литературных, патристических, исторических источниках. Проанализированы теории происхождения рассматриваемых понятий, а также проблематика устава Санского собора (Concilium Senonense A. D. 913), который поднял вопрос о первичности одного понятия относительно другого. Представлены научные взгляды касательно подлинности документа, в том числе исследовательские позиции по поводу присутствия понятие familia Goliae в уставе. Описано трансформацию понятий familia Goliae, Goliias на протяжении указанных веков. Охарактеризовано содержательное наполнение Goliias в толковании патристических экзегетов, в поэзии Седулия Скотта, в творчестве Франсуа Рабле, в описаниях Геральда Камбрийского (Giraldus Gambrensis), Томаса Райта (Thomas Wright), в декретах церковного законодательства XIII в. Отслежена эволюция становления содержательного наполнения исследуемых понятий в диахронии, а также предоставлена авторская точка зрения на присутствие понятия familia Goliae в уставе Galteri, episc. Senonensis 913 года и его понимание средневековым обществом в этот период.

Ключевые слова: *ваганты, голиарды, familia Goliae, Goliias, Concilium Senonense A. D. 913, западноевропейское Средневековье*

DEVELOPMENT OF THE NOTION ‘FAMILIA GOLIAE’ AND ‘GOLIAS’ IN LITERARY, PATRISTIC AND HISTORICAL SOURCES

Hera V., elenakharkovenko@gmail.com

Ph.D. student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article deals with the description of the content of the notion of familia Goliae and Goliias in the light of goliardic movement of the IX-XIII cent. according to literary, patristic, and historical sources. Scientific theories about the origin of these notions as well as the question of the notion priority that has been raised owing to Concilium Senonense A. D. 913 are analysed in the article. The scientific views on the authenticity of the document and the research positions of the presence of the notion familia Goliae in the statute are presented. The transformation of the following notions as familia Goliae, Goliias over the centuries is described. The notion content of ‘Goliias’ is taken into account in the interpretation of patristic exegetists, in Sedulius Scottus poetry, in the works of Francois Rabelais, in the descriptions of Giraldus Gambrensis and Thomas Wright, in the decrees of church law of the XIII century. Various scientific points of view regarding such notion presence are observed. The evolution of the content of the notions in question is monitored in diachronic approach. The author's point of view on the familia Goliae presence in the Council of Sens (913) and its comprehension by the medieval society of the period is offered.

Key words: *wandering students, goliards, familia Goliae, Goliias, Concilium Senonense A. D. 913, Western European Middle Ages.*

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Гера Є. В., elenakharkovenko@gmail.com

Еволюція поняття ‘familia goliae’ та ‘goliias’ у літературних, патристичних та історичних пам’ятках
(Українською)

Актуальність дослідження зумовлюється високою зацікавленістю проблеми, наявністю неоднозначних точок зору щодо неї та потребою в узагальненнях. Питання щодо походження понять *Golias*, *familia Goliae* та *goliardi* та первинності одного щодо іншого вже більш як три століття хвилює лінгвістів та істориків-медієвістів. Більше десятка авторів присвятили свої наукові праці розгляду цього питання (P. S. Allen [Allen, 1931], E. G. Fichtener [Fichtener, 1967], W. Giesebrecht [Giesebrecht, 1853], J. Grimm [Grimm, 1871], O. Hubatsch [Hubatsch, 1870], J. M. Manly [Manly 1907], A. G. Rigg [Rigg, 1977], A. Straccali [Straccali, 1880], J. W. Thompson [Thompson, 1923], H. Waddell [Waddell, 2000], P. G. Walsh [Walsh, 1983], T. Wright [Wright, 1841], М. Л. Гаспаров [Гаспаров, 1975], О. А. Добіаш-Рождественська [Добіаш, 1987], Р. В. Дорохіна [Дорохіна, 2015]).

Насправді питання щодо походження, семантики та співвідношення назв *Golias* та *goliardi* достеменно не з'ясоване, як і питання, щодо часових меж та території поширення, побутування цих номенів, а також осіб, які стояли за ними. Наша мета – систематизувати та описати змістове наповнення понять *familia Goliae* та *Golias* у різні періоди Середньовіччя. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань, як з'ясувати походження понять, дослідити факт первинності походження одного поняття щодо іншого, описати їх змістове наповнення у зазначеній хронологічній рамці. Таким чином, **об'єктом** нашого дослідження є поняття *familia Goliae* та *Golias* періодів раннього та високого Середньовіччя (IV – XIII ст.) в рамках вагантської проблематики, а **предметом** – їх змістове наповнення.

У 1907 році професор John Matthews Manly сформував три базові теорії, які вже не одне століття поглиблюють, розширюють та уточнюють науковці, що працюють в рамках досліджуваної проблеми:

1) теорія Якоба Грімма (**Jakob Grimm**), згідно з якою *goliardi* походить з прованського *gualiar*, обманювати, через форму *gualiator*, брехун; пов'язує етимологію з паризьким *gouailleux* скалозуб, насмішник, а також з *goualeur* - на арго співак. Як вважає Р. В. Дорохіна, *portesursa gueule* вилуджена або мідна горлянка – найбільш популярний та вдалий переклад, який влучно передає характер «гульярдів», які займались проповідями та навчанням [Дорохіна, 2015, 14]

2) теорія Томаса Райта (**Thomas Wright**), у якій автор наполягає щодо первинності *goliardi* стосовно *Golias* (*Golias* з Вульгати – Голіаф), виводячи номен від латинського *gula*, припускаючи, що ця назва надана була *clerici ribaldi*, *scholares vagi* через їх ненажерливість та гарячкуватість. Прибічником цієї теорії є James Westfall Thompson, який висуває свою гіпотезу щодо етимології та лінгвістичної діакронії *goliardi* [Thompson, 1978].

3) теорія, яка розглядає *familia Goliae* як первинне щодо *goliardi* і намагається у певний спосіб пов'язати мандрівних студентів з філістимлянським

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Hera Ye., elenakharkovenko@gmail.com

Development of the Notion 'familia Goliae' and 'Golias' in Literary, Patristic and Historical sources
(in Ukrainian)

велетнем, який був убитий Давидом. [Manly, 1907, 201]. Таку позицію поділяють науковці А. Cook [Cook, 1908], А. Straccali [Straccali, 1880], W. Giesebrecht [Giesebrecht, 1853].

XX ст. обстоює версію Jakob Grimm, у Merriam-Webster's Encyclopedia of Literature [Merriam-Webster's Encyclopedia of Literature, 1995] зазначено, що **goliardus** більш вірогідно походить з давньофранцузької *goliass*, *gouliart* *ненажера*, *нестримний гульвіса*, як альтернативний варіант може генеалогічно сягати німецького дієслова, яке споріднене з середньовишньонімецьким *goln* *кричати*, *жартувати*, *поводитись нестримно* та співвідноситься з готським *goljan* *вітатись*, на який вплинула ст. фр. *gole* *горло*, *ненажерство*.

Наступний challenge, який посідає чільне місце в «вагантській проблематиці» та безпосередньо пов'язаний з темою номінації та датування **familia Goliae** та **goliardi**, є церковний статут №13 *Concilium Senonense* (A. D. 913). Цей документ у науковому світі став одним з факторів, який підняв питання щодо первинності вищезгаданих термінів, а також спровокував суперечки щодо своєї автентичності.

Отже, наведемо постанову *Concilium Senonense* (A. D. 913):

*Statuimus quod clerici ribaldi, maxime qui dicuntur de familia Goliae, per episcopos, archidiaconos, officiales, et decanos Christianitatis tonderi praecipiantur vel etiam radi, ita quod eis non remaneat tonsura clericalis: ita tamen quod sine periculo et scandalo ita fiant*¹. (Ми видали постанову, згідно з якою грубі, непристойні клірики, особливо ті, яких відносять до свити Голіафа, повинні бути приведені в належний стан, а саме бути остриженими та поголеними єпископами, архідияконами та дияконами, так щоб ті були назавжди позбавлені своєї клерикальної тонзури).

Якщо дата у *Mansi* та *Labbe* достовірна, то цей документ на три століття передував майже ідентичним у своєму формулюванні щодо **clerici ribaldi, de familia Goliae** документах *Concilium apud castrum Gonterii* (1231)², у *Concilium provinciale celebratum Rotomagi* (інакше *Concilium Rotomagense*)³ та *Concilium Senonense* (1239)⁴. У *Concilium Trevirensis*, (1227)⁵ знаходимо згадки, що стосуються **trutanni, vagi scholares aut goliardi**. Безперечно, особи, які стояли за **familia Goliae** IX ст. відрізнялись від тих, які стояли за іменами XIII ст.

І. А. MacCulloch вважає, що всі наступні собори становили собою всього лише інтерполяцію раннього собору (A. D. 913) у пізніші [MacCulloch, 1932, 266]. Але оскільки цей самий закон з'являється і в найпізнішому *Concilium Senonense*

¹ Mansi, XVIII, cap. 13, p. 324, Labbe, IX, cap. 13, 578

² Ibid. cap. 21, 237

³ Ibid. cap. 8, 215

⁴ Ibid. cap. 13, 512

⁵ Mansi, XXIII, 33

(A. D. 1239)⁶, то автор припускає, що він пройшов свій шлях через проміжний собор *Concilium Lateranense* (A. D. 1215)⁷. Н. Waddell схильна до думки, що присутність **Golias** у текстах була всього лише помилкою духовних осіб [Waddell, 2000, 200], а J. W. Thompson припускає, що вислів *de familia Goliae* міг бути вставленим у текст переписувачами пізніше, коли ім'я **Golias** вже асоціювалось з **goliardi** [Thompson, 1923, 97].

Саме численні собори XIII ст., у яких дуже часто згадувались імена **goliardi** та **familia Goliae**, підштовхували науковців до висновків, що саме XIII ст. є тим часом, коли з'явилися і поширилися ці номени [MacCulloch, 1932, 266]. *Concilium Senonense* A. D. 913 найчастіше залишався поза увагою.

Одним з перших дослідників, хто поновив увагу до статуту *Galteri, episc. Senonensis* 913 року, став J. W. Thompson. Хоча висновки, яких дійшов автор у своїй статті щодо етимології **goliardi** та статусу **familia Goliae**, на нашу думку, виглядають досить суперечливими та непереконливими, однак на увагу заслуговує наданий ним детальний огляд літератури щодо *Concilium Senonense* A. D. 913, а також той факт, що він привернув увагу наукового товариства до цього питання.

Для J. W. Thompson статут *Galteri, episc. Senonensis* 913 стає аргументом щодо первинності назви **goliardi** щодо **Golias**, а питання автентичності в автора не викликає сумнівів.

Жоден з відомих вчених, які займалися голіардами, (P. S. Allen, W. Giesebrecht, DuMeril, O. Hubatsch, A. Straccali) критично не досліджували цей документ. Вони здебільшого оминали його увагою або відносили до XIII ст. [Thompson, 1923, 84].

Першим, хто звернув увагу на *Concilium Senonense* A. D. 913, став французький історик-медієвіст Du Cange, однак всі згадки дослідника про нього були епізодичні та випадкові, мали другорядне значення. Очевидно, що документ *Galteri* був виключений із серйозного наукового вивчення, як випадок *lusus literarum*, який був надто епізодичним та віддаленим у часі від його оригінальних нащадків. Питання щодо автентичності цього документу було поставлено лише авторами *Gallia Christiana* у XVIII ст., причому настільки поверхнево, що заперечило його існування. Вони пояснювали свою позицію тим, що інституції, які згадувались у документі, а саме невеличкі монастирі, чернечі устами та чорні черниці не були властивими часу IX ст.⁸

Та найбільш суттєвий аргумент проти автентичності цього документа – це відсутність джерел протягом 300 років після цієї сумнівної дати (з 900 до с1200),

⁶Mansi, XXIII, 512, cap.13

⁷Mansi XXII, 953

⁸ Gallia Christ. XII, 223: recentiorum vero sunt temporum constitutiones Walterio ascriptae, in quibus prioratus conventuales, canonici regulares, moniales nigrae, vocabula insolita errant saeculo nono.

у яких можна було б знайти хоч одну згадку про *goliardi* і *Golias*. Але це прийнятний принцип історичної критики, коли аргумент тиші рідко виявляється вирішальним чи переконливим. При цьому автор переконує, що статути Galterus, episc. Senonensis не можна відносити пізніше, ніж до IX століття. За винятком словосполучення *familia Goliae*, вони за загальним змістом та специфікою використання є прямим свідченням церковного законодавства і, більше того, що кожна окрема стаття посиляється на таку саму у попередніх різноманітних канонах церковних соборів IX ст., причому формулювання найбільше нагадують постанови Ахенських соборів (*Concilia Aquisgranensia* (A. D. 816, 817, 818-819)⁹.

Чимало свідчень широкого розповсюдження мандрівних і грубих ченців ілюструють і інші документи IX ст. (*monachi ribaldi de familia Goliae*) Обмеження прав і свобод, скарги на мандрівних кліриків знаходимо в численних соборах: в указах Шалонського собору (*Concilium Cabilonense* 650, can.19, 813 A. D.)¹⁰ проти *turpia et obscena cantica*, у Григорія Турського і церковному законодавстві VII ст. Паризького собору (*Concilii Parisiensis* 829 A. D.)¹¹, Вернського (*Concilii Vernensis* A. D. 844 can.4)¹², Моського (*Concilii Meldensis* 845)¹³, Ахенського (*Consilii Aquisgranensis* A. D. 816, can.57)¹⁴, Павійського (*Synodi Regiaticinae* A. D. 850, can. 23)¹⁵. Людовик Благочестивий видав у 823 році 2-ий капітулярій¹⁶, яким заборонив виконувати грубі народні пісні язичницького походження. *Concilium Parisiense* A. D. 829¹⁷ року повторив і розширив перелік заборон.

James Westfall Thompson стверджує, що центр «голіардського братства» (*Goliardic brotherhood*) був сформований у Sens на початку IX ст. і вже до X ст. ці грубі бунтівники були відомі як *familia Goliae*, “the family of Golias”.

Визнаючи, що *Concordia Regularum* Бенедикта Аніанського, які були надзвичайно суворі до неподобств бурлакування, ненажерства та пиятик у монастирях, (Migne, 103, 735) зазнали потужного іспанського впливу, а саме 20, 24 та 25 правил *Regula ad monachos* св. Ферреола з Ucetica¹⁸ (зараз Uzès), 7-го та 17-го правил *Regula monachorum* Ісидора Сивільського, автор виводить непереконливу етимологію щодо *goliardi*, опираючись на енциклопедичні

⁹ Mansi, XIV, 147, 346, 385, 387

¹⁰ Mansi, X, 1193

¹¹ Mansi, XIV, 529

¹² Labbe, VII, 1807

¹³ Mansi, XIV, 812

¹⁴ Labbe, VII, 1358, Mansi, XIV, 199

¹⁵ Mansi, XIV, 930

¹⁶ Labbe, VII, 1532

¹⁷ Mansi, XIV, 529

¹⁸ Ucetica – регіон Готії (Gothia (Rouissillon et Septimania)), який будучи провінцією Іспанського королівства, ще довгий час після витіснення вестготів з Франції, навіть увійшовши до складу імперії Карла Великого (778р.) залишався у своїх інститутах та культурі іспанським.

ісидорівські *Sententiarum* та *Etymologiarum X*.

J. W. Thompson етимонами ***goliardi*** визнає лексему ***gula*** (горлянка) та його синонім ***ardelio*** (ненажер). За основу для своїх висновків автор бере ісидорівську дефініцією для ***glutto*** гульвіса, ненажера, у якій його етимологія пояснюється фразою ‘*a gula, id est gulosus*’ та синонім з його коментарів: ***ardelio***, (клас. рідк. ***ardelio*** ненажера), що стоїть в одному ряді з *vorax* (ненажерливий, ненаситний) та *manduco* (ненажера). Таким чином, ***goliardenses*** aut ***goliardi***, як зазначає дослідник, утворилось шляхом контамінації ***gula*** та ***ardelio*** де ***gula*** виступає у функції **ablativus limitationis** до ***ardelio***, тобто ***goliardus*** – ненажерливий горлянкою.

При цьому Thompson зазначає, що ***ardelio*** не використовується більше ані в жодній із праць Ісидора, ані в інших середньовічних літературних корпусах і, водночас, не сумнівається у тому, що це слово було у загальному широкому вжитку у Франції у IX ст., використовуючись окремо, або разом із ***gula*** (терміном, що був запроваджений та введений в обіг Бенедиктом Аніанським та його послідовниками). За словами автора, ***goliardi*** не вживалось у формальній церковній латинській мові¹⁹ в цей період, тому що воно належало до клерикального й монастирського сленгу на позначення бурлакуючих і грубих ченців. А появу номену ***familia Goliae*** вважає дописом пізніших переписувачів, оскільки у IX ст. не було історико-культурних та соціальних причин для його появи. Більше того, автор визначає ***goliardi*** безсумнівним попередником ***familia Goliae***, пояснюючи такий факт особливостями механізму людського мислення, яке розгортається від окремого до загального, від реальних речей до абстрактних персоніфікацій, а не навпаки [Thompson, 1923, 96-97].

Натомість прямо протилежної думки притримується Albert Cook, який якраз наводить беззаперечні свідчення того, що вульгатівський ***Golias*** був добре відомим не лише освіченому клірику, але й пересічному мирянину раннього Середньовіччя.

Історія про те, як Давид убив велетня Голіафа здійснила неабиякий вплив на патристичних герменевтів, які надавали моральної та містичної інтерпретації особистостям Старого Завіту. Давид визнавався прообразом Христа, а Голіаф диявола. Так як Давид вбиває Голіафа, так Христос знищує диявола. У загальних рисах описує Кассіодор (Cassiodorus) в *Expositio in Psalmos: Illud tamen meminisse no sconvenit, bellum istud Davidicum, ad designandum certamen Domini Christi fuisse praemissum; ut sicut iste Goliam saxei teli dimicatione prostravit, ita per petram, qui est Dominus Christus, fortitude diabolica vinceretur...* (Ми повинні пам'ятати, що ця Давидова битва, що відбулась раніше, мала засвідчити майбутню битву Господа

¹⁹У формальній церковній латинській мові не вживалось, тому що для патристичної літератури (Ієронім, Григорій Великий) твори Марціала через свою непристойність належали до забороненої літератури.

Ісуса Христа. Так як Давид переміг Голіафа зброєю з каменю, так сила диявола була подолана каменем, яким є Господь Бог)²⁰.

Голіаф ототожнюється з силами п'їтьми, а Давид з усім християнським народом, який долає їхні підступи з міцністю каменю. Григорій Великий (Gregorius) у своїй *Moralia* говорить, що Давид являє собою прообраз Христа, тоді як Голіаф символізує когорту єретиків. При цьому, Голіаф визнається символічною фігурою найвищого значення. Науковці наголошують на подібного роду порівняннях і в *Caesarius Arelatensis* і в *Beda Venerabilis* та багатьох інших. [Walsh, 1983, 1-2]

Альберт Кук наполягає, що вже в IV ст. середньовічний клірик був добре обізнаний з працями церковних екзегетів. У середні віки навіть існувало щось на зразок моди на праці Беди, які користувались у населення неабиякою популярністю. Ідея протистояння добра і зла в образах Давида та Голіафа описана в тлумаченнях Єфрема Сирина (*Opera*, Rome, 1.737, 1. 367), Августина (*Enarr. In Ps. 33: Patr. Lat. 36. 302*), Феодорита Кірського (*Patr. Gr. 1. 568*), Григорія Великого (*Patr. Lat. 76. 50*), Беди (коментар на 1 Самуїла 17 (*Works*, ed. Giles, 8. 89 ff.) Ісидора Севільського (*Patr. Lat. 83. 113*), Храбана Мавра (*Patr. Lat. 111. 58*).

У Григорія Великого, Августина та Храбана Мавра Голіаф додатково ще й уособлює когорту єретиків (*Golias vero haereticorum superbiam signans*). Свідчення того, що ім'я та справи біблійного велетня пам'ятали протягом усього періоду середньовіччя, ілюструють алюзії Данте (*Mon.2.10 36-7 Moore; Ep. 7, 178-183*) та Чосера (*Man of Law's Tale 934*).

Більше того, інша суттєва теза, яку обстоює А. Кук, полягає у тому, що слово *familia*, яке позначало монастирську спільноту, було добре відомим у часи раннього Середньовіччя, а головним чином ще задовго до IX ст. (*familia Christi* in *Maldubiensi monasterio constitutae*, *familia Wiogornensis ecclesiae*, *Mildredae religiosae abbatissae ejusque venerabili familiae* (A. D. 747)²¹, etc. [Cook, 1908, 163].

Беручи до уваги вищезгадані документи, автор припускає, що *familia Goliae* був терміном, який застосовувався вже в X ст., та його поява в статуті Galterus, episc. Senonensis (A. D. 913) не була випадковою, але мала історично-культурне підґрунтя. Пояснюючи присутність *familia Goliae* у постанові, автор тим самим приєднується до наукової позиції А. Straccali, О. Hubatch та W. Giesebrecht щодо первинності *familia Goliae* у порівнянні з *goliardi*.

Присутність родини Голіафа засвідчена також в одній з літературних пам'яток раннього середньовіччя, у поезії Седулія Скотта (IX ст.). [Пам'ятники средневековой латинской литературы VIII-IX века, 2006, 359] Оскільки останній твір Седулія датується приблизно 874 роком, то очевидно, що словосполучення *de gente Goliae* з'явилося в літературному обігу ще задовго до постанови Сенського

²⁰ Cassiodorus, *Expositio in Psalterium CXLIII, David ad Goliam*

²¹ Kemble, *Codex diplomaticus aevi saxonici* 1.116, 1, 117

собору 913 р. У творі С. Скотта *De quodam verbece a cane discrepto* опис викрадача худоби розпочинається словами: “*quidam latro fuit nequam de gente Goliae*”. Таким чином, *quidam latro* відсилає нас до образу пастуха у Новому Завіті, де Господь Ісус Христос називає Себе Пастирем Добрим (Іоанн, 10:11), який кладе життя власне за вівці (Іоанн, 10:15). Викрадач худоби ж втілює його противника, ворога роду людського, а словосполучення *de gente Goliae* лише посилює цей символічний зміст.

Поезія Седулія загалом носила не лише пародійний, а й богохульницький характер. Саме ця риса, а також жебрацька тематика стануть фактором, за яким її віднесуть за термінологією М. Л. Гаспарова до зародків «передвагантської літератури» [Гаспаров, 1975, 432], а Седулія назвуть одним з предтеч вагантів. Пізніше, у *Concilium Trevirensis Provinciale*, с. IX (А. D. 1227)²² навіть з'явиться постанова, яка заборонятиме ченцям, які зійшли на манівці, пародіювати святі речі: ‘*praecipimus ut omnes sacerdotes non permittant trutannos et alios vagos scholars aut goliardos cantare versus super Sanctus et Agnus Dei*’, *aut alias in missis vel in divinis officiis, ...* (ми постановляємо, щоб жоден священник не дозволяв бурлакам-ченцям, які залишили монастир чи іншим мандрівним студентами чи голіардам співати вірші на Святого Агня Божого чи інші частини Літургії чи служби ...).

Постать голіардів та Голіафа була неоднозначною протягом усього періоду Середньовіччя. Дослідники плутались не лише в особистостях XII-XIII ст., які приховувались за номенами *goliardi*, *Golias*, але й неоднозначні припущення ми знаходимо щодо тих, які стояли за іменами *familia Goliae* та *Golias* у IX ст.

J. W. Thompson стверджує, що *Golias* перед тим, як перетворитись на біблійного символічного Голіафа, був уособленням середньовічного чернечого Бахусу. Грубих ченців, які непристойно поводитись, Ratherius (поч. Хст.) називає βρόμοι (*галасливі*), класичним епітетом Вакха [Thompson, 1923, 97].

H. Waddell, коли пише, що у «першій декаді X століття за часів Вальтера (мається на увазі *Galterus, episc. Senonensis*) з'являється собор проти непристойних кліриків, яких в розмовній мові грубо називали «Родиною Голіафа» (пер. наш) – вона описує їх як кліриків, які стали першою появою веселого Пантагрюелевого прелату, чий сини були неначе морський пісок, які їли й пили за один раз більше, ніж святий Мартін за все своє життя, стиль поведінки яких так часто обговорювався на соборах XIII ст. [Waddell, 2000, 200]. В описі англійської дослідниці такі клірики виглядають не так похмуро й містично, як *familia Goliae* Альберта Кука чи Седулія, однак здається, що вони родом з пізнішого XII ст., близнюки *Golias/Gulias*, якого описав Giraldus Gambrensis.

J. M. Manly у своїй праці (*Familia Goliae*) пише, що Рабле, описуючи родовід Пантагрюеля, вживає ім'я Голіафа двічі. Цікавлячись історичною особою,

²²Mansi, XXIII, 33

автор розкриває та деталізує особливості її сприйняття у середньовічному суспільстві часу Рабле. Manly припускає, що Рабле міг описувати як ватажка *familia Goliae*, так і мати на увазі велетнів у тому загальному сенсі, яке вкладали люди зрілого середньовіччя в поняття *goliardi*. Попри те, що Голіаф стоїть в одному ряду з такими велетнями як Атлас, Бріарей та Антей, вірогідно, що письменник не вказував виключно на фізичну ознаку, оскільки в генеалогії нащадків Голіафа знаходимо «Ерікса-блання», «Габбара, який встановив звичай випивати за здоров'я», епітети яких вказують на спільні характеристики з голіардами. [Manly, 1907, 208] George Whicher також визнаючи Пантагрюелеву спадковість від міфічного *Golias*, описував його мінливу природу так: він був водночас втіленням ганебності та викривачем морального занепаду церкви, жебраком-студентом та удаваним єпископом. [Whicher, 1947, 175]

Навряд, чи тільки співпадінням можна назвати ті засоби, які використовували Архіпоета та Рабле, викриваючи розпусність сучасного їм суспільства з-за тіла гіганта-велетня.

Віршотворець *Golias* з'явився дещо пізніше, його появу відносять до декади 1140-1150 років. Про нього згадують у своїх працях Giraldus Gambrensis та Thomas Wright: *Parasitus quidam Golias nomine, nostris diebus gulositatem pariter et dicacitatem famosissimus, qui Golias melius, quia gulae et crapulae per omnia deditus, dici potuit. Litteratus tamen affatim, sed nec bene morigeratus, nec disciplinis informatus, in Papam et curiam Romanam carmina famosa pluries et plurima, tam metrica quam rythmica, non minus impudenter quam imprudenter evomit*²³. (У наш час є якийсь паразит, на ім'я Голіаф, сумно відомий через свою ненажерливість та розбещеність, хоча його краще було б назвати Гуліаф, адже він цілковито віддав себе їжі та пиятиці. Він досить освічений, але має погані звички й поганий характер, часто породжує чисельні безчесні пісні щодо Папи та курії, як метричні, так і ритмічні без сорому та розсудливості).

Giraldus цитує деякі уривки, що містять антиримську сатиру: один з *Utar contra vicia* та строфу щодо пияцтва (*Meum est propositum in taberna mori*) з «*Confessio*» Архіпоети. При цьому Геральд вірить, що реальна історична постать з прізвиськом *Golias* існувала на покоління чи два раніше, яка за своїми моральними принципами була паразитом, ненажерою та розпусником у традиціях каролінгського *gens Goliae*, але новими рисами якої стали гострий розум та начитаність, авторству якої відносили не лише «Сповідь» Архіпоети, а й сатиричні звинувачення щодо Папи та курії, написані в стилі Вальтера Шатільйонського (Gualterus de Castiglione).

Один з манускриптів з Кінгзвуду (Kingswood), Глочестер (Gloucester) кінця

²³ Vide Seldenum ad Fletam pag. 524. Thom. Wright in Prolegom. Poem. Walteri Mapes pag. 9. sqq. et Haltaus. Glossarium German. col. 1704.

XII ст. (Trinity college, Oxford, MS 34) приписує строфу з *Confessio* про пиятику, змішування води та вина архієпископу **Gulias (Guliash)**, як і серйозну типологічну поему про Трійцю (*Predicatio Goliae*).

А 53 манускрипт Digby *‘De quodam abbate’* приписується як до Magister **Golyas**, так і до *‘dominus Primas’* [Rigg, 1992, 147]. При цьому явище взаємозаміни авторства у віршах такого роду було явищем поширеним і стійким. М. М. Бахтін цей твір відносить до одного з подібних з-поміж *The Latin poems commonly attributed to Walter Mapes*. «Magister Golias», – пише автор, – це загальне ім’я для лібертина, який знаходиться за межами нормального життя, за межами офіційного світогляду; такий номен також застосовувався до п’яниць та гульвіс, тих, які марно проводили своє життя. Навколо образу Голіафа складали легенди й пісні про його ненажерство та пиятику. Це ім’я, очевидно, витіснило імена місцевих фольклорних велетнів, що втілювали гротескне тіло [Бахтин, 1990, пос.170-171].

Другим свідченням діяльності **Golias** вважається група творів, зібраних і опублікованих Thomas Wright у 1841 році [Wright, 1841]. Більшість з них містять аскрипцію **Golias** в одному чи більше манускриптах, але в деяких випадках Wright тільки відтворює *tituli*, так як вони з’являються в друкованих колекціях, не розглядаючи їх походження. У деяких з цих поем **Golias** виявляється значно серйознішою особистістю, ніж в описах Giraldus Gambrensis. Можна сказати без перебільшення про наявність беззаперечних доказів глибокого релігійного почуття у автора, що демонструє різкий контраст з коментарями Giraldus (Гіральда Камбрійського) та з тими декретами, які видавали церковні собори проти *clerici ribaldi, gyrovagi, familia Goliae* [Walsh, 1983, 2-3].

A. G. Rigg небезпідставно наголошує на тому, що “*Golias*” використовується далеко не з метою встановлення авторства, але з метою вказівки на рід віршів [Rigg, 1977, 65-109]. За P. G. Walsh **Golias** це літературний композит, що включає “*Confessio*” *Apxinoemu, Dives eram et dilectus* Гуго Примаса, *Utar contra vitia, Nostri moris esse solet* Вальтера Шамільйонського, що за своїм метром, римою та словниковими асоціаціями є близькими до *Propter Sion non tacebo, Metamorphosis Goliae Episcopi* та *Apocalypsis* [Walsh, 1983, 3].

Автор припускає, що **Golias poeta** XII ст. вперше з’являється у *Metamorphosis Goliae* і з’являється він саме на час осуду Абеяра Бернаром Клерворським. Пізніше він зустрічається й у *Apocalypsis Goliae*, який користується на той час не меншою популярністю. Автор вірша “*Golias episcopus*” недвозначно визнає себе прибічником Абеяра, як і автор *Metamorphosis Goliae* [Walsh, 1983, 3].

Бернар у своєму листі до Папи Інокентія II ототожнював Абеяра з дияволом, використовуючи образ Голіафа-єретика в інтерпретації Григорія Великого: “*procedit Golias procero corpore, nobili illo suo bellico aparatu*

*circumunitus, antecedente quoque ipsum eius armigero*²⁴... Таке ототожнення Абеляра в середні віки не було поодиноким. У *Vita Goswini*, що приписується *Alexander Aquicinctensis (Aquicinctinus)* читаємо, як молодий Goswin імпульсивно викликає *Petrus Abaelardus* на диспут “*quasi David cum Goliath duello conflicturus*²⁵”. П’єра Абеляра за його теологічні переконання було засуджено в 1121 році Суассонським собором (*Concilium Suessionense*)²⁶ (його *Introductio ad theologiam* визнано єретичним) та в 1140 р. Санським (*Concilium Senonense*)²⁷. Детально історію Госвіна та Абеляра описує французький дослідник I. Wei у книзі *Intellectual culture in medieval Paris: theologians and the university* [Wei, 2012, 15].

О. А. Добіаш-Рождественська пише, що обурені учні Абеляра з гордістю прийняли на себе бернаровий епітет **Golias**, об’єднавши його з ходовим на той час **goliardus** [Добіаш, 1987, 120] Прямо протилежні припущення висуває J. H. Hanford щодо терміну **goliardus**, вважаючи що він може мати цілковито незалежну деривацію, яка не стосується терміну **familia Goliae** та факту часу його появи [Hanford 1926, 55].

До кінця XII ст. **Golias** набуває нового відтінку змісту, а саме дотепного поета, який кидає виклик церкві та здобуває почесний титул *Golias magister, Golias episcopus, Golias poeta*. Невдовзі **Golias** стрімко здобуває легендарний статус голови уявної секти чи ордену (*secta seu ordo vagorum*), де актуалізується в назві саме елемент вседозволеності, а не сатиричного протистояння, якими рясніють ранні твори **Golias** [Walsh, 1983, 6].

Висновки. Опираючись на працю А. Cook, а саме беручи до уваги глибоку обізнаність середньовічної людини з біблійними тлумаченнями стосовно битви Давида та Голіафа, ми припускаємо, що словосполучення **familia Goliae** цілком могло вживатися у постанові *Consilium Senonense A. D. 913*. Більше того, до XII ст. **Golias** і його свита втілювали антисоціальні звички та єретичні переконання. Лише в XIII ст. імена **goliardi** та **Familia Goliae** почали застосовувати на позначення авторів сатиричної поезії, яку згодом назвали поезією вагантів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні змісту понять **goliardi, goliardenses, clerici vagi, gyrovagi, vagantes** у співвіднесеності з особами, які стояли за ними, а також моделюванні лінгвокультурного типу ваганта-голіарда.

Література:

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса /

²⁴Ep. 189, PL, CLXXXII, col.355

²⁵ Gibbons, Richard. Beati Gosvini vita celeberrimi Aquicinctensis monasterii abbatis septimi, a duobus diversis ejusdem coenobii monachis separatim exarata ... nunc primum edita cura R.P. Richardi Gibboni. Duaci: Ex Off. M. Wyon, 1620, Caput IV, Liber I, p.14

²⁶ Mansi, XXI, 265

²⁷ Mansi, XXI, 568

- Михаил Михайлович Бахтин. – 2-е изд. – Москва: Художественная литература, 1990. – 543 с.
2. *Гаспаров М. Л.* Поэзия вагантов // Поэзия вагантов. – М.: Наука, 1975. – с.421-514.
 3. *Гофф Ж. Л.* Интеллектуалы в Средние века / Жак Ле Гофф; пер. с фр. А. М. Руткевича. – 2-е изд. – СПб.: Изд.-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 160 с.
 4. *Добиаш-Рождественская О. А.* Коллизии во французском обществе 12-13 вв. по студенческой сатире этой эпохи. // О. А. Добиаш-Рождественская, В. И. Рутенберг. Культура западноевропейского средневековья: научное наследие. – Наука, 1987. – с.115-142.
 5. *Дорохина Р. В.* Этические принципы и ценностные установки студенческих корпораций Европы и Северной Америки: монография / Римма Викторовна Дорохина. – "Издательство" "Прспект", 2015. – 163с.
 6. *Allen P.S.* Medieval latin lyrics / Philip Schuyler Allen. – Chicago, 1931. – 430 p.
 7. *Cook, A. S.* Familia Goliæ // Modern Language Notes. – 1908. – pp. 161-163.
 8. *Dronke P.* Abelard and Heloise in medieval testimonies / Peter Dronke. – Glasgow, 1976. – 63 p.
 9. *Du Meril E.* Poesies populaires latines anterieures au XII-e siecle. P., 1834; Poesies populaires latines au Mouen Age. P., 1847.
 10. *Fichtner E. G.* The etymology of goliard //Neophilologus. – 1967. – Т. 51. – №. 1. – pp. 230-237.
 11. *Gibbons, Richard.* Beati Gosvini vita celeberrimi Aquicinctensis monasterii abbatis septimi, a duobus diversis ejusdem coenobii monachis separatim exarata ... nunc primum edita cura R.P. Richardi Gibboni. Duaci: Ex Off. M. Wyon, 1620.
 12. *Giesebrecht W.* Die Vaganten oder Goliarden und ihre Lieder // Allgemeine Monatsschrift fur Wissenschaft und Literatur, Braunschweig, 1853. P. 53
 13. *Grimm J.* Kleinere schriften. – F. Dümmler, 1871. – Т. 5. 1 III, p. 46
 14. *Hanford J. H.* The progenitors of Goliard // Speculum. – 1926. – Т. 1. – №. 1. – pp. 38-58.
 15. *Hubatsch O.* Die lateinischen Vagantenlieder des Mittelalters. – E. Remer, 1870.
 16. *Kemble J. M. (ed.).* Codex diplomaticus aevi Saxonici. – Cambridge University Press, 2011. – Т. 3.
 17. *MacCulloch, J. A.* Goliards // Medieval faith and fable. – Boston: Marshall Jones company, 1932 pp. 265-287.
 18. *Manly J. M.* Familia Goliæ //Modern Philology. – 1907. – Т. 5. – №. 2. – pp. 201-209.
 19. Merriam-Webster, Inc. Merriam-Webster's encyclopedia of literature. – Merriam-Webster, 1995. – 1239 p.
 20. *Rigg A. G.* Goliard and other pseudonyms // Studi medievali Firenze. – 1977. – Т.18. - №. 1. – pp. 65-709
 21. *Rigg A. G.* A history of Anglo-Latin literature, 1066-1422 / Arthur George Rigg. – Cambridge University Press, 1992. – 417 p.
 22. *Straccali A. I.* Goliardi ovvero i clerici vagantes delle università medievali // Rivista europea.– 1880. – Т. 11. – С. 674-699.
 23. *Thompson J. W.* The Origin of the Word 'Goliardi'// Studies in Philology. – 1923. – Т. 20. – №. 1. – pp. 83-98.
 24. *Waddell H.* The wandering scholars of the middle ages / HelenWaddell. – Courier Corporation, 2000. – 351 p.
 25. *Walsh P. G.* 'Goliard' and goliardic poetry // Medium Aevum. – 1983. – Т. 52. – №. 1. – С. 1-9.
 26. *Wei I. P.* Intellectual culture in medieval Paris: theologians and the university, c. 1100-1330 / Ian P. Wei. – Cambridge University Press, 2012. – 446 p.
 27. *Whicher G. F.* Sons of Goliath //The American Scholar. – 1947. – С. 171-182.
 28. *Wright T.* The Latin Poems: Commonly Attributed to Walter Mapes / Thomas Wright. – Camden Society, 1841. – 435 p.

References:

1. Bahtin M. M. Bahtin M. M. *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura srednevekov'ja i Renessansa* [The works of François Rabelais and the folk culture of the Middle ages and Renaissance].

Problems of classical philology and neohellenic studies

© *Hera Ye.*, elenakharkovenko@gmail.com

Development of the Notion 'familia Goliæ' and 'Goliard' in Literary, Patristic and Historical sources
(in Ukrainian)

- Moscow, Khudozhestvennaya Literatura, 1990. 543 p. (In Rus.).
2. Gasparov M. L. *Pojezija vagantov* [Goliardic Poetry] // *Pojezija vagantov*. Moscow, Nauka, 1975. pp. 421-514. (In Rus.).
 3. Goff Zh. L. *Intellektualy v Srednie veka* [The intellectuals in the Middle ages]. SPb., Izd.-vo S.-Peterb. un-ta, 2003. 160 p. (In Rus.).
 4. Dobiash-Rozhdestvenskaja O. A. *Kollizii vo francuzskom obshhestve 12-13 vv. Po studencheskoj satire jetoj epohi* [Collisions in French society of 12-13 cent. on the student satire of this era.] // O. A. Dobiash-Rozhdestvenskaja, V. I. Rutenberg. *Kul'tura zapadnoevropejskogo srednevekov'ja: nauchnoe nasledie* [Culture of the Western European Middle Ages: a scientific heritage]. Nauka, 1987. pp. 115-142.
 5. Dorohina R. V. *Jeticheskie principy i cennostnye ustanovki studencheskih korporacij Evropy i Severnoj Ameriki: monografija* [Ethical principles and values of students' corporations in Europe and North America]. "Izdatel'stvo" Prospekt", 2015. 163p.
 6. Allen P. S. *Medieval latin lyrics* / Philip Schuyler Allen. – Chicago, 1931. – 430 p.
 7. Cook, A. S. *Familia Goliae* // *Modern Language Notes*. – 1908. – pp. 161-163.
 8. Dronke P. *Abelard and Heloise in medieval testimonies* / Peter Dronke. – Glasgow, 1976. – 63 p.
 9. Du Meril E. *Poesies populaires latines anterieures au XII-e siecle*. P., 1834; *Poesies populaires latines au Mouen Age*. P., 1847.
 10. Fichtner E. G. *The etymology of goliard* // *Neophilologus*. – 1967. – T. 51. – №. 1. – pp. 230-237.
 11. Gibbons, Richard. *Beati Gosvini vita celeberrimi Aquicinctensis monasterii abbatis septimi, a duobus diversis ejusdem coenobii monachis separatim exarata ... nunc primum edita cura R.P. Richardi Gibboni*. Duaci: Ex Off. M. Wyon, 1620.
 12. Giesebrecht W. *Die Vaganten oder Goliarden und ihre Lieder* // *Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur*, Braunschweig, 1853 p. 53
 13. Grimm J. *Kleinere schriften*. – F. Dümmler, 1871. – T. 5. 1 III, p. 46.
 14. Hanford J. H. *The progenitors of Goliard* // *Speculum*. – 1926. – T. 1. – №. 1. – pp. 38-58.
 15. Hubatsch O. *Die lateinischen Vagantenlieder des Mittelalters*. – E. Remer, 1870.
 16. Kemble J. M. (ed.). *Codex diplomaticus aevi Saxonici*. – Cambridge University Press, 2011. – T. 3.
 17. MacCulloch, J. A. *Goliards* // *Medieval faith and fable*. – Boston: Marshall Jones company, 1932 – pp. 265-287.
 18. Manly J. M. *Familia Goliae* // *Modern Philology*. – 1907. – T. 5. – №. 2. – pp. 201-209.
 19. Merriam-Webster, Inc. *Merriam-Webster's encyclopedia of literature*. – Merriam-Webster, 1995. – 1239 p.
 20. Rigg A. G. *Goliard and other pseudonyms* // *Studi medievali Firenze*. – 1977. – T. 18. – №. 1. – pp. 65-709
 21. Rigg A. G. *A history of Anglo-Latin literature, 1066-1422* / Arthur George Rigg. – Cambridge University Press, 1992. – 417 p.
 22. Straccali A. I. *Goliardi ovvero i clerici vagantes delle università medievali* // *Rivista europea*. – 1880. – T. 11. – C. 674-699.
 23. Thompson J. W. *The Origin of the Word 'Goliardi'* // *Studies in Philology*. – 1923. – T. 20. – №. 1. – pp. 83-98.
 24. Waddell H. *The wandering scholars of the middle ages* / Helen Waddell. – Courier Corporation, 2000. – 351 p.
 25. Walsh P. G. *'Goliard' and goliardic poetry* // *Medium Aevum*. – 1983. – T. 52. – №. 1. – C. 1-9.
 26. Wei I. P. *Intellectual culture in medieval Paris: theologians and the university, c. 1100-1330* / Ian P. Wei. – Cambridge University Press, 2012. – 446 p.
 27. Whicher G. F. *Sons of Goliath* // *The American Scholar*. – 1947. – C. 171-182.
 28. Wright T. *The Latin Poems: Commonly Attributed to Walter Mapes* / Thomas Wright. – Camden Society, 1841. – 435 p.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Гера Є. В., elenakharkovenko@gmail.com

Еволюція поняття '*familia goliae*' та '*goliard*' у літературних, патристичних та історичних пам'ятках
(Українською)

Стаття надійшла до редакції 14.02.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 95.61%

УДК 811'14'02:81'42

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ДИСОНАНС РІВНІВ АВТОРСЬКОЇ ТА НАРАТОРСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ІІІ КНИЗІ “ІСТОРІЇ...” ГЕРОДІАНА

Довбищенко Федір Володимирович, fedir.dovbyshchenko@gmail.com

аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

У рамках даної статті текст ІІІ книги давньогрецького історика Риму ІІІ ст. н. е. Геродіана розглядається з позицій наратології та рецептивної естетики. Комплексний аналіз дозволяє дослідити цей фрагмент твору Геродіана як реалізацію авторської концепції в рамках наративної стратегії. Описано теоретичні засади наратології та рецептивної естетики, що дає можливість трактувати досліджуваний текст як взаємодію автора з читачем. Розмежування авторської та нараторської комунікації створює передумови для опису наративної стратегії, мовних тактик та комунікативних ходів, які забезпечують дворівневу комунікацію з читачем і виводять його на розуміння ідей, закладених у тексті ІІІ книги “Історії...” Геродіана. З’ясовано механізм виведення читача на розуміння авторської комунікації через тактику переакцентування її комунікативний хід, який полягає в поєднанні взаємнозаперечних свідчень в одному контексті нараторського мовлення. Цей прийом зумовлює лакуну під час відчитування читачем нараторської комунікації, описану в теорії рецептивної естетики. Таким чином читача спрямовано на відкриття рівня авторської комунікації та декодування авторського повідомлення. Доведена умисність застосування автором описаного набору комунікативних ходів і тактик, які є реалізацією на рівні тексту авторської наративної стратегії. Осмислюються функції авторської та нараторської комунікації у творі.

Ключові слова: наративна стратегія, авторська комунікація, нараторська комунікація, мовна тактика, комунікативний хід, давньогрецька історіографія.

Problems of classical philology and neohellenic studies

© *Dovbyshchenko F.*, fedir.dovbyshchenko@gmail.com

The Information Discordance of the Levels of Authorial and Narratorial Communication in the Book III of Herodian's "History..." (in Ukrainian)

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ДИССОНАНС УРОВНЕЙ АВТОРСКОЙ И НАРРАТОРСКОЙ КОММУНИКАЦИИ В III КНИГЕ “ИСТОРИИ...” ГЕРОДИАНА

Довбищенко Ф.В., fedir.dovbyshchenko@gmail.com

аспирант

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии*

В рамках данной статьи текст III книги древнегреческого историка Рима III в. н. э. Геродиана рассматривается в ключе нарратологии и рецептивной эстетики. Комплексный анализ позволяет исследовать этот фрагмент произведения Геродиана как реализацию авторской концепции в рамках нарративной стратегии. Описываются теоретические основы нарратологии и рецептивной эстетики, что позволяет рассматривать данный текст как взаимодействие автора и читателя. Разведение авторской и нарраторской коммуникаций создает предпосылки для описания нарративной стратегии, языковых тактик и коммуникативных ходов, обеспечивающих двухуровневую коммуникацию с читателем и выводящих его на понимание идей, заложенных в тексте III книги “Истории...” Геродиана. Показан механизм подведения читателя к пониманию авторской коммуникации посредством коммуникативного хода, состоящего в сочетании взаимопротиворечащих сведений в одном контексте нарраторской речи. Этот прием порождает описанную в теории рецептивной эстетики лауну во время считывания читателем нарраторской коммуникации. Таким образом читателя подводят к открытию уровня авторской коммуникации и декодированию авторского сообщения. Доказан умышленный характер употребления автором описанного набора коммуникативных ходов и тактик, которые являются реализацией на текстовом уровне авторской нарративной стратегии. Осмыслено назначение авторской и нарраторской коммуникаций в произведении.

Ключевые слова: *нарративная стратегия, авторская коммуникация, нарраторская коммуникация, языковая тактика, коммуникативный ход, древнегреческая историография.*

THE INFORMATION DISCORDANCE OF THE LEVELS OF AUTHORIAL AND NARRATORIAL COMMUNICATION IN THE BOOK III OF HERODIAN’S “HISTORY...”

Dovbyshchenko F. V., fedir.dovbyshchenko@gmail.com

Post-graduate

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology

In the present paper the book III of Herodian’s “History of the Roman Empire” is analyzed from the point of view of narratology and reader-response criticism. A narratological analysis allows to study the fragment as a realization of the author’s concept

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Довбищенко Ф. В., fedir.dovbyshchenko@gmail.com

Інформаційний дисонанс рівнів авторської та нараторської комунікації у III книзі “Історії...” Геродіана
(Українською)

within the narrative strategy. The theoretical basics of narratology and reader-response criticism are shown as facilitating the consideration of the text within author-reader communication. A distinction between authorial and narrator's communication makes it possible to describe the narrative strategy, lingual tactics and communicative devices providing the two-level communication with a reader and making him understand the ideas underlining the text of the book III of Herodian's "History...". The mechanism of making the reader reveal the author's plot via re-accentuation tactics on the basis of junction of mutually antithetical narratives in the same context is demonstrated. This device provokes the lacuna in decoding the narrator's message in the reader's perception. In this way the reader is directed to discover the level of authorial communication and comprehend the author's message. The deliberation of authorial choice of the previously named lingual tactics and devices is proved to be the core component of the narrative strategy. The role of authorial and narrator's communication becomes clear.

Key words: narrative strategy, authorial communication, narrator's communication, lingual tactics, communicative device, ancient greek historiography.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю дослідження наративних стратегій у творах елліністичної доби, зокрема, у творі Геродіана «Історія Римської держави після Марка Аврелія» та застосування дискурсивних підходів до історіографічних творів античності як таких, що не позбавлені фікціональності.

Метою дослідження є дослідження структури комунікації, виявлення та систематизація тактик та прийомів наративної стратегії у III книзі праці давньогрецького історика Геродіана «Історія після Марка Аврелія».

Об'єктом дослідження є текст III книги праці пізньоантичного історика Геродіана (III ст. н.е.) Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίας βιβλία ὀκτώ («Історія Римської держави після Марка Аврелія»), який розглядається з позицій наратології та рецептивної естетики.

Предмет дослідження – структура комунікації, тактики та прийоми наративної стратегії, реалізовані у творі.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що підходи наратології та рецептивної естетики застосовуються до дослідження історіографічного твору античної доби, що є неможливим у рамках традиційної історіографії; з'ясовано, що застосування моделі подвійної структури комунікації фікціонального тексту до історіографічних творів античності є цілком виправданим; доведено дисонансу співвіднесеність авторської та нараторської комунікацій в історіографічному тексті.

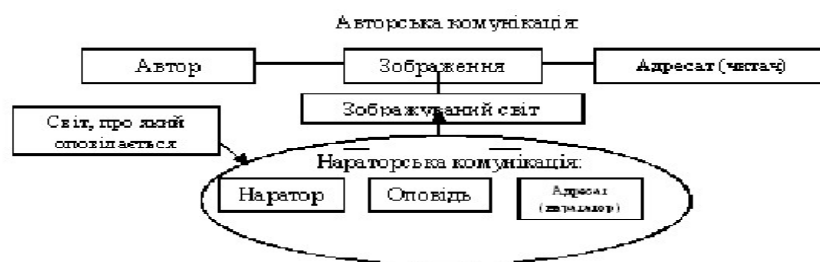
Серед визначних праць, у яких всеохопно і ґрунтовно була розроблена теорія наративу, варто відзначити роботи Ю. Тинянова, В. Пропа, М. Бахтіна К. Леві-Строса, Ж. Женета, Р. Барта, А. Греймаса, Ц. Тодорова, У. Еко, Р. Барта, М. Фуко, Ю. Кристевой. Зокрема, засновник французького структуралізму

К. Леві-Строс уперше застосував знакову теорію Ф. де Сосюра до нелінгвістичного матеріалу, а саме в етнології ("Елементарні структури роду", 1949). Заслугу К. Леві-Строса вбачають також і в тому, що він уперше сформулював важливе теоретичне припущення, згідно з яким "культура має будову, подібну до будови мови" ("Структурна антропологія", 1958) [Lévi-Strauss 1958, 79]. К. Бремоном [Бремон 2001, 475] була окреслена та обґрунтована можливість аналізу наративних текстів з позицій структуралізму, що передбачає трактування тексту як системи знаків, кожен з яких є відношенням означника і означуваного, а у випадку наративних текстів – дискурсу та розповіді [Ткачук 2002, 34, 128]. Умовно таку структуру наративного тексту можна зобразити так:

$$\text{знак (наратив)} = \frac{\text{означник}}{\text{означуване}} \frac{\text{дискурс ("як?")}}{\text{розповідь ("що?")}}$$

Наративні тексти можна називати розповідними, бо вони завжди мають ознаку подієвості та містять виклад певної історії (слово *наративний* походить від лат. *narrare* - *оповідати*). Ключовою фігурою комунікації у наративних текстах є **наратор** – "той, хто розповідає в тексті" [Ткачук 2002, 83]. За М. Зубрицькою, наратор у розповідному тексті – це "голос, який промовляє, відповідає за акт нарації, оповідаючи про подію як "правдиву історію" [Антологія 2001, 799]. Наратор, що належить не до реального, а до текстуального світу, передає розповідь іншій його частині – **нарататорові**. Нарататор (фр. *narrataire*) є адресатом наратора, тією інстанцією, до якої звернена його розповідь [Genette 1972, 226].

У наративних текстах прийнято виділяти подвійну структуру комунікації, адже наратор та нарататор є компонентами світу, який зображується в тексті **автором**, а адресатом авторського повідомлення постає **читач**. На відміну від наратора та нарататора, дві останні інстанції існують у реальному світі: автор є конкретною особою, існування якої не обмежене текстом. За О. Ткачуком, "реального чи справжнього автора не слід змішувати із прихованим автором наративу або наратором; на відміну від них, він не є властивим наративу чи вивідним з нього" [Ткачук 2002, 6]. Читач, як і автор, є певною особою, яка сприймає твір як авторське повідомлення і так само існує поза текстом [Шмид 2003, 41]. Подвійну структуру комунікації в наративному тексті можна зобразити у вигляді схеми [Шмид 2003, с. 35]:

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Довбищенко Ф. В., fedor.dovbyshchenko@gmail.com

Інформаційний дисонанс рівнів авторської та нараторської комунікації у III книзі "Історії..." Геродіана (Українською)

Як бачимо, нараторська комунікація є складовою частиною авторської, причому відноситься саме до зображуваного автором світу, адже і наратор, і його уявний адресат, і повідомлення, яке йому передається, формуються авторською уявою.

Нами [Довбищенко 2015] розглянуто схему комунікації в наративному тексті. Нагадаємо, що, за теорією наративу, конкретний автор і конкретний читач перебувають поза межами твору, оскільки їхнє існування ним не обмежується. У творенні та відчитуванні наративного тексту беруть участь абстрактний автор і абстрактний читач як уявні образи, формовані текстом [Шмид 2003, 41], [Довбищенко 2015, 244].

Текст завжди є результатом взаємодії адресанта та адресата повідомлення, тобто автора та читача [Iser 1972, 279-299]. За М. Кольхауером, авторська позиція є конструктом, який створюється читачем на основі тексту [Кольхауэр 1995, 73]. На нашу думку, дослідження позиції автора та авторських інтенцій неможливе без залучення теоретичних надбань рецептивної естетики.

Рецептивна естетика, теорія рецепції (естетика сприймання, теорія сприймання) – теоретичний напрям, який започаткували та розвинули представники так званої Константської школи Г. Р. Яусс та В. Ізер наприкінці 1960-х рр. Школа рецептивної естетики наголошує на активній ролі читача у процесі пізнання та реалізації літературного тексту. Г. Яуссу належить концепція горизонту сподіваного, а В. Ізер ґрунтовно проаналізував феноменологічний аспект процесу читання. Рецептивна естетика розглядає значення як взаємодію між текстом та читачем, “як ефект досвіду, а не як закодовану інформацію” [Антологія 2001, 804-805].

В. Ізер у статті “Процес читання: феноменологічне наближення” постулює наявність у тексті двох полюсів: художнього та естетичного. Перший з них стосується тексту, створеного автором, а другий вказує на його реалізацію, яку здійснює читач. Тільки така реалізація спонукає текст до життя, перетворює його на твір. “Сходження в одній точці тексту і читача започатковує **екзистенцію літературного твору**” [Антологія 2001, с. 349]. За Р. Інґарденом, світ, представлений у літературному творі, побудований на **інтенційному співвідношенні речень**: “Речення пов’язуються різноманітними шляхами і утворюють складніші одиниці значення, що виявляють дуже різну структуру і приводять до появи таких речей, як оповідання, роман, діалог, драма, наукова теорія... У підсумку постає особливий світ із складовими частинами, визначеними таким чи іншим шляхом, із усіма варіаціями, що можуть трапитися в цих частинах – це чисто інтенційні співвідношення складнопідрядних речень”. Всю суму інтенційних співвідношень Р. Інґарден називає “світом, представленим” у творі [Ingarden 1968, 29].

В. Ізер також згадує тезу Е. Гусерля про преінтенції – оформлені в окремих реченнях “сподівання на те, що має надійти” [Антологія 2001, 352]. На основі

цих суджень В. Ізер робить висновок про існування **дійсного виміру тексту**, який формується самим текстом та уявою читача [Антологія 2001, 353]. Таким чином, читання є творчим процесом, далеким від простої перцепції написаного [Антологія 2001, 353].

Якщо наступне речення в тексті не має відчутного зв'язку з тим, яке продумав читач, то у свідомості відбувається блокада, яку Р. Інгарден називає **лакуною**. Читач на власний розсуд заповнює лакуну, і в цьому акті виявляється динаміка читання. Фазами тексту, таким чином, є **антиципація і ретроспекція**: читач постійно подумки передбачає те, про що йтиметься у тексті, і водночас згадує вже прочитане. Саме антиципація та ретроспекція призводять до утворення дійсного виміру тексту [Антологія 2001, 355]. Дійсність, яку творить читач, відрізняється від його власної. Автор, не розгортаючи повної картини перед очима читача, створює в тексті елементи невизначеності, які поряд з наявністю лакун у тексті, формують читацьку уяву. Таким чином утворюється **гештальт** (образ) тексту, до складу якого входять: 1) образи, витворені читацькою уявою; 2) антиципація і ретроспекція; 3) **консистенція** – процес групування в одну цілість усіх аспектів тексту [Антологія 2001, 356].

Гештальт формується за рахунок читацького сподівання і творення **ілюзій**, які допомагають “досвіду тексту стати прочитуваним”. Гештальт не є істинним значенням тексту. При читанні формується **конфігуративне значення тексту**, яке є лише частиною цілого значення [Антологія 2001, 357]. Консистенція, витворена читачем, вступає у конфлікт з багатьма іншими можливостями здійснення тексту, які вона намагається вилучити. Тому “конфігуративне значення тексту завжди супроводжується **чужими асоціаціями**, які не збігаються з витвореними ілюзіями” [Антологія 2001, 357]. У процесі коливання між втягненням у ілюзії та чужими асоціаціями читач формує власний естетичний досвід. При цьому він здійснює *акт відтворення*, без якого об'єкт не сприймається як твір мистецтва. Так формуються **взаємовідносини читача і тексту**, які складаються з *трьох аспектів* [Антологія 2001, 362]: 1) процесу антиципації та ретроспекції; 2) послідовності розгортання тексту як життєвих подій; 3) вражень, викликаних подібністю текстуального та життєвого досвіду.

На основі викладених тут позицій теорії рецептивної естетики можемо зробити висновок про існування **лінії автора** та **лінії читача**, на перетині яких і відбувається екзистенція твору.

Кінцевою метою будь-якої наративної стратегії є «корекція моделі світу адресата» [Иссерс 2008, 109]. Ця корекція здійснюється в тексті наратором шляхом застосування певних мовних тактик. У тексті “Історії...” Геродіана читач перш за все наштовхується на лакуну (“блокування протікання речень”), закладені на рівні нараторської комунікації, і лише згодом виявляє, що ці лакуну сигналізують про застосування наратором мовних тактик, які мають маніпулятивний характер. Наявність цих лакун зумовлює смислову

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Довбищенко Ф. В., fedir.dovbyshchenko@gmail.com

Інформаційний дисонанс рівнів авторської та нараторської комунікації у III книзі “Історії...” Геродіана (Українською)

невідповідність, тобто – **інформаційний дисонанс** авторської та нараторської комунікації. У науковій літературі на сьогодні розроблені такі поняття, як “мовленнєва стратегія”, “комунікативний хід”, “мовна тактика”.

Під **мовленнєвою стратегією** розуміють “сукупність мовленнєвих дій, спрямованих та вирішення загального комунікативного завдання мовця (глобального наміру, за ван Дейком)” [Иссерс 2008, 109]. **Наративну стратегію** розглядатимемо як різновид мовленнєвої у рамках такого типу комунікації, як наративний текст. Під **мовною тактикою** розуміють “одну або декілька мовленнєвих дій, які сприяють реалізації стратегії” [Иссерс 2008, 110]. В той же час, О. Иссерс пропонує розрізняти поняття мовної тактики та **комунікативного ходу**. Останній вона тлумачить як «прийом, який виступає інструментом реалізації тієї чи іншої мовної тактики» [Иссерс 2008, с. 117].

Отже, наративна стратегія – це спосіб досягнення глобальної мети адресанта повідомлення; мовна тактика – це спосіб дій, який обирається мовцем (автором твору) для реалізації цієї стратегії; комунікативний хід – це конкретний мовленнєвий акт, який виступає втіленням тієї чи іншої мовної тактики безпосередньо на рівні тексту наратора. У таблиці 1 ми розглянемо в систематизованому вигляді комунікативні ходи й тактики в моментах перипетій (“золотого перетину”) “Історії...” Геродіана.

У III книзі “Історії...” Геродіана привертає увагу центральний епізод – замах Плавтіана на імператорів (III.11-III.12). Причини замаху повідомляються в 10-й частині. Там наратор зосереджується на описі чвар синів Севера і стверджує, що останній намагався примирити їх, а старшому (Антонінові) навіть підшукав дружину, щоб той опам’ятався:

[...] ἡγάγετό τε αὐτῷ γυναῖκα, γάμῳ σωφρονίσαι θέλων. <ЛАКУНА> ἦν δὲ ἐκεῖνη θυγάτηρ τοῦ ἐπάρχοντος τῶν στρατοπέδων· Πλαυτιανὸς δὲ ἦν ὄνομα αὐτῷ· τοῦτον τὰ μὲν πρῶτα τῆς ἡλικίας εὐτελῇ (τινὲς αὐτὸν καὶ πεφυγαδεῦσθαι ἔλεγον ἀλόντα ἐπιστάσεσι καὶ πολλοῖς ἀμαρτήμασιν), ὄντα δὲ πολίτην ἑαυτοῦ (Λίβυς γὰρ καὶ κεῖνος ἦν), ὥς μὲν τινες ἔλεγον, πρὸς γένους αὐτῷ ὑπάρχοντα, ὥς δ’ ἕτεροι μᾶλλον διέβαλλον, ἀκμαζούσῃ τῇ ἡλικίᾳ γενόμενον παιδικά, πλὴν ἀλλ’ ὁ Σεβήρος ἐκ μικρᾶς καὶ εὐτελοῦς τύχης ἐς μεγάλην προήγαγεν ἐξουσίαν, πλούτῳ τε ὑπερβάλλοντι ἐκόσμησε, τῶν ἀναιρουμένων χαριζόμενος τὰς οὐσίας, οὐδὲν ἕτερον ἀλλ’ ἢ μερισάμενος πρὸς αὐτὸν τὴν ἀρχήν. ἥπερ ἐκεῖνος ἀποχρώμενος οὔτε ὠμότητος οὔτε βίας ἐν πᾶσιν οἷς ἔπραττεν ἀπείχετο, φοβερώτερος τῶν πώποτε ἀρχόντων γενόμενος. τοῦτου τὴν θυγατέρα ζεύξας ὁ Σεβήρος τῷ υἱῷ τὸν οἶκον ἥνωσεν.

[...] підшукав він йому й дружину, шлюбом прагнучи його привести до поміркованості.<ЛАКУНА> Вона була дочкою префекта преторію на ім’я Плавтіан: у молодості той був нищою людиною (хтось навіть каже, що він був вигнаний зі свого міста за заворушення і численні злочини). Був він співвітчизником Севера (і той був лівійцем); одні стверджують, що вони були родичами, а інші зауважували, що в юному віці вони дружили; як би там не було, Север з малого та нищого становища привів його до великої влади, наділив

нечуваним багатством, віддаючи йому майно вбитих ним громадян, і ледь не робив із нього співправителя. Користуючись своїм становищем, Плавтіан у вчинках не нехтував ані жорсткістю, ані насильством, справляючи більший страх, ніж будь-хто з тих, хто колись правив. Север, одруживши свого сина з його дочкою, розділив із ним дім [Herodian 2005, 75-76].

Далі йде пасаж, у якому з'ясовується походження дівчини і виявляється, що батько її (той самий Плавтіан), м'яко кажучи, не є еталоном моральності:

ἤπερ ἐκεῖνος ἀποχρώμενος οὔτε ὠμότητος οὔτε βίας ἐν πᾶσιν οἷς ἐπράττεν ἀπέιχετο, φοβερώτερος τῶν πώποτε ἀρχόντων γενόμενος.

Користуючись своїм становищем, Плавтіан у вчинках не нехтував ані жорсткістю, ані насильством, справляючи більший страх, ніж будь-хто з тих, хто колись правив [Herodian 2005, 76].

Тут ми знову наштовхуємося на лакуну, вготовану наратором: як можна повернути до поміркованості сина, одруживши його із дочкою, по суті, бандита? Короткий curriculum vitae Плавтіана, що наводиться поруч, свідчить про те, що Север привів до влади свій місцевий клан (із африканського міста Leptis Magna). Із цих позицій стають зрозумілими мотиви ненависті Антоніна до дружини: Плавтіан стає аж надто небезпечним конкурентом у боротьбі за престол після смерті Септимія Севера або, в усякому разі, буде спроможним чинити суттєві перепони його, Каракалли, одноосібній владі. У наступних двох частинах подається опис, по суті, внутрішньокланової боротьби, де Плавтіан зазнає поразки.

Висновуємо, що наратор знову «бреше», як і в попередній книзі. Його повідомлення можна резюмувати так: «Доброчесний правитель Септимій Север намагався зробити все від себе залежне, щоб настановити на путь істинну своїх синів, але через підступне оточення так це йому і не вдалося». Авторська ж комунікація дає нам зрозуміти, що доброчесність Севера дуже сумнівна, а одруження сина було нічим іншим за спробу закріпити владу за новою династією (кланом LeptisMagna) [Burley 1999, 8-23].

**Таблиця 1. Комунікативні ходи й тактики в моментах перипетій
("золотого перетину") "Історії..." Геродіана**

№ книги, № частини	Комунікативний хід	Мета комунікативного ходу	Мовна тактика
Кн. III, ч. [III.10]	поєднання в одному контексті взаємовиключних свідчень наратора: намагання Севера зробити із сина	приховати сутність не державницької політики самого Севера (приведення ним до влади «любих друзів»)	переакцентування (переакцентування інформації з одного об'єкта на інший з метою приховання справжніх намірів

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Довбищенко Ф. В., fedir.dovbyshchenko@gmail.com

Інформаційний дисонанс рівнів авторської та нараторської комунікації у III книзі "Історії..." Геродіана (Українською)

	добропорядну людину через шлюб з дочкою Плавтіана та твердження наратора про Плавтіана як антипода морального еталону (не виправдання антиципації)	через опис негативних якостей його ставленика (протеже) Плавтіана	головного героя – Севера)
--	---	--	------------------------------

Як впливає з таблиці, наратор використовує різноманітні мовні тактики, і всі вони носять маніпулятивний характер. Саме цей маніпулятивний характер мовних тактик наратора і покликаний, на нашу думку, збудити свідомість читача і допомогти йому вийти на імпліцитний рівень авторської комунікації. Розкриття суті маніпуляції наратора з читацькою свідомістю є важливою роботою адресата твору Геродіана: читач має відстежити логіку комунікативного ходу наратора, визначити мету застосованого комунікативного ходу, а також зрозуміти специфіку самої мовної тактики в III книзі твору Геродіана.

Наявність маніпулятивних тактик, які застосовуються в усьому тексті “Історії...” Геродіана, свідчить про нереалізацію наратором преінтенції, заявленої на самому початку твору. Під **преінтенціями**, нагадаємо, ми розуміємо співвідношення речень, які оформлюють сподівання на інформацію, що має надійти. Цей прийом, на нашу думку, розрахований на те, аби читач міг у подальшому або відхилити надану в такий спосіб наратором інформацію, або, надавши їй підтвердження, виправдати її. Отже, заявлена наратором преінтенція виглядає так:

Οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ συγκομιδὴν ἱστορίας ἀσχοληθέντων ἔργων τε πάλαι γεγονότων μνήμην ἀνανεώσασθαι σπουδασάντων, παιδείας κλέος αἰδίων μνώμενοι, ὥς ἂν μὴ σιωπήσαντες λάθοιεν ἐς τὸν πολὺν ὄμιλον ἀριθμοῦμενοι, τῆς μὲν ἀληθείας ἐν ταῖς ἀφηγήσεσιν ὀλιγώρησαν, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐπεμελήθησαν φράσεως τε καὶ εὐφωνίας, θαρροῦντες, ὥς εἴ τι καὶ μυθῶδες λέγοιεν, τὸ μὲν ἡδὺ τῆς ἀκροάσεως αὐτοὶ καρπώσονται, τὸ δ' ἀκριβὲς τῆς ἐξετάσεως οὐκ ἐλεγχθήσεται. εἰσὶ δ' οἱ πρὸς ἔχθραν ἢ μῖσος τυράννων, κολακείαν τε ἢ τιμὴν βασιλέων πόλεως τε καὶ ἰδιωτῶν, εὐτελῇ καὶ μικρὰ ἔργα λόγων ἀρετῇ δόξῃ παρέδοσαν τῆς ἀληθείας μείζονι. ἐγὼ δ' ἱστορίαν οὐ παρ' ἄλλων παραδεξάμενος ἄγνωστόν τε καὶ ἀμάρτυρον, ὑπὸ νεαρᾷ δὲ τῇ τῶν ἐντευξομένων μνήμῃ, μετὰ πάσης {ἀληθοῦς} ἀκριβείας ἤθροισα ἐς συγγραφὴν, οὐκ ἀτερπῇ τὴν γνῶσιν καὶ τοῖς ὕστερον ἔσεσθαι προσδοκήσας ἔργων μεγάλων τε καὶ πολλῶν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γενομένων.

Багато з тих, хто старанно збирає історії і намагається оживити в пам'яті події минулого, дбаючи про вічну славу освіченості, щоби не бути забутими й замовчуваними і не загубитися серед багатьох інших, нехтували у своїх працях істиною, не без хисту дбаючи про

стиль і милозвучність, покладаючись на те, що навіть якщо оповідатимуть байки, приємне для слуху в їх творах буде гідно оціненим, а істинному не буде приділятися увага. Є й такі, котрі через ненависть чи відразу до тиранів, запопадливість або смирення перед царями, на догоду містам чи окремим особам надають перевагу незначним діянням перед істиною. Я ж не запозичую вінших неперевірені та непізнавані історії, а лише зібрав у своєму нарисі з усією ретельністю ті з подій, пам'ять про які ще свіжа, вважаючи, що знання про великі справи, звершені впродовж короткого часу, не буде неприємним для наступних поколінь [Herodian 2005, 1].

Як бачимо, чи не єдина висловлена наратором преінтенція на рівні нараторської комунікації є фальшивою установкою, яку читач покликаний виявити і спростувати. Проте на рівні авторської комунікації ця преінтенція цілком себе виправдовує. Несправдження преінтенцій також є проявом інформаційного дисонансу (невідповідності) двох комунікативних рівнів. Аби пересвідчитися в цьому, нижче в систематизованому вигляді подамо узагальнюючу таблицю, у якій відобразимо трактування ідеальним реципієнтом дій головного героя у III книзі “Історії...” Геродіана момент перипетії на рівнях як нараторської, так і авторської комунікацій.

Таблиця 2. Інформаційний дисонанс рівнів авторської та нараторської комунікацій

Композиційні частини «Історії...» Геродіана	Головний герой у момент перипетії	Інформація на рівні нараторської комунікації	Інформація на рівні авторської комунікації
Кн. III	Септимій Север	Шлюб Антоніна (сина Севера) та дочки Плавтіана як державницький крок Септимія Севера, направлений на виховання спадкоємця престолу	Шлюб Антоніна та дочки Плавтіана не як прояв державницького мислення, а як засіб реалізації ним особистих та кланових інтересів

Таким чином, як стає очевидним із наведеної вище таблиці, одним з основних завдань наративної стратегії у III книзі “Історії...” Геродіана є розбудова (сам факт встановлення) інформаційного дисонансу на рівні, з одного боку, авторської комунікації, а з іншого – нараторської. Наратор у цьому творі – це провокатор думок читача, та «фігура», яка буквально змушує його виконувати доволі важку інтелектуальну роботу з метою встановлення істини, тобто дошукування історичної правди. З таблиці № 2 також стає зрозумілим, що призначення рівня авторської комунікації – виявити істинні мотиви поведінки та вчинків головних героїв кожної з восьми книг “Історії...” Геродіана. Призначення рівня нараторської комунікації – провокувати читача, надаючи

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Довбищенко Ф. В., fedir.dovbyshchenko@gmail.com

Інформаційний дисонанс рівнів авторської та нараторської комунікації у III книзі “Історії...” Геродіана (Українською)

інформацію, яка вступає в семантичний дисонанс з інформацією рівня авторської комунікації, до серйозної інтелектуальної роботи з тим, аби адресат твору (ідеальний реципієнт) зміг піднятися до осмислення змісту текстуальної інформації, імпліцитно закладеної на рівні авторської комунікації.

Література

1. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.*/За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001.
2. Бремон К. *Структурное изучение повествовательных текстов после В. Проппа*//Семиотика: Антология / Сост. Ю.С. Степанов. Изд. 2-е, испр. и доп.. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001.
3. Довбищенко Ф.В. *Комунікативна структура I книги трактату Геродіана “Історія після Марка Аврелія”* / Ф. В. Довбищенко // [Мовні і концептуальні картини світу](#). – 2015.– Вип. 1. – С. 242-253.
4. Иссерс О.С. *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Изд. 5-е. — М.: Издательство ЛКИ, 2008. — 288 с.
5. Кольхауэр М. *Роман и идеология. Точки зрения* // Новое литературное обозрение. – 1995. – № 14. – С. 72–86.
6. Ткачук О.М. *Наратологічний словник*. – Тернопіль: Астон, 2002.
7. Шмид В. *Нарратология*. – М.: Языки славянской культуры, 2003.
8. Birley, Anthony R. *Septimius Severus: The African. Emperor*, London: Routledge 1999. Pp. xii + 292.
9. Genette, Gérard. *Discours du récit*. – Paris: Editions Du Seuil, 1972.
10. Herodian, and Carlo M. Lucarini. *Regnum post Marcum*. Monachii [Munich]: Saur, 2005.
11. Ingarden, Roman. *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks*. – Tübingen, 1968.
12. Iser, Wolfgang. *The reading process: A Phenomenological approach* // New Literary History. Vol. 3, 1972. P. 279 – 299.
13. Lévi-Strauss, Claude. *Anthropologie structurale*. – Paris:, Pion, 1958.

References

1. *Antologija svitovoi' literaturno-krytychnoi' dumky XX st.*/За ред. Marii' Zubryc'koi' [Anthology of literary critique of the XX century/edited by M.Zubryc'ka]. – Lviv: Litopys, 2001 (In Ukr.).
2. Bremon K. *Strukturnoe izuchenie povestvovatel'nyh tekstov posle V. Proppa* [Structural study of narratives after V. Propp] // Semiotika: Antologija / Sost. Ju.S. Stepanov. Izd. 2-е, ispr. i dop.[Semiotics: anthology / Edited by Y. Stepanov. Second edition, corrected and complemented]. – М.: Akademicheskij Proekt; Ekaterinburg: Delovajakniga, 2001 (In Russ).
3. Dovbyshchenko F.V. *Komunikatyvna struktura I knygy traktatu Gerodiana “Istorija pislja Marka Avrelija”* [The communication structure of the book III of Herodian's “History of the Roman empire”] / F.V. Dovbyshchenko // *Movni i konceptual'ni kartyny svitu* [Language and concept-based worldview]. – 2015. – Vol. 1. – P. 242-253 (In Ukr.).
4. Issers O.S. *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi* [Communicative strategies and tactics of the Russian discourse]. 5th edition. – Moscow.: LKI, 2008. – 288 p (In Russ.).
5. Kol'haujer M. *Roman i ideologija. Tochki zrenija* [Colhouer M. Novel and Ideology. The point of view] // *Novoe literaturnoe obozrenie*. – 1995. – Vol. 14. – P. 72-86 (In Russ.).
6. Tkachuk O.M. *Naratologichnyj slovnyk* [Dictionary of Narratology]. – Ternopil: Aston. 2002 (in Ukr.).
7. Shmid V. *Narratologija* [Narratology]. – Moscow.: Jazyki slavyanskoy kul'tury [Languages of the Slavic Culture], 2003 (In Russ.).
8. Birley, Anthony R. *Septimius Severus: The African. Emperor*, London: Routledge 1999. Pp. xii + 292.
9. Genette, Gérard. *Discours du récit*. – Paris: Editions Du Seuil, 1972.
10. Herodian, and Carlo M. Lucarini. *Regnum post Marcum*. Monachii [Munich]: Saur, 2005.
11. Ingarden, Roman. *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks*. – Tübingen, 1968.
12. Iser, Wolfgang. *The reading process: A Phenomenological approach* // New Literary History. Vol. 3, 1972. – P. 279 – 299.
13. Lévi-Strauss, Claude. *Anthropologie structurale*. – Paris:, Pion, 1958.

Problems of classical philology and neohellenic studies
© **Dovbyshchenko F.**, fedor.dovbyshchenko@gmail.com

The Information Discordance of the Levels of Authorial and Narratorial Communication in the Book III of Herodian's “History...” (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 20.03.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 99.74%

УДК811.14'02'42:821.14–133.09

ОБРАЗИ БОГІВ ТА ГЕРОЇВ ЯК СКЛАДНИКИ МАКРОКОНЦЕПТУ ЛЮДИНА (на матеріалі творів Теокріта)

Івашків-Ващук Орислава Василівна, orysiagemini@gmail.com

канд. філол. наук, викладач

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті наголошено, що важливими складниками макроконцепту ЛЮДИНА в ідиліях визначного грецького поета елліністичного періоду Теокріта є образи богів та героїв. Це пов'язано з тим, що письменник зосереджував свою увагу на вивченні людини передусім як біологічної істоти. Завдання статті – розгляд ключових міфічних образів ідилій крізь призму їхнього лексичного та стилістичного вираження. Відтак, було досліджено близько шістдесяти мікроконтекстів, що інформують про особливості вербалізації зазначених образів. У контексті заявленої теми проаналізовано образи Зевса, Афродіти, Ероса, а також героїв Геракла, Кастора і Полідевка. Боги у Теокріта є незмінними і впливовими персонажами, котрі повністю контролюють життя звичайних смертних, вселяють у людей страх та нерідко викликають негативні емоції. Натомість героїв описано як ідеальні міфічні створіння, котрим, однак, притаманна і людська поведінка. Лінгво-стилістичний аналіз цих образів засвідчив, що поет намагався сформувати систему постійних епітетів для своїх персонажів за зразком епічних творів. Тринадцять таких епітетів характеризують богів, а двадцять – героїв. Отже, міфічні образи богів та героїв є важливим компонентом образного світу Теокріта.

Ключові слова: Теокріт, ідилія, макроконцепт, образ, боги, герої, епітет.

ОБРАЗЫ БОГОВ И ГЕРОЕВ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ МАКРОКОНЦЕПТА ЧЕЛОВЕК (на материале произведений Теокрита)

Ивашків-Ващук О. В., orysiagemini@gmail.com

канд. филол. наук, препод.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье показано, что важными составляющими макроконцепта ЧЕЛОВЕК в идиллиях выдающегося греческого поэта эллинистического периода Теокрита являются образы богов и героев. Это связано с тем, что писатель фокусировал своё внимание на изучении человека прежде всего как биологического существа. Задание статьи – рассмотрение ключевых мифических образов идиллий посредством анализа их лексического и стилистического выражения. Таким образом, было исследовано почти шестьдесят микроконтекстов, которые дают информацию об особенностях

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Івашків-Ващук О. В., orysiagemini@gmail.com

Образы богів та героїв як складники макроконцепту ЛЮДИНА (на матеріалі творів Теокріта)

(Українською)

вербализации таких образов. В контексте заявленной темы проанализированы образы Зевса, Афродиты, Эроса, а также Геракла, Кастора и Полидевка. Боги у Теокрита являются постоянными и влиятельными персонажами, которые полностью контролируют жизнь обычных смертных, внушают людям страх и часто вызывают негативные эмоции. В то же время герои описываются как идеальные мифические существа, которым, однако, присуще человеческое поведение. Лингвостилистический анализ этих образов свидетельствует о том, что поэт пытался образовать систему постоянных эпитетов для своих персонажей по образцу эпических произведений. Тринадцать таких эпитетов характеризуют богов, а двадцать – героев. Таким образом, можно сделать вывод о том, что мифические образы богов и героев являются важным компонентом образного мира Теокрита.

Ключевые слова: Теокрит, идиллия, макроконцепт, образ, боги, герои, эпитет.

IMAGES OF THE GODS AND HEROES AS COMPONENTS OF THE MACROCONCEPT *HUMAN* (based on the Theokrit's works)

Ivashkiv-Vashchuk O. V., orysiagemini@gmail.com

PhD, teacher

Ivan Franko Lviv National University

The article deals with the images of gods and heroes as important components of the macroconcept HUMAN in idylls of Theocritus, a prominent Greek poet of the Hellenistic period. The subject is explained with attention to human as biological creature. The article is aimed at the disposing the main mythological images and studying their verbal and stylistic surrounding. Around 60 micr-contexts have been analyzed which inform about the peculiarities of the images. In the context of the proposed topic the images of Zeus, Aphrodite, Eros and heroes Hercules, Castor and Polydeuces have been examined. Theocritus' gods played roles of irreplaceable and influential characters who totally controlled the mortals, they used to frighten people and cause negative emotions. On the other hand, heroes are depicted as ideal mythological figures who can also behave like human. The analysis of lexical and stylistic display of these images shows that the poet was trying to create a system of permanent epithets for his characters modelled after epic works. Of these epithets 13 characterize gods and 20 - heroes. We can assume that the images of gods and heroes are important in the imaginary world of Theocritus.

Keywords: Theocritus, idyll, macro-concept, image, gods, heroes, epithet.

Антропоцентрична спрямованість філологічної науки закономірно зумовила висунення на перший план у мовознавстві осмислення проблем сутності людини. Така тенденція виразно виявляється і в когнітивній лінгвістиці. Вчені активно досліджують макроконцепт ЛЮДИНА насамперед завдяки його різноаспектності. Більшість мовознавців розуміє людину як єдність фізичного, біологічного, інтелектуального, психічного, етичного,

Problems of classical philology and neohellenic studies

© *Ivashkiv-Vashchuk O.*, orysiagemini@gmail.com

Images of Gods and Heroes as Components of the Macroconcept *HUMAN* (based on the Theokrit's works)
(in Ukrainian)

соціального, духовного та емоційного компонентів.

Науковці пропонують досліджувати такий макроконцепт у різних ракурсах: аналіз зовнішніх, внутрішніх, фізичних, біологічних та соціальних характеристик людини [Сукаленко 2010, 151], або опис структури концепту за релевантними ознаками: життєвий, гендерний, соціальний сегменти, “людина внутрішня” і “людина духовна” [Симанская 2011, 98–99]. Результативним виявляється й метод вивчення макроконцепту ЛЮДИНА шляхом аналізу пов’язаних із ним перцептивних образів та когнітивних метафор [Новак, Лещук 2011, 147].

Останнім часом зростає зацікавлення питаннями когнітивної лінгвістики і в дослідників, котрих цікавлять мовні парадигми класичної філології. Саме це й зумовило актуальність пропонованої наукової розвідки.

Спираючись на досвід досліджень макроконцепту ЛЮДИНА у системі різних мов та з огляду на матеріал давньогрецьких ідилій, вважаємо, що людську сферу у Теокріта слід розглядати за трьома визначальними сегментами: біологічним, духовним і соціальним. Перший сегмент включає характеристику людини за фізіологією, гендером та віком, другий – за ментальним та емоційним станом, третій – за місцем у суспільстві.

Наповнення макроконцепту ЛЮДИНА можна побачити, проаналізувавши зовнішні та внутрішні характеристики дійових осіб зображених у Теокрітових ідиліях, зокрема богів і героїв, царів і цариць, пастухів і землеробів, містян і селян.

З огляду на об’ємність змісту зазначеного макроконцепту, виокремимо образи богів та героїв як одних із ключових персонажів ідилій письменника. Отже, *метою* статті є аналіз головним чином вербального вираження образів богів та героїв як складників макроконцепту ЛЮДИНА у концептосфері творів Теокріта.

Завдання статті полягає в тому, щоб зосередити увагу на домінантних міфічних образах, проаналізувати їхнє лексичне оточення та визначити місце у творчості поета. Відтак, *об’єктом* дослідження є окремі складові елементи макроконцепту ЛЮДИНА в тексті ідилій, а *предметом* – лексичні і стилістичні засоби, що характеризують богів та героїв.

Літературна традиція наділяти богів людськими рисами та робити їх персонажами художніх творів іде з давнини. Давньогрецькі письменники різних епох охоче вигадували численні сюжети з пригодами богів на землі. Згадаймо, скільки уваги богам приділяв Гомер. За спостереженнями В. І. Пащенко та Н. І. Пащенко, Гомерові боги мають такі ж почуття і бажання, що й люди. Але якщо героїв поет оспівував, наділив усякими чеснотами, то боги часто показані “жорстокими, несправедливими, злими, вередливими, підступними, брехливими, невдячними” тощо [Пащенко, Пащенко 2004, 70].

Проблеми класичної філології та неоееллістики

© Івашків-Ващук О. В., orysiagemini@gmail.com

Образи богів та героїв як складники макроконцепту ЛЮДИНА (на матеріалі творів Теокріта)
(Українською)

Боги є важливим компонентом образного світу Теокріта. Письменник акцентує на тому, що саме вони посилають людям як своє благословення, так і гнів: ἔνθά μοι ἀθανάτων τις ἐπὶ φρεσὶ θῆκε νοῆσαι (XXV: 276) – *один із безсмертних в серце поклав мені думку*; ἀγαθός τις ἐπέπταρεν τοι (XVIII: 16) – *хтось добрий чхнув на тебе* (йдеться про бога, а це вважалось щасливою прикметою); μηδ' εἴ τι θεοὶ νοέοντι πονηρόν (XXIV: 68) – *навіть коли боги задумали щось погане*. Цілком владарюючи над людським життям, боги у той же час перебувають поза людською критикою: μηδεὶς τὰ θεῶν ὀνόσαιτο (XXVI: 38) – *нехай ніхто не осуджує когось із богів*. Прославляння богів у поезії автор вважає для них найкращим жертвопринесенням: γερῶν δὲ θεοῖς κάλλιστον ᾠοῖδαι (XXII: 223) – *з усіх дарів найкращим для богів є пісні*.

Група богів, котрі згадуються в ідиліях Теокріта, порівняно невелика: Зевс, Гера, Афродіта, Ерот, Пан, Артеміда, Гермес, Гефест, Діоніс, Геката, Геліос, Селена та деякі інші. Найбільшу увагу поет приділив розкриттю образів верховного бога, а також покровителів кохання і пастушого ремесла.

Теокрит характеризує Зевса одним з його постійних епітетів, котрий з'явився, можливо, ще в догомерівські часи. Верховний бог означений як αἰγιόχος – *щитодержець* (XXII: 1, XXVI: 31). Зевс вважався батьком братів Діоскурів, тому коли одному з них загрожувала небезпека, то саме Зевс його порятував: Ζεὺς ἐπάμυνε, χερῶν δὲ οἱ ἔκβαλε τυκτὴν / μάρμαρον, αὐτὸν δὲ φλογέφ συνέφλεξε κεραυνῷ (XXII: 210–211) – *Зевс захистив, і вихопив з рух майстерно різьблений мрамур, а його спалив палаючою блискавкою*. Верховний бог вважався батьком і для людей, а тому, шукаючи підтримки та розуміння у коханні, пастух звертається саме до Зевса: ὦ πάτερ ὦ Ζεῦ, / οὐ μόνος ἠράσθην: καὶ τὸ γυναικοφίλας (VIII: 59–60) – *о батьку Зевсе, не я один закохався, і ти любив жінок*. Звісно, вважалось, що лише достойні з людського роду походять від верховного бога: πᾶν ἐπ' ἀλαθείᾳ πεπλασμένον ἐκ Διὸς ἔρνος (VII: 44) – *весь із правди зліплений, як нащадок Зевса*.

Зевсові підкорювалася вся природа, він дарував людям кожен день, довгоочікуваний дощ та інші блага: Μυρία ἄπειροί τε καὶ ἔθνεα μυρία φωτῶν / λήϊον ἀλδήσκουσιν ὀφελόμενον Διὸς ὄμβρῳ (XVII: 77–78) – *Багато є на світі племен і багато народів, що вирощують ниви під дощем величного Зевса*; ψεύδοντ' ὦ φίλε πάντες, ὅσοι τὰς νύκτας ἔφασκον / τῷ θέρεος μινύθειν, ὅτε τᾶματα μακρὰ φέρει Ζεὺς (XXI: 22–23) – *обманюють, друже, всі, хто говорить, що ночі влітку зменшуються, а дні Зевс посилає довгі*. В одному з мікроконтекстів дощ однак сприймається як лихо: ἐλπίδες ἐν ζωῶσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες. / χῶ Ζεὺς ἄλλοκα μὲν πέλει αἶθριος, ἄλλοκα δ' ὕει (IV: 42–43) – *надія є в живих, без надії лише мертві. Зевс часом є ясним, а часом дає дощ*. Тут проведено паралель між погодою і станом людини: якщо ясно і світить сонце, значить, є надія на краще, а дощ асоціюється з безнадією.

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Ivashkiv-Vashchuk O., orysiagemini@gmail.com

Images of Gods and Heroes as Components of the Macroconcept HUMAN (based on the Theokrit's works)
(in Ukrainian)

Символом Зевса у міфології, відтак і в ідиліях Теокріта, є орел – ὁ αἰετός (XV: 124, XXVI: 31). Поява птаха у небі вважалася божим знаменням, віщим і сприятливим знаком, як, наприклад, в ідилії, що оспівувала царя Птолемея: ὁ δ' ὑψόθεν ἔκλαγε φωνᾷ / ἐς τρίς ὑπαὶ νεφέων μέγας αἰετός αἴσιος ὄρνις. / Ζηνός που τόδε σᾶμα (XVII: 71–73) – з висоти тричі прокричав голосом із хмар великий орел, благовісний птах.

В ідиліях боги згадуються переважно у контексті тієї сфери життя, для якої вони є покровителями. Так, Гермес вважався покровителем подорожніх: Ἑρμέω ἄζόμενος δεινὴν ὄπιν εἰνοδίῳ: / τὸν γάρ φασι μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι, / εἴ κεν ὁδοῦ ζαχρεῖον ἀνήνηταί τις ὁδίτην (XXV: 4–6) – поважаючи страшною повагою придорожного Гермеса, бо кажуть, найбільше з богів гнівається, коли відмовити подорожному, котрий шукає дорогу; Аполлон – покровителем не тільки мистецтв, а й домашньої худоби: Ἀπόλλωνος νομίοιο / ἱερὸν ἀγνόν, ξεῖνε, τελειότατοιο θεοῖο (XXV: 21–22) – священний храм Аполлона, який охороняє стада, чужинцю, всемогутнього бога; Латона – покровителька сім'ї, Афродіта – кохання, а Зевс – сімейного добробуту: Λατὼ μὲν δοίη, Λατὼ κουροτρόφος ὕμνιν / εὐτεκνίαν, Κύπρις δέ, θεὰ Κύπρις ἴσον ἔρασθαι / ἀλλάλων, Ζεὺς δέ, Κρονίδας Ζεὺς ἄφθιτον ὄλβον, / ὥς ἐξ εὐπατριδᾶν εἰς εὐπατρίδας πάλιν ἔνθη (XVIII: 50–53) – Латона нехай дасть, Латона, що годує молодь, радість батьківства, Кіпріда, богиня Кіпріда – рівну любов один до одного, Зевс, Кронід Зевс вічне щастя, яке передаватиметься з покоління в покоління.

Про богів, які є покровителями кохання, герої ідилій відгукуються неоднозначно: щасливі дякують за дар кохання, нещасні – нарікають. Вустами своїх персонажів Теокріт називав Ерота не лише жорстоким – βαρύς (III: 15), а й підступним – δολομάχανος (XXX: 26) та неприємним – ἀνιάρος (II: 55). Нарікаючи на своє нещасливе кохання, один з героїв ідилій каже: τυφλὸς δ' οὐκ αὐτὸς ὁ Πλοῦτος, / ἀλλὰ καὶ ὠφρόντιστος Ἔρως (X: 19–20) – сліпий не лише Плутос, але й Ерот безрозсудний. До речі, двічі жорстокою названо й матір Ерота, богиню вроди та кохання – Афродіту (χαλεπός – XIII: 71, βαρύς – I: 100). Ці боги не лише приносять кохання, а й забирають його, змушуючи коханих звертати увагу на інших: ἦ ῥά οἱ ἀλλᾷ / ὥχεται ἔχων ὅ τ' Ἔρως ταχινὰς φρένας ἄ τ' Ἀφροδίτα; (II: 6–7) – Мабуть, Ерот і Афродіта повели швидко серце до іншої [жінки].

Із богами – покровителями кохання, пов'язані вживання метафоричних лексем на позначення стрільби з лука: ...πῶς πικρὰ βέλη ποτικάρδια βάλλει (XXIII: 5) – які стріли гіркі у серце пускає [Ерот] чи ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἔλκος, / Κύπριδος ἐκ μεγάλας τό οἱ ἦλατι πᾶξε βέλεμνον (XI: 15–16) – маючи ненависну рану під серцем, стріла великої Кіпріди влучила в печінку. Так, момент закоханості асоціюється із влучанням стріли. Негативна конотація

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Івашків-Ващук О. В., orysiagemini@gmail.com

Образи богів та героїв як складники макроконцепту ЛЮДИНА (на матеріалі творів Теокріта)

(Українською)

обох мікроконтекстів виражена в епітетах “гіркий” і “ненависний”, котрі тут асоціюються з нещасним коханням.

Негативними рисами наділено й Гекату – богиню ночі і чаклунства, котру героїня другої ідилії називає δασπλήτις – *страшна, грізна* (II: 14), а богиня Гера, котра наслала змій на Геракла, характеризується як πολυμήχανος – *кмітлива* (XXIV: 13).

Загалом боги викликали у людей, особливо простих пастухів чи рибалок, неймовірну пошану, що переростала у страх. Боязнь розгнівити божество керувала життям персонажів ідилій, що видно зокрема із такого мікроконтексту: ἀνείλκυσα χρύσεον ἰχθύν, / παντᾶ τοι χρυσῷ πεπυκασμένον: εἶχε δὲ δεῖμα, / μήτι Ποσειδάωνι πέλοι πεφίλημένος ἰχθὺς / ἢ τάχα τὰς γλαυκάς κειμήλιον Ἀμφιτρίτης (XXI: 52–55) – *випустив золоту рибу, повністю покриту золотом. Стало мені страшно, чи не виявиться вона улюбленою рибою Посейдона або скарбом блакитної Амфітріти*.

Якщо богів стародавні люди боялися і поважали, то героями захоплювались. Характеризуючи героїв як персонажів своїх ідилій, Теокрит практично ідеалізував їх, адже їхнім учинкам надавав переважно позитивну оцінку. Поет акцентував на внутрішніх особливостях героїв, відзначаючи їхні здібності, відвагу, стійкість характеру тощо. Герої у Теокрита божественного походження: θεῖος ἄνθρωπος / ἥρώων (XIII: 27–28) – *божественний цвіт героїв*, а отже, *всі благородні* – πάντες ἀριστῆες (XXII: 99).

Подібно до Гомера, Теокрит прагнув надати образам героїв особливих рис, які б підкреслювали їхню індивідуальність. В “Іліаді” та “Одіссеї” така мета досягалася тим, що автор показував вчинки героя, його дії в різних обставинах та використовував систему постійних епітетів [Пашенко, Пашенко 2004, 73–74].

Тенденція до повноцінного розкриття образів героїв-напівбогів у Теокрита простежується переважно в ідиліях епічного характеру. Центральними тут є, на нашу думку, постаті Геракла, Кастора і Полідевка. Наслідуючи епічні традиції, поет прагне сформувати систему постійних епітетів своїх героїв. Так, Геракл означається як Διὸς ἄλκιμος υἱός – *відважний син Зевса* (XXV: 42), βαρύφρων – *розгніваний* (XXV: 110), εὖσκοπος – *меткий* (XXV: 143), ὕψιστος – *величний* (XXV: 159), χαλκεοκάρδιος – *безстрашний* (XIII: 5).

Цікавою видається характеристика Геракла, яку йому дав селянин: ἐπεὶ οὐ σέγε φημι κακῶν ἔξ / ἔμμεναι οὐδὲ κακοῖσιν ἐοικότα φύμεναι αὐτόν, / οἷόν τοι μέγα εἶδος ἐπιπρέπει. ἢ ῥά νυ παῖδες / ἀθανάτων τοιοῖδε μετὰ θνητοῖσιν ἔασι (XXV: 38–41) – *бо ти не з простих людей, не видаєшся поганого зросту, а навпаки зростом високим виділяєшся. Такі тільки діти безсмертних між смертними перебувають*. Високе соціальне і навіть божественне походження Геракла тут

виявляється у характеристиці його зросту.

Важливу роль у творенні образу Геракла відіграє лев (XIII ідилія). Цілеспрямованість Геракла у пошуках зниклого Гіласа проілюстровано розгорнутим порівнянням: Ὡς δ' ὁπότε ἡϋγένειος ἀπόπροθι λῖς ἐσακούσας / Νεβροῦ φθεγξαμένας τις ἐν οὐρεσιν ὠμοφάγος λῖς / ἐξ εὐνᾶς ἔσπευσεν ἐτοιμοτάταν ἐπὶ δαῖτα· / Ἡρακλῆς τοιοῦτος ἐν ἀτρίπτοισιν ἀκάνθαις / παῖδα ποθῶν δεδόνητο, πολλὸν δ' ἐπελάμβανε χῶρον (XIII: 61–64) – *Наче лев благородний, почувши вдалині голос оленя, хижий лев із лігва виривається в гори, поспішаючи на готову вечерю, так і Геракл, гнаний через густий терен коханням до хлопця, пройшов багато місць.*

Збожеволівши від кохання, Геракл перетворюється на людину, яка керується тваринними інстинктами, а його улюбленець Гілас – на жертву, котру треба знайти за будь-яку ціну. Пробираючись через колючий терен, герой втрачає не тільки відчуття болю, а й відчуття часу і простору, адже блукає невідомими місцями не один день. Існує думка, що у цих рядках Теокрит виразив “відсутність співчуття до стосунків часто брутально сильного героя і делікатного хлопчика” [Mastronarde 1968, 278].

Можна припустити, що епітет ἡϋγένειος λῖς (благородний лев) вжито для того, аби підкреслити, що Геракл – не простий смертний, а божественного роду, і отже, благородний. Та й Гіласа, на нашу думку, Теокрит неспроста порівняв з оленем, а не, наприклад, зайцем чи іншою твариною, на яку полює лев. Іменник νεβρός тут ужито в жіночому роді, що додатково підкреслює делікатні, наче жіночі риси Гіласа. Із наведених мікроконтекстів виступає символічна асоціація лева й оленя як благородних істот, наділених якостями людини. Цікавим є зауваження П. Саконі, котра припускає, що насправді “в глибинній структурі тексту Геракл порівнюється не з левом, а з молоденькою оленихою” [Саконі 1995, 12]. Так, на думку дослідниці, об’єктивується “дегероїзація” героя.

Образи Діоскурів висвітлено у XXII ідилії, де йдеться про визначні битви обох братів. Вони характеризуються перш за все як *захисники людей, котрі знаходяться на вістрі бритви* (тобто, в небезпеці) – ἀνθρώπων σωτήρας ἐπὶ ξυροῦ ἤδη ἐόντων (XXII: 6), як *любі діти богів* – θεῶν φίλα τέκνα (XXII: 29), *заступники смертних* – ὧ ἄμφω θνητοῖσι βοηθόοι (XXII: 23), водночас вони *невблаганні й жорстокі* – ἀκηλήτω καὶ ἀπηνέες (XXII: 169).

Теокрит неодноразово наголошує на їхньому божественному походженні: δύο Διὸς υἱὸν (XXII: 137) – *два сини Зевса*. Дещо гіперболізована похвала братам звучить і у такому мікроконтексті: ὑμεῖς δ' ἐν πάντεσσι διάκριτοι ἥρώεσσι, / καὶ πατέρες καὶ ἄνωθεν ἅπαν πατρώιον αἶμα (XXII: 163–164) – *ви між героями у всьому неперевершені, і батьки, і вся ваша кров батьківська здавна*. Прикладом може бути також фраза αὐτοῖ τε κρατέοντε καὶ

ἐκ κρατέοντος ἔφυσαν (XXII: 213) – вони самі могутні і від могутнього [бога] народились. П. Саконі звертає увагу й на те, що “хоча Діоскури і трактуються як пара із схожими якостями і функціями, глибинна структура твору містить ієрархічну градацію, згідно з якою Кастор знаходиться на нижчому ступені порівняно з Полідевком” [Саконі 1995, 17]. Дослідниця знаходить докази в тексті ідилії, адже у першій частині твору, де оповідається про бій Полідевка із Аміком, героя схарактеризовано позитивними епітетами й предикативними виразами. Натомість, у другій частині ідилії Кастор, що виступає як головний герой, не отримує жодних виражено позитивних епітетів. Більше того, можлива загибель Кастора в бою оцінюється як ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῶ (XXII: 180) – *незначне нещастя*.

Письменник підкреслював, що брати були вправними у різних ремеслах, зокрема ἱππῆες κίθαρισταί, ἀεθλητῆρες αἰοῖδοί (XXII: 24) – у *верховій їзді, грі на кіфарі, битвах і піснях*. Вони також названі *покровителями коней, котрі лякаються в натовпі, кораблів, що побачивши схід і захід зірок, борються із страшними вітрами* – ἵππων θ' αἰματόεντα ταρασσομένων καθ' ὄμιλον, / νηῶν θ', αἱ δύνοντα καὶ οὐρανὸν ἐξανύοντα / ἄστρα βιαζόμεναι χαλεποῖς ἐνέκурсαν ἀήταις (XXII: 7–9).

Кожного з братів наділено й окремими епітетами, що характеризують їхні унікальні вміння. Так, Кастор αἰολόπῳλος – *швидкокінний* (XXII: 34), ὑπείροχος ἐν δαῖ – *успішний в бою* (XXII: 79), ταχύπῳλος, δорυσσόος, χαλκεοθώρηξ – *швидкокінний, войовничий, одягнутий у мідне озброєння* (XXII: 136). Полідевок отримує від Теокріта такі епітети: φοβερός – *страшний* (XXII: 2), οἴνωπός – *темний* (XXII: 34), ἀεθλοφόρος – *який бере нагороди за перемоги* (XXII: 53), κρατερός – *сильний* (XXII: 92, 173) ἀνίκητος – *непереможний* (XXII: 111).

Отже, боги та герої є важливими персонажами в ідиліях Теокріта, котрі супроводжують стародавніх людей протягом їхнього життя. В цьому дослідженні проаналізовано 58 мікроконтекстів, що характеризують виокремлені складові елементи макроконцепту ЛЮДИНА та містять інформацію про їхнє лексичне і стилістичне відображення у тексті. Зазначено, що багатьом богам, описаних в ідиліях, притаманні людські риси характеру, зокрема їхні слабкості. Герої, що виступають в основному як напівбоги, також відіграють важливу роль в концептосфері творів Теокріта. Вагомим засобом для яскравого розкриття того чи іншого образу є епітети, що переважно мають індивідуальний характер. Так, щодо богів Теокріт вжив 13 епітетів, а щодо героїв – 20.

Звичайно, образи Зевса, Ерота, Афродіти, Геракла та Діоскурів не вичерпують картини образного світу Теокріта. Відтак, докладного аналізу заслуговують й інші образи. Передусім варто розглянути й жіночі міфічні

образи, зокрема Гелени, Алкмени, Арсіної, що можна сприймати як перспективу подальшого дослідження. Окрема розвідка може стосуватися й міфічних персонажів пастуших ідилій.

Література:

1. Новак Г. Ф., Лещук Ю. В. Образна структура концепту MENSCH (ЛЮДИНА) у післявоєнному східнонімецькому мовному просторі (на матеріалі твору Т. Бруссіґа "Герої як ми" / Т. Brussig "Heldenwiewir") / Г. Ф. Новак, Ю. В. Лещук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Розділ І. Когнітивна лінгвістика. – 3 (ч. 1). – 2011. – С. 146–148.
2. Пащенко В. І., Пащенко Н. І. Антична література / В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко – К.: Либідь, 2004. – 718 с.
3. Саконі П. М. Структурні та семантичні особливості "Ідилій" Теокріта (на матеріалі "Ідилій" XI, XIII, XVIII, XXII, XXIV, XXV): автореф. дис. ... наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10. 02. 14 / Саконі Патрісія Мабель – К., 1995. – 27 с.
4. Симанская Е. Э. Структура концепта ЧЕЛОВЕК в крымскотатарском языке / Е. Э. Симанская // Культура народов Причерноморья. – Серия: Филологические науки. – Симферополь, 2011. – № 211. – С. 98–100.
5. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту "жінка" в українській мові / Т. М. Сукаленко – К.: Ін-т укр. мови: Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. – 240 с.
6. Mastronarde D. J. Theocritus' Idyll 13: Love and the Hero / D. J. Mastronarde // Transactions and Proceedings of the American Philological Association. – Vol. 99, (1968). – P. 273–290.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. The Greek Bucolic Poets / With an English translation by J. M. Edmonds – London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's sons, 1919. – 527 p.

References:

1. Novak G. F., Leshchuk Ju. V. Obrazna struktura konceptu MENSCH (LYUDYNA) u pislyavojennomu shidnonimec'komu movnomu prostori (na materialy tvoriv T. Brussiga "Geroyi yak my") / T. Brussig "Heldenwiewir" [Figurative structure of the concept MENSCH (HUMAN) in the postwar East German language space (on the material of T. Brussig's "Heroes like us")]. – *Scientific Journal of Lesya Ukrainka Volyn' National University. Vol. 1 Cognitive Linguistics, Part 3 (1), 2011, pp. 146–148.*
2. Pashhenko V. I., Pashhenko N. I. *Antychna literatura* [Antique literature]. Kyjiv, Lybid', 2004, 718 p.
3. Sakoni P. M. *Strukturni ta semantychni osoblyvosti "Idylii" Teokrita* (na materialy idylii XI, XIII, XVIII, XXII, XXIV, XXV) [Structural and Semantical Peculiarities of Theocritus' Idylls (on the material of the idylls XI, XIII, XVIII, XXII, XXIV, XXV)]. Kyjiv, 1995, 27 p.
4. Simanskaya E. Je. *Struktura koncepta chelovek v krymskotatarskom jazyke* [Structure of the concept human in Crimean Tatar language]. Simferopol', 2011, Vol. 211, pp. 98–100.
5. Sukalenko T. M. *Metaforychne vyrazhennya konceptu "zhinka" v ukrajins'kyi movi* [Metaphorical expression of the concept "woman" in Ukrainian language]. Kyjiv, 2010, 240 p.
6. Mastronarde D. J. Theocritus' Idyll 13: Love and the Hero / D. J. Mastronarde // *Transactions and Proceedings of the American Philological Association.* – Vol. 99, (1968). – pp. 273–290.
7. *The Greek Bucolic Poets* / With an English translation by J. M. Edmonds. – London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's sons, 1919. – 527 p.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Івашків-Ващук О. В., orysiagemini@gmail.com

Образи богів та героїв як складники макроконцепту ЛЮДИНА (на матеріалі творів Теокріта)
(Українською)

Стаття надійшла до редакції 27.04.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 93.66%

УДК 801.654:81'373

ЛЕКСИЧНІ ТА МЕТРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ГРИГОРІЯ БОГОСЛОВА

Кожушний Олег Володимирович, olorch@gmail.com

кандид. філол. наук, асистент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

У статті наведено результати аналізу лексичних та метричних особливостей поетичного мовлення Григорія Богослова. Зазначається, що, заперечуючи свою приналежність до язичницької літературної традиції і викриваючи її занепад, автор водночас насичує свої поетичні твори великою кількістю архаїчної, класичної й елліністичної лексики, немовби доводячи право християнства бути спадкоємцем язичницької культурної спадщини. Стверджується, що для відтворення християнської концептосфери в поетичній формі Григорій свідомо створив власний поетичний стиль, активно скориставшись при цьому надбанням античної літератури. Аналізується чотири основні розміри метричної організації поетичної тканини. Зазначається, що автор вправно володіє мистецтвом віршування, повністю підпорядковуючи його внутрішньому наповненню і демонструючи неабияку обізнаність в усіх сферах тогочасного інтелектуального життя. Звертається увага на наявність певних метричних “неточностей” в аналізованих текстах, зумовлених втратою фонетичної різниці між довгими та короткими голосними. Наголошується на необхідності створення словника мови Григорія Богослова.

Ключові слова: лексика, метрика, поетичне мовлення, літературна традиція, гекзаметр, елегійний дистих, ямбічний триметр, анакреонтів віриш.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ И МЕТРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА ГРИГОРИЯ БОГОСЛОВА

Кожушний О.В., olorch@gmail.com

канд. филол. наук, ассист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

Институт филологии

В статье представлены результаты анализа лексических и метрических особенностей поэтического речи Григория Богослова. Отмечается, что, отвергая свою принадлежность к языческой литературной традиции и обличая ее упадок, автор одновременно наполняет свои поэтические произведения большим числом архаической, классической и эллинистической лексики, как будто доказывая право

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Kozhushnyi O., olorch@gmail.com

Lexical and Metric Peculiarities of Gregory Theologian's Poetical Language (in Ukrainian)

християнства бути восприемником язического культурного насліддя. Утверджується, що для описання християнської концептосфери в поетической формі автор свознательно свозд свей свобственный поетический стиль, активно используя при этом достижения античной литературы. Аналізується чотири основні розміри метрической організації поетической ткани. Отзначається, що автор умело владее искусством стихосложения, полностью подчиняя его внутреннему наполнению и демонстрируя большую ознакомленность во всех сферах интеллектуальной жизни того времени. Обращается внимание на наличие определённых метрических “неточностей” в анализированных текстах, обусловленных утратой фонетической разницы между долгими и краткими гласными. Делается акцент на необходимости своздания словаря языка Григория Богослова.

Ключевые слова: лексика, метрика, поетическая речь, литературная традиция, гекзаметр, элегический дистих, ямбический триметр, анакреонтический стих.

THE LEXICAL AND METRIC PECULIARITIES OF GREGORY THEOLOGIAN'S POETICAL LANGUAGE

Kozhushnyi O. V., olorch@gmail.com

PhD., assistant professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Filology

In the article the results of the analysis of lexical and metric peculiarities of Gregory Theologian's poetical language are given. It is noted that the author denies his belonging to the pagan literary tradition. He reveals its decay but at the same time he satiates his poetic works with a lot of archaic, classic and Hellenistic vocabulary as if proving the right of Christianity to inherit pagan cultural legacy. It is confirmed that the author created his own poetic style consciously in order to describe Christian sphere of concepts in a poetic form. He actively used the achievements of the ancient literature. Four main metres of the metric organization of the poetic cloth are analysed. The author is mentioned to be a skillful poet. He manages to subordinate his poetic art to its inner filling and demonstrates his great knowledge in all the spheres of the intellectual life of that time. There are several metric inaccuracies in the analysed texts caused by loss of phonetic difference between long and short vowels and the attention is attracted to them. The necessity of making the dictionary of Gregory Theologian's language is emphasized.

Key words: vocabulary, metrics, poetic speech, literary tradition, hexameter, elegiac distichus, iambic trimeter, anacreontic verse.

Не існує певних словників, які б докладно занотувували лексичні та синтаксичні особливості поетичних творів Григорія Богослова. Лише деякі слова були включені в Revised Supplement of LSJ (1996)¹, а в PGL² дослідник може знайти переважно теологічні елементи цієї лексики. Однак, якщо коротко

¹Liddell H. G. and Scott R. Liddell and Scott Greek-English Lexicon. Edition 9th with a Revised Supplement. Clarendon Press. Oxford. 1996.

²A Patristic Greek Lexicon, ed. G. W. H. Lampe (Oxford, 1968).

описати його поетичну мову, то, посилаючись на Сайкса [Sykes 1982, 1127], Сімелідіса [Simelidis 2009, 47–56] і власні спостереження, можна зазначити: використовуючи свою ґрунтовну обізнаність із цілими масивами відомих і невідомих для сучасного дослідника текстів, Григорій навпрочуд талановито «змішує» лексику Гомера і Гесіода, Порфірія і Каллімаха, так званих Сивілліних оракулів, Манефона, Асклепіада Самоського та ін. з виразами, запозиченими у грецьких філософів, взятих із Септуагінти або Нового Завіту.³ Кількість різноманітних алюзій, цитат і наслідувань в його роботах просто вражає. Мета такого оригінального еклектичного стилю така: висловити основні концепти християнського світогляду «авторитетною» мовою античної (і не лише античної) давнини, використати традиційний вокабуляр в абсолютно іншому контексті, закласти надійні підвалини для формування та розвитку нової (але збагаченої надбанням попередників!) культурно-освітньої традиції, яку християнство могло б протиставити елліністичній школі. Саме тому святитель, заперечуючи свою приналежність до язичницької літературної традиції і викриваючи її занепад, водночас насичує свої поетичні твори такою кількістю архаїчної, класичної й елліністичної лексики, немовби доводячи право християнства бути спадкоємцем язичницької культурної спадщини. За словами Сімелідіса, Григорій усіляко намагався знайти точки дотику язичництва і християнства: «Якщо Зевса могли називати Ὀψιμέδων, то і християни могли називати Бога Θεὸς μεύας, якщо язичницькі письменники створювали космогонії, то і він оспівував космічну гармонію, якщо язичницькі поети складали еротичні вірші, то і святитель Григорій робив те саме» [Simelidis 2009, 36]⁴. Зазначений дослідник наводить також приклади *hapaх legomena*⁵ у творіннях святителя, які, безумовно, розраховані на освіченого читача. Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що для відтворення християнської концептосфери в поетичній формі святитель Григорій Богослов свідомо створив власний поетичний стиль, активно скориставшись при цьому багатим надбанням античної літератури.

Щодо метричної форми організації поетичних творінь святителя, то тут слід, у першу чергу, послатися на праці П. Мааса [Maas 1962, 14] та Г. Агості–Ф. Гонеллі [Agosti–Gonelli 1995, 289–434], які докладно аналізують грецьку

³«Архаїчна форма слова», «епічно-іонійська форма слова», «поетична форма» — з цими та іншими коментарями до словникових статей доводиться постійно зіштовхуватися під час роботи з текстами Григорія Богослова.

⁴Пояснюючи далі свою думку, Сімелідіс наводить як приклад два слова: μίξις («змішування», «з'єднання») та πλέχθην («сплетіння», «бути сплєтеним»). Наголошуючи на їх частому використанні античними поетами в сексуальному контексті, Сімелідіс стверджує, що святитель використовує саме цю лексику для того щоб провести паралель між відповідними людськими стосунками та своїм власним союзом із Богом у любові.

Посилаючись на Н. Уїлсона [Wilson 1970, 68–77], Сімелідіс пише: «The fact that some texts which he echoes are erotic (cleverly transformed) is particularly striking, and may throw some light on the tolerant attitude of the Byzantine Church towards the various kinds of classical texts» [Simelidis 2009, 9].

⁵ἅπαξ λεγόμενον — «Лише один раз сказане» — слово, яке зустрічається у певному корпусі текстів лише один раз.

метрику і порівнюють, зокрема, гекзаметр Григорія з гекзаметром інших християнських поетів. Ось найбільш часто вживані зразки гекзаметра, що зустрічаються в поезії Григорія Богослова: dddddd (31,69 %), sddddd (19,20 %), dsddd (15,22 %), dddsd (8,5 %). Кожен рядок у третій стопі містить також «чоловічу» (після п'ятої півстопи) або «жіночу» (після третього трохею) цезуру [Снелль 1999, 24; Звонська 2007, 635–636], серед яких переважає остання (78,82 %). Часто поруч із цезурою після п'ятої півстопи або після третього трохею святитель вживає так звану буколічну цезуру⁶ або дісрезу — цезуру після четвертої стопи, яка, не розтинаючи стопу, все-таки створює очікування, що вірш буде продовжено [Снелль 1999, 25]. Гекзаметр та елегійний дистих, який є поєднанням гекзаметра з пентаметром, це найбільш вживані поетом розміри. З 408 віршів цими розмірами написано 301 поезію. За кількістю строф, які складають загалом 17531, до цих метричних цифрових груп належить 9208 строф. Для ілюстрації цих розмірів подаємо тут одну з елегій святителя (№ 73, під назвою «Παρακλητικός» — «Елегія благальна»), яку перекладено нами розміром оригіналу — елегійним дистихом.

1 Близько життєва розв'язка, і плавання зле я завершив,
кару я бачу уже за зlodіяння лихі:
тартар імлистий і плomінь, і темряву ночі глибоку,
викриту (бачу) ганьбу нині прихованих діл.
5 Але, Блаженний, помилуй і, хоча й пізно, вчини Ти
залишок мого життя добрим у ласці Твоїй.
Багато страждав я, й боюся, щоб грізні ваги правосуддя
не розпочали, Царю, мене переслідувать вже.
Сам понесу я свій жереб, переселяючись звідси,
10 бідам, що дух мій гнітять, віддамся з готовністю я.
Вам же, прийдешні, завіт мій: немає в житті цім утіхи,
жодної користі в нім, бо воно має кінець.

Іншим, також часто вживаним розміром поезій Григорія Богослова, є ямбічний триметр, яким написано 102 поезії (8147 строф). Як відомо, ямбічний катаlecticний триметр складається з шести ямбічних стоп: замість 1-ї, 3-ї, 5-ї можуть виступати спондеї; також у цих стопах зустрічаються дактилі, анапести, трибрахи. За літературних часів Григорія Назіанзіна ямбічний триметр був найбільш «модним» розміром, яким святитель послуговується навіть у так званій дидактичній поезії, для якої в давнину завжди слугував виключно дактилічний гекзаметр. Яскравими прикладами вживання ямбічного триметра є найбільші за обсягом поетичні творіння святителя: «Вірш, в якому святитель Григорій переповідає своє життя» — 1949 строф; «Про себе самого і про єпископів» — 836

⁶Називається так тому, що найчастіше зустрічається в буколіках Феокріта і Вергілія.

строф. З перекладених нами поезій як приклад хотілося б навести такий вірш: «Про людську суєтність».

*1 Хто, павутиння сплітаючи, до павуків є подібним,
хто глузує-знущається над в житті слабосилим,
нехай відають, що вітрами підносяться й обертаються легко
всі принади приємні такого життя «павутинного».*

*5 Хто сідалища має прикрашені (й трони)
і хто перевагами, що на них пролилися, зваблений, —
всі пильно погляньте на суд неминучий й останній,
що ніщо його жодним чином уникнуть не зможе.*

Лише 5 поезій святителя (176 строф) написано анакреонтичним розміром. Як відомо, анакреонтів вірш існує у двох «класичних» різновидах: акаталектичний диметр висхідних іоніків та одинадцятискладник на базі диметрахоріямбічного [Звонська 2007, 641]. Розмір, який використовує Григорій Богослов, дещо інший: $\cup \cup - \cup - \cup - -$. Це саме той музичний восьмискладник, який забезпечив успіх поезії Анакреонта на всі часи і спонукав багатьох авторів до наслідування [Sicking 1993, 124; Raven 1962, 85; Радциг 1982, 131–132]. Ми розглядаємо його як «анакластичний» варіант диметра висхідних іоніків. Цим розміром написано, зокрема, чи не найкращий із гімнів святителя: *Ὕμνος πρὸς τὸν Θεόν* (№ 30). Ритм поетичної тканини — короткий, прозорий і простий — напрочуд вдало підходить для вираження всієї багатой палітри богословських концептів, образів і почуттів, до яких вдається святитель.

1 Дай прославити гімном — дай оспівати

*Тебе — Монарха безсмертного,
Тебе — Царя і Владику,
через Якого і гімн, і хвала,*

*5 через Якого і ангельські хори,
через Якого віки нескінченні,
через Якого сонечко сяє,
через Якого і місяця шлях,
і зірок велична краса,*

*10 через Якого людина свята
навчилася мислить священне,
і стала — розумна істота...*

Підсумовуючи сказане про технічно-метричну сторону поезії Григорія Богослова, варто зазначити, що вона не відрізняється оригінальністю. Автор вправно володіє мистецтвом віршування, повністю підпорядковуючи його внутрішньому наповненню і демонструючи неабияку обізнаність в усіх сферах тогочасного інтелектуального життя. Цікаво також зауважити, що в поетичних текстах святителя наявні певні метричні «неточності». Це можна пояснити тим,

що в IV столітті навіть такі освічені автори не відрізняли з фонетичної точки зору коротких голосних від довгих [Trypanis 1981, 385].

Наприкінці статті хотілося б упевнено зазначити: створення своєрідного «Словника мови Григорія Богослова» неабияк спростило б задачу для майбутніх поколінь перекладачів-дослідників творчості цього отця Церкви.

Література:

1. Звонська, Л. Л. Давньогрецька мова: підручник. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. — 711 с.
2. Радциг, С. И. История древнегреческой литературы: учебник. — 5-е изд. — М.: «Высшая школа», 1982. — 487 с.
3. Снелль, Бруно. Греческая метрика. — М.: «Греко-латинский кабинет» Ю. А. Шичалина, 1999. — 117 с.
4. Agosti, G.—Gonelli F. *Materiali per la storia dell'esametro nei poeti cristiani greci* // *Struttura e storia dell'esametro Greco* / M. Fantuzzi, R. Pretagostini, ed. R., 1995. Vol. 1 (*Studi di metrica classica*; 10).
5. Maas, P. *Greek Metre* / H. Lloyd-Jones, trans. Oxford, 1962. — 116 p.
6. Raven, D. S. *Greek Metre: An Introduction*. London, 1962. — 125 p.
7. Sicking, C. M. J. *Griechische Verselehre*. (*Handbuch der Altertums Wissenschaft*, II, 4). Pp. X + 246. Munich: C. H. Beck, 1993.
8. Simelidis, Christos. *Selected Poems of Gregory of Nazianzus*: I.2.17; II.1.10, 19, 32: A Critical Edition with Introduction and Commentary. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 2009. 284 p.
9. Sykes, D. A. *The Poemata Arcana of St. Gregory Nazianzen: Some Literary Questions* // *Byzantinische Zeitschrift*, 1979 (Jan.). Volume 72. Issue 1. Pp. 6–15.
10. Trypanis, C. A. *Greek Poetry: From Homer to Seferis*. Pp. 896. London: Faber and Faber, 1981.
11. Wilson, N. G. *The Church and Classical Studies in Byzantium* // *Antike und Abendland*. Vol. 16 (1970). P. 68–77.

References:

1. Zvons'ka L.L. *Davniogrets'kamova: pidruchnyk* [Old Greek language: textbook]. Kyiv, Kyjivskiy universitet, 2007, 711 p. (In Ukr.).
2. Radtsyg S.I. *Istorija drevniegrecheskoj literatury: uchebnik* [History of old Greek literature]. Moscow, Vysshaja shkola, 1982, 487 p. (In Rus.).
3. Snell Bruno. *Grecheskaj ametrika* [Greek metric]. Moscow, Greko-latinskij cabinet J.A. Shychalina, 1999, 117 p. (In Rus.).
4. Agosti G.—Gonelli F. *Materiali per la storia dell'esametro nei poeti cristiani greci* // *Struttura e storia dell'esametro Greco* / M. Fantuzzi, R. Pretagostini, ed. R., 1995. Vol. 1 (*Studi di metrica classica*; 10).
5. Maas P. *Greek Metre* / H. Lloyd-Jones, trans. Oxford, 1962, 116 p.
6. Raven D. S. *Greek Metre: An Introduction*. London, 1962, 125 p.
7. Sicking C. M. J. *Griechische Verselehre*. (*Handbuch der Altertums Wissenschaft*, II, 4). Pp. X + 246. Munich: C. H. Beck, 1993.
8. Simelidis Christos. *Selected Poems of Gregory of Nazianzus*: I.2.17; II.1.10, 19, 32: A Critical Edition with Introduction and Commentary. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 2009, 284 p.
9. Sykes D. A. *The Poemata Arcana of St. Gregory Nazianzen: Some Literary Questions* // *Byzantinische Zeitschrift*, 1979 (Jan.). Volume 72. Issue 1. Pp. 6–15.
10. Trypanis C. A. *Greek Poetry: From Homer to Seferis*. London: Faber and Faber, 1981, p. 896.
11. Wilson N. G. *The Church and Classical Studies in Byzantium* // *Antike und Abendland*. Vol. 16 (1970). P. 68–77.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 91.63%

УДК 811.124'04:930.271

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ІНСКРИПЦІЙ XVI-XVIII СТ. УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Корольова Наталія Василівна, kardea@yandex.ru

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології

Стаття присвячена специфіці епіграфічної латинськомовної спадщини на теренах України XVI–XVIII ст. Упродовж тривалого періоду латина залишалась розмовною мовою, яка зазнавала впливу і водночас сама впливала на національні європейські мови, унаслідок чого латинська мова одного часового періоду на різних територіях мала певні особливості. Зокрема приклад українського варіанту латини цікавий тим, що в Україні вона існувала поруч із мовою іншої групи із власною граматичною системою та лексичним складом. На матеріалі друкованих видань і збережених на сьогодні пам'яток у статті аналізуються зміни в морфологічній системі латинської мови, що виникають унаслідок тісної довготривалої взаємодії кількох мовних культур. Незважаючи на те, що пізньосередньовічна латина в Україні XVI–XVIII ст. наслідувала граматичну систему класичної латини, рівень володіння якою в авторів був досить високий, латинська мова зазнала певних змін під впливом української і польської мов. Одержані результати суттєво розширюють та уточнюють комплекс відомостей про український різновид пізньосередньовічної латини кінця XVI–XVIII ст.

Ключові слова: пізньосередньовічна латина, латинськомовна інскрипція, міжмовна інтерференція, зміни структури мови на морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛАТИНОЯЗЫЧНЫХ ИНСКРИПЦИЙ XVI-XVIII ВВ. УКРАИНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Корольова Н. В., kardea@yandex.ru

канд. филол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Статья посвящена специфике эпиграфического латиноязычного наследия на территории Украины XVI–XVIII вв. В течение длительного периода латынь

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Korol'ova N., kardea@yandex.ru

**Morphological Features of the Latin Language Inscriptions of the XVI–XVII Centuries of Ukrainian Origin
(in Ukrainian)**

оставалась разговорным языком, который находился под влиянием и одновременно сам влиял на национальные европейские языки, вследствие чего латинский язык одного временного периода на разных территориях имел определенные особенности. В частности, пример украинского варианта латыни интересен тем, что в Украине она использовалась одновременно с языком другой группы с собственной грамматической системой и лексическим составом. На материале печатных изданий и сохранившихся на сегодня памятков в статье анализируются изменения в морфологической системе латинского языка, возникающие вследствие тесного долговременного взаимодействия нескольких языковых культур. Несмотря на то, что позднесредневековая латынь в Украине XVI-XVIII вв. унаследовала грамматическую систему классической латыни, уровень владения которой у авторов был достаточно высок, латинский язык подвергся определенным изменениям вследствие влияния украинского и польского языков. Полученные результаты существенно расширяют и уточняют комплекс сведений об украинском варианте позднесредневековой латыни конца XVI-XVIII ст.

Ключевые слова: позднесредневековая латынь, латиноязычная инскрипция, межъязыковая интерференция, изменения структуры языка на морфологическом, синтаксическом и лексическом уровнях.

MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE LATIN LANGUAGE INSCRIPTIONS OF THE XVI–XVII CENTURIES OF UKRAINIAN ORIGIN

Korol'ova N. V., kardea@yandex.ru

PhD, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article deals with the specifics of Latin epigraphic heritage in Ukraine of the XVI–XVII century. The Latin language has remained the spoken language for a long period of time, which was influenced and in the same time influenced national European languages. As a result, the Latin language of one-time period in different areas has certain characteristics. In particular, the example of Ukrainian Latin version is interesting because it existed in Ukraine along with another language group with its own grammar and lexical composition. The morphological changes in the system of Latin arising from the close interaction of several long-language cultures have been analysed based on publications and preserved until today monuments. Despite the fact that the late medieval Latin language in Ukraine of the XVI–XVIII centuries followed the classical Latin grammatical system, the level of the authors' competence in which was quite high, the Latin language underwent some changes under the influence of the Ukrainian and Polish languages. The results significantly expand and clarify complex information about the Ukrainian variant of late medieval Latin of the end of the XVI–XVIII centuries.

Key words: late medieval Latin, Latin inscription, interlingual interference, changes in the language structure on morphological, syntactic and lexical levels

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© **Корольова Н. В., kardea@yandex.ru**

Морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. українського походження
(Українською)

Незаперечним залишається факт поступових змін структури мови, які виникають унаслідок тісних міжмовних контактів і відображаються на різних мовних рівнях. Вивчення лінгвального простору України XVI–XVIII ст. дозволяє говорити про існування великої кількості писемних пам'яток, створених латиною. Незважаючи на те, що пізньосередньовічна латина в Україні XVI–XVIII ст. наслідувала граматичну систему класичної латини, рівень володіння якою в авторів був досить високий, латинська мова зазнала певних змін під впливом української, польської та інших мов. Окремим аспектам цього питання були присвячені роботи сучасних українських дослідників Н. Безбородько, Н. Бойко, С. Гриценко, Н. Корж, О. Косіцької, О. Кошій, О. Купчинського, Ф. Луцької-Литвяк, В. Миронової, М. Собуцького, Р. Щербини, Н. Яковенко та інших. У низці наших попередніх публікацій [Бойко 2006; 2007; 2008; 2009] були розглянуті лексичні, синтаксичні та фонетико-орфографічні особливості латинськомовних інскрипцій. Запропонована розвідка стосується морфологічних особливостей латинськомовних інскрипцій XVI–XVIII ст. і суттєво доповнює відомості про український різновид пізньосередньовічної латини.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю теоретичних і практичних праць власне лінгвістичного характеру, в яких предметом аналізу виступав би мовний матеріал інскрипцій XVI–XVIII ст. з території України. На сьогодні існує лише побіжна їх реєстрація в роботах з нумізматики, сфрагістики, краєзнавства або мистецтвознавства тощо.

Метою нашої розвідки є з'ясування морфологічних особливостей латинськомовних інскрипцій, виконаних на матеріальних об'єктах в Україні XVI–XVIII ст. Мета роботи зумовила реалізацію таких завдань: 1) описати морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій на теренах України XVI–XVIII ст. і порівняти їх з морфологічними особливостями латинської мови класичного періоду; 2) визначити морфологічні особливості пізньосередньовічної латинської мови, представлені в інскрипціях, зумовлені взаємодією мов у досліджуваному етнокультурному просторі України.

Об'єктом дослідження є латинськомовні інскрипції XVI–XVIII століття, нанесені на матеріальних об'єктах. Предметом дослідження є особливості морфологічної системи латинської мови, відображеної в інскрипціях XVI–XVIII ст. з території України.

Наукова новизна полягає в комплексній інтерпретації текстів латинськомовних інскрипцій XVI – XVIII ст. з території України, зокрема поетапному висвітленню окремих аспектів їх граматики.

Зміни в морфологічній системі іменника, зафіксовані в текстах аналізованих пізньосередньовічних інскрипцій, не відзначаються великою різноманітністю і мають швидше спорадичний характер. Зазначені іменники

позначають слова із значенням конкретних предметів: *globus* (ядро); [Czołowski 1892, 107]; *corpus* (тіло) [Barącz 1858, 75]; абстрактних понять: *gloria* (слава) [Czołowski 1892, 129]; *benedictio* (милість) [Barącz 1858, 93]; дії *defensio* (захист) [Czołowski 1892, 69]; *conservatio* (оборона) [Czołowski 1892, 105]; психічних та розумових явищ: *luctus* (смуток) [Barącz 1858, 114]; часових понять: *annus* (рік); явищ природи: *procella* (буря); істот: *filius* (син) [Dzieduszycki 1872, 68]; *dux* (гетьман); рослин: *cupressus* (кипарис) [Barącz 1858, 114].

На користь стабільності відмінкової парадигми іменників латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. з України свідчить збереження відмінювання грецьких за походженням іменників, запозичених латинською мовою. Грецькі імена в їхньому питомому відмінюванні починають передавати ще наприкінці республіканського періоду. Але оскільки неможливо було повністю зберегти в латинській мові грецьку відміну, то виникла штучна напівгрецька, напівлатинська відміна: *ad aethera* (Acc. Sg.) [Barącz 1858, 119] від *aether, eris m* – повітря; *haeresi* (Abl. Sg.) [Dzieduszycki 1872, 28] від *haeresis, eos f* – єресь; *Mnemosynon* (Acc. Sg.) [Barącz 1858, 75] від *Mnemosyne, es f* – Мнемозина.

Серед нечисленних новаційних явищ, що становлять інтерес, можна назвати появу форм множини в іменників п'ятої відміни за аналогією до української мови, де іменник “битва” має форми як однини, так і множини: *multarum acierum* [Dzieduszycki 1872, 19] – численних **битв** від *acies, ei f* – битва.

Також трапляються випадки, коли ім'я згадуваної особи, записане відповідно до норм латинської мови, має парадигму відповідної латинської відміни, в той час як прізвище відтворюється польською мовою і залишається морфологічно незмінним: *ab Adalberto Koryciński* [Barącz 1858, 93], *ab Martino Kalinowski* [Czołowski 1892, 107], *Adamo Siemuszewski* [Dzieduszycki 1872, 21], *Alberti Domagalicz* [Dzieduszycki 1872, 59], *Georgio Boim, Stanislae Grochowski* [Dzieduszycki 1872, 59]. Це спостерігаємо і в інших групах власних назв – *oppido Nadworna* [Barącz 1858, 75].

Лише поодинокі автори вдаються до морфологічної адаптації східнослов'янських прізвищ додаванням латинської флексії *-us* (*Nominativus Singularis*). Пор.: *Domagalicus* [Dzieduszycki 1872, 35] і *Dybovicius* [Dzieduszycki 1872, 24] поряд з не латинізованими варіантами того самого прізвища в інших написах.

Прикметники пізньосередньовічних латинськомовних інскрипцій, відтворюючи розмаїту конкретно-чуттєву картину світу, суттєво не відрізняються від прикметників класичної латини в функціонально-формальному плані. Ознака предмета може визначатися: за кольором – *aquilae albae* [Dzieduszycki 1872, 73] – “білого орла”; за розміром – *parvam imaginem*

[Dzieduszycki 1872, 63] – “**малий** образ”; за матеріалом – *marmore monte* [Dzieduszycki 1872, 26] – “**мармуровою** горою”; за приналежністю – *ultimam manum* [Czołowski 1892, 86] – “**власну** руку”; за внутрішніми та зовнішніми властивостями – *aegerrimus genitor* [Dzieduszycki 1872, 35] – “**найнещасніший** батько”; *carissima uxore* – “**наймиліша** дружина”; за просторовими і часовими відношеннями – *extremum diem* [Dzieduszycki 1872, 59] – “**останній** день”.

Найхарактернішими ж є такі зміни в прикметниковій сфері:

1) препозиція прикметника до означуваного слова під впливом української та польської мов, для яких такий порядок є нормою: *nostra omniumque salute* [Szydłowski 1922, 34-35] – “**нашим** благом та благом **усіх**”; *divini honoris* [Barącz 1858, 103] – “**божественної** слави”; *aveno periculo* [Czołowski 1892, 129] – “**очікуваною** небезпекою”; *summam fidem* [Dzieduszycki 1872, 19] – “**найбільшу** вірність”; *una die* [Dzieduszycki 1872, 24] – “**одним** днем”; *pluribus bellis* [Dzieduszycki 1872, 19] – “**численними** війнами”;

2) поширення явища субстантивації прикметників під впливом української мови:

а) прикметники, які через своє узагальнене значення могли вживатися як субстантиви вже в класичній латині: *Sunt et alia multa mirabiliter facta* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Є **багато** іншого теж чудодійно зробленого” (*multus, a, um* – численний); *Simplicibus gaudens* [Dzieduszycki 1872, 31] – “Який радів **найпростішим** речам” (*simplex, plicis* – простий);

б) прикметники класичної латини, які вживаються в функції означення щодо осіб, поступово зазнають субстантивації і починають вживатися самотійно як іменники: *Lasarus et dives haec tibi funeris monumenta* [Dzieduszycki 1872, 27] – “Бідний і **багатий**, ось ці нагадування про смерть – для вас” (*dives, divitis* – багатий); *Medici inter primores optimi consulis inter optimates primi* [Dzieduszycki 1872, 26] – “Найкращого лікаря серед **перших**, найпершого райцю серед **найкращих**” (*primoris, e* – перший, славетний);

с) субстантивація прикметників класичної латини з одночасною зміною значення: *Cum peccatores mittentur in inferiores* [Dzieduszycki 1872, 27] – “Коли грішники потраплять до **пекельників**”. Прикметник *inferior, ius* у класичній латинській мові має значення “той, що знаходиться нижче, нижній”, але з утвердженням християнства він набуває значення “підземний”, “пекельний”; *Rediit redivivus in oras* – “Повернувся **воскреслий** Христос на землю”. Прикметник *redivivus, a, um* з’являється в латинській мові з приходом християнства і вживається переважно в церковній сфері, позначаючи воскресіння людей, що поступово призвело до утворення нової лексеми із спеціалізацією субстантивного значення;

3) окремі зміни простежуються в системі утворення форм ступенів порівняння прикметників. Прикметники пізньосередньовічних латинськомовних інскрипцій вживаються в формах обох ступенів порівняння, причому найвищий ступінь вживається частіше відповідно до особливостей глорифікаційного змісту інскрипцій. За своїм значенням він може відповідати найвищому вияву якості (*gradus superlativus*) або ж позначати її дуже високий ступінь (*gradus elativus*):

а) вживання форм ступенів порівняння у власній функції набуло в латинськомовних інскрипціях великого поширення через зазначену специфіку їх вживання: *Georgius Koributus cum carissima uxore curaverunt extruere* [Czołowski 1892, 66] – “Георгій Корибут з **наймилішою** дружиною своєю звеліли спорудити”; *Celsissimus vero et excellentissimus Venceslaus Hieronimus* [Dzieduszycki 1872, 61] – “**Найвизначніший** та **найдостойніший** Венцеслав Ієронім”; *In Ecclesia pastor zelosissimus, laboriosissimus, fidelissimus... Senator prudentissimus, integerrimus, fortissimus. Ingenii et literarum elegantia cultissimus. In summa comitate gravissimus. In pauperes effasissimus. In omnes humanissimus* [Dzieduszycki 1872, 22] – “У церкві пастир **найревніший, найпрацьовитіший, найвірніший**. Сенатор **найрозумніший, найбездоганніший, найсміливіший**”; *Optimis artibus moribusque instructus, plurimis legationibus dexterrime functus. De Regno Regibusque optime meritis*. [Dzieduszycki 1872, 31] – “Видатний своїми вміннями і вдачею, численні доручення **якнайкраще** виконував. Він **добре** прислужився державі і правителям”; *Inter felicissimos primus* [Barącz 1852, 208] – “Перший серед **найщасливіших**”;

б) посиленню впливу на читача сприяло також застосування прийому *градації*, тобто нанизування слів з поступово зростаючим значенням: *tam gravem jacturam, graviolem injuriam* [Barącz 1858, 120] – “Така важка втрата, але ще **важча** несправедливість”; *Nicolaus ... nomine magnus, virtute major, exemplo maximus* [Dzieduszycki 1872, 47] – “Миколай, ім’ям своїм великий, ще **більший** доблестю, **найбільший** же прикладом”; *Consilio validus, manu validior* [Dzieduszycki 1872, 47] – “Сильний розумом, ще **сильніший** рукою”; *Praeclaris naturae, praeclarioribus animi insignis dotibus* [Dzieduszycki 1872, 30] – “Обдарований надзвичайними рисами вдачі, та **ще більшими** – душі”;

с) особливістю пізньосередньовічних латинськомовних інскрипцій є вживання форм вищого або найвищого ступенів замість звичайного як одного з прийомів глорифікації, особливої шаноби стосовно особи або ж підкреслення значимості певної події чи предмета з метою посилення враження на читача: *Albertus Domagalicz ... imaginem D. V. M. ad altare majus translata in collocavit* – “Альберт Домагалич образ божественної Діви Марії до великого вівтаря принесений там розмістив”; *Martinus Campianus civis sanctoris Rei publ.*

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Корольова Н. В., kardea@yandex.ru

Морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. українського походження
(Українською)

[Dzieduszycki 1872, 26] – “Мартин Кампіан, громадянин **священної** держави”; *Dux majoris clavae* [Barącz 1858, 114] – “Гетьман **великої** булави”; *Dux minoris clavae* [Barącz 1858, 114] – “Гетьман **малої** булави”;

d) підсилення значення якості прикметника може відбуватися за допомогою або префіксів, або ж аналітично – за допомогою відповідних прислівників: ... *Cui permultis monumentis eximiae liberalitatis relictis* [Dzieduszycki 1872, 31] – “Йому **багато** пам’ятників звели, бо був він надзвичайно милосердним”; *Bello Turcico clarus, amore populari ... nimium insignis* [Dzieduszycki 1872, 47-48] – “Він прославився на турецькій війні, ... **відзначений** особливою народною любов’ю”; *Optime meritis de cara patria* [Barącz 1858, 120] – “Він **щонайкраще** дбав про милу батьківщину”; *Omnibus naturae donis cumulatus, ad majora imo maxima* [Barącz 1858, 122] – “Сповна обдарований долею – **вищою і найвищою мірою**”.

Усі розряди займенників класичної латинської мови повною мірою представлені в займенниковій системі пізньосередньовічних інскрипцій. Проте слід виділити і певні зміни:

1) у пізньосередньовічних латинськомовних інскрипціях під впливом української мови, яка має спрощену (двоелементну) парадигму засобів позначення просторової демонстративності, втративши решту вказівних займенників, відбувається звуження спектра значень займенників за схемою: *Idem, ipse, hic, iste, ille = is; idem = hic; is = hic*. Наприклад, *Protege Virgo civitatem istam et nos habitantes in ea* [Dzieduszycki 1872, 34] – “Захисти, Діво, **цю** державу і нас, які живуть у **ній**”. Пор. також інші характерні приклади: *Sacellum istud Georgius Boim sibi suisque esse voluit* [Dzieduszycki 1872, 28] – “Георгій Боїм захотів, щоб для нього і всіх рідних була **ця** каплиця”; *Ecclesiae hujus Restauratori ac sacelli istius Conditore* [Dzieduszycki 1872, 73] – “Відбудовникові **цієї** церкви і фундаторові **цієї** каплиці”; *Hujus collegiatae Stanislaopoliensis Fundator* [Barącz 1858, 103] – “Засновник **цієї** Станіславської колегії”;

2) під впливом української мови не зазнає імплікації особовий займенник у ролі підмета, який не несе логічного наголосу: *Facimus nos ecclesiam hanc* [Barącz 1852, 211] – “Збудували **ми** цю церкву”; *Tu hac sub mole jaces* [Dzieduszycki 1872, 16-17] – “**Ти** лежиш під **цією** плитою”;

3) поширення явища прономіналізації прикметників та дієприкметників *dicens* (той, що говорить), *dictus, a, um* (вказаний), *praesens* (присутній), *memoratus, a, um* (згаданий), *nominatus, a, um* (названий) тощо за аналогією до української мови: *Edificavit arcem presentem de lapidibus* [Czołowski 1892, 69] – “Збудував **цей** замок з каменю”; *Sanctus Spiritus vicepraepositus* [Dzieduszycki 1872, 25] – “**Цей** дух святий”;

4) зустрічаються також поодинокі випадки не характерного для класичної латини вживання зворотного займенника в функції присвійного та особового: *Immitit manum in capsam alterius sibi adstantis* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Засунув руку до кишені того, хто стояв поряд з ним”; *Quo se jam vitae quietioris abdiderat gratia* [Dzieduszycki 1872, 31] – “Де він перебував задля життя праведного”.

Семантика дієслівних форм та вербоїдів латинськомовних інскрипцій доволі широка і відповідає за кількістю й багатством значень класичній латині. Такі дієслова можуть виражати конкретну фізичну дію, стан, зміни стану, переміщення тощо.

Традиція вживання стягнених форм перфекта знаходить відображення і в системі дієслова латинськомовних інскрипцій, що свідчить про достатньо високий рівень володіння мовою авторами аналізованих написів: *probasset* = *probavisset* (оцінив) [Dzieduszycki 1872, 19], *notasti* = *notavisti* (відзначив) [Dzieduszycki 1872, 24], *ornasset* = *ornavisset* (прикрасив) [Dzieduszycki 1872, 33], *coronasti* = *coronavisti* (коронував) [Barącz 1858, 130].

Водночас спостерігається тенденцію до обмеження вживання часових форм *imperfectum*, *plusquamperfectum*, *futurum II*, з одночасним розширенням натомість вживання *presens*, *perfectum* та *imperativus*.

Значення і вживання часів у дійсному способі відповідають нормам класичної латинської мови, але існує і ряд особливостей:

1) простежується послідовне вживання дієслів у *perfectum logicum*, що є наслідком впливу східнослов'янських мов, оскільки *perfectum* у значенні *perfectum logicum* структурно і семантично відповідає складеному іменному присудку української мови (дієслово „бути” в теперішньому часі + дієприкметник): *Opus factum est* [Szydłowski 1922, 34-35] – “Праця завершена”; *Campana fusa est* [Szydłowski 1922, 34-35] – “Дзвін був відлитий”; *Pristinae saluti restitutus est* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Повернув своє колишнє здоров'я”;

2) зберігається тенденція до вживання в інскрипціях умовного способу дієслів у незалежних реченнях. Але якщо в класичній латині умовним способом послуговувалися для висловлення побажання, заохочення, можливості, наказу, сумніву, то в латинськомовних інскрипціях досліджуваного періоду найширше представлений *conjunctivus optativus* – побажальний кон'юнктив, за допомогою якого висловлюється побажання, можливе для здійснення в майбутньому: *Quiescant ossa et putrescant* [Dzieduszycki 1872, 25] – “Нехай кістки упокояться й зотліють”; *Nunquam discrepat utile a decore* – “Нехай ніколи корисне не розходиться з прекрасним”.

Досить часто спостерігаємо вживання *conjunctivus imperativus* – наказового кон'юнктива, який використовується лише для форм другої і третьої особи теперішнього часу; він вказує на дію, яка повинна бути виконана в

майбутньому: *Deus misereatur animae* [Dzieduszycki 1872, 24] – “Боже, **помилуй** душу”; *Oretur pro eo* – “**Помолись** за нього”.

Зрідка зустрічається також *conjunctivus potentialis* – кон’юнктив можливості: *Quam dulce et decorum sit pro patria mori* [Stęczyński 1847, 133] – “Як солодко і приємно **було б** померти за батьківщину”;

3) активні дієприкметники латинськомовних інскрипцій поступово набувають значення, співвідносного з дієприслівниками української мови, змінюючи синтаксичну функцію означення при другорядних членах речення на функцію обставини при присудку. Функціональній тотожності активних латинських дієприкметників з дієприслівниками української мови сприяло вживання їх у класичній латині переважно в предикативній функції замість атрибутивної: *Stanislaus de Żółkiew palatinus Russiae fatis concessit, cum multis egregiisque pace et bello meritis summam in rem publicam fidem ac studium probasset, multarumque pro ea acierum certamina absque ulla ofensione subiens* – “Станіслав Жолкевський, воєвода Руський, пішов з життя, коли славетними заслугами у війні і мирі найбільшу вірність і старання державі виявив, численні війни та битви без жодної поразки для неї **звершивши**”.

Порівняй також інші характерні приклади: *Leopoli commorans...* [Dzieduszycki 1872, 64] – “Перебуваючи у Львові...”; *Factum id suum beneficium enarrans idemque sub juramento deponit* [Dzieduszycki 1872, 61] – “**Розказавши** про цю милість, він підтвердив це під присягою”;

4) водночас дієприкметник активного стану теперішнього часу частіше ніж у класичній латині може використовуватися замість особової форми дієслова, виконуючи роль присудка. Пор. типові приклади вживання *participium praesentis activi* замість особової форми дієслова: *Aulicus quidam aureos centum in capsula ad peragenda Domini sui negotia servatos habens...* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Якийсь слуга, що **мав** у гаманці сто золотих для виконання доручень свого господаря...”; *Alius adstans aureos illos strophio ligatos extraxit* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Той, хто **стояв** поряд, витягнув у нього ці злоті, сховані за поясом”;

5) характерною особливістю латинськомовних інскрипцій є зникнення дієслова *esse* (бути) в аналітичних формах минулого часу, що пояснюється частим опущенням цього дієслова в українській мові, на відміну від польської, де дієслівна зв’язка *być* є обов’язковою в аналогічних конструкціях: *Ossa tribus circulis ornata* – “Рештки **прикрашені** трьома колами”, *Optimis artibus moribusque instructus, plurimis legationibus dexterrime functus* [Dzieduszycki 1872, 31] – “**Видатний** своїми вміннями і вдачею, він численні обов’язки добре **виконував**”, *Haec quantula umbra tam illustris animi qui quondam face mentis honestae succensus* [Dzieduszycki 1872, 26] – “Це лише маленька тінь тієї світлої душі, яка була **обдарована** найдостойнішими рисами вдачі”;

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Korol’ova N., kardea@yandex.ru

Morphological Features of the Latin Language Inscriptions of the XVI–XVII Centuries of Ukrainian Origin
(in Ukrainian)

6) розширюється група дієслів, які можуть мати допоміжне значення: *Viribus destituit coepit* [Dzieduszycki 1872, 64] – “Він **почав** втрачати сили”; *Coepit irradiare* [Dzieduszycki 1872, 25] – “Він **засяяв**”; *Nec omnes parietes capere posse* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Усі стіни не **можуть** вмістити”; *Me misit parare Katherina* [Szydłowski 1922, 34-35] – “Катерина **звеліла** мене виготовити”;

7) значно частіше порівняно із класичною латиною засвідчується вживання *герундіва* в функції означення з відтінком необхідності: *Se ac sua impendit patriae ornandae**, *augendi cultus divini, parendae*** *arci* [Czołowski 1892, 86] – “Присвятив він себе самого та всі діяння свої **уславленню** батьківщини, ще більшому **звеличенню** Бога, **допомозі** фортеці”; *Ad peregrinanda negotia domini sui* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Для **виконання** доручень свого господаря”;

8) використання форм *герундія* не є поширеним і представлене в проаналізованому матеріалі лише двома відмінками: а) форма давального відмінка *герундія* вживається, як і в класичній латині, для вираження мети: *votum exsolvendo* [Dzieduszycki 1872, 64] – “**для виконання** обітниці”; б) усталене в класичній латині вживання *герундія* у формі знахідного відмінка з прийменником *ad* на позначення мети дії в аналізованих інскрипціях не зустрічається. Натомість в інскрипціях маємо лише безприйменникову *герундіальну* конструкцію: *Octava celebrandum transtulit* [Dzieduszycki 1872, 61] – “**Для святкування він** призначив вісім днів”;

9) заслуговує на увагу феномен обмеження списку часто вживаних в інскрипціях дієслівних префіксів прийменникового походження. Найпоширенішими з-поміж них є такі:

а) префікс *de-*, як і в класичній латині вказує на віддалення або відсутність чогось: *declaravit* [Dzieduszycki 1872, 61] – виставив;

б) префікс *a-* (*ab-*), як і в класичній латині, вказує на віддалення: *abstine* [Czołowski 1892, 72] – відійди; *abiit* [Dzieduszycki 1872, 27] – помер;

с) префікс *ex-* (*e-*) є найуживанішим у дієсловах пізньосередньовічних латинських інскрипцій, маючи при цьому класичне первинне значення напрямку з чого-небудь і відповідаючи українському префіксу *ви-*: *extruere* [Czołowski 1892, 66] – вибудовувати, зводити; *exaudiri* [Dzieduszycki 1872, 63] – бути вислуханим;

* В оригіналі *ornande*

** В оригіналі *parende*

d) префікс *in-*, як і в класичній латині, вказує на рух всередину: *immitit* [Dzieduszycki 1872, 61] – вклав щось (кудись); *instructus* [Dzieduszycki 1872, 31] – навчений, освічений.

У зв'язку з тісним контактом латинської та української мов, а також за посередництва польської, в Україні утворився унікальний варіант пізньосередньовічної латинської мови, вивчення якого є важливим як для розвитку теорії білінгвізму в цілому, так і для історії латинської та української мов зокрема.

Морфологічна система іменника пізньосередньовічної латини інскрипцій не зазнала істотних змін. Найпоказовішими змінами в системі прикметника є поширення явища субстантивації прикметників під впливом української мови і використання форм вищого або найвищого ступенів замість звичайного як одного з прийомів глорифікації. Слід відзначити також препозицію прикметника до означуваного слова під впливом української мови, для якої такий порядок є нормою.

Система займенника характеризується звуженням спектра просторових значень вказівних займенників під впливом української мови, яка має спрощену парадигму засобів позначення просторової демонстративності; поширенням явища прономіналізації прикметників і дієприкметників. Під впливом української мови не зазнає імплікації особовий займенник у ролі підмета, який не несе логічного наголосу. У системі дієслова інтерференційні зміни є такими: зникнення дієслова *esse* (бути) в аналітичних формах минулого часу під впливом української мови; активні дієприкметники набувають значення дієприслівників; збільшується частота вживання дієслів у *perfectum logicum*.

Висвітлення низки суттєвих питань лексико-граматичних і фонетико-орфографічних особливостей українського різновиду пізньосередньовічної латинської мови, представленої текстами інскрипцій XVI–XVIII ст., може бути основою для розгортання студій з проблематики функціонування латинської мови на теренах України і інших країн у період пізнього Середньовіччя.

Література

1. Бойко, Н. В. Лексичні особливості латинськомовних інскрипцій XVI–XVIII ст. українського походження / Н. В. Бойко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Вип. 1. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С. 93-96.
2. Бойко, Н. В. Особливості буквено-звукових співвідношень в українському різновиді пізньосередньовічної латини (на матеріалі інскрипцій XVI–XVIII ст.) / Н. В. Бойко // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 73-76.
3. Бойко, Н. В. Особливості синтаксичної структури простого і складного речення латинськомовних інскрипцій XVI–XVIII ст. українського походження / Н. В. Бойко // Мова і культура (Наук. ж.). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Т. IX. – С. 92-96.

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Korol'ova N., kardea@yandex.ru

Morphological Features of the Latin Language Inscriptions of the XVI–XVII Centuries of Ukrainian Origin
(in Ukrainian)

4. *Бойко, Н.В.* Синтаксична варіативність та норма в структурі простих ускладнених речень пізньосередньовічної латини (на матеріалі інскрипцій XVI–XVIII ст.) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 67-71.
5. *Бойко, Н.В.* Функціонування, семантика й структура прийменниково-відмінкових конструкцій пізньосередньовічної латини в Україні // Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Державного лінгвістичного університету (Лінгвапакс-VIII). – Серія Філологія, педагогіка, психологія. – К.: Видав. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 18. – С. 71-76.
6. *Barącz Sadok, W.* Pamiątki miasta Stanisławowa / Barącz Sadok W. – Lwów: Ossolineum, 1858. – 191 s.
7. *Czołowski, A.* Dawne zamki i twierdze na Rusi halickiej / Aleksander Czołowski // Teka konserwatorska. – Lwów: Nakł. Koła C. K. Konserwatorów, 1892. – S. 65–132.
8. *Dzieduszycki, M. N.* Kościół katedralny lwowski obrz. łacińskiego pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Panny / Maksymilian Dzieduszycki. – Lwów: Nakł. Hołyńskiego, 1872. – 93 s.
9. *Stęczyński, M. B.* Okolice Galicyi / Maciej B. Stęczyński. – Lwów: Nakł. Jabłońskiego, 1847. – 156 s.
10. *Szydłowski, T.* Dzwony Starodawne z przed r. 1600 na obszarze byłej Galicji / Tadeusz Szydłowski. – Kraków: Pol. Akad. Umiej., 1922. – X. – 96 s.

References

1. Bojko N.V. (2006). *Leksychni osoblyvosti latyns'komovnyh inskrypcij XVI–XVIII st. ukrai'ns'kogo pohodzhennja* [Lexical features of Latin inscriptions of the XVI – XVIII centuries of Ukrainian origin] // Naukovyj chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Serija № 9. Suchasni tendencii' rozvytku mov. Kyiv: NPU imeni M.P. Dragomanova, Vyp. 1, S. 93-96. (In Ukr.).
2. Bojko N. V. (2007). *Osoblyvosti bukveno-zvukovyh spivvidnoshen' v ukrai'ns'komu riznovydy pizn'oseredn'ovichnoi' latyny (na materialy inskrypcij XVI–XVIII st.)* [Features of alpha-sound relationships in a variety of late medieval Latin Ukrainian (based on inscriptions of the XVI–XVIII centuries)] // Movni i konceptual'ni kartyny svitu: Zb. nauk. prac'. Kyiv: VPC «Kyiv's'kyj universytet», Vyp. 21, Ch. 1, S. 73-76. (In Ukr.).
3. Bojko N. V. (2008). *Osoblyvosti syntaksychnoi' struktury prostogo i skladnogo rechennja latyns'komovnyh inskrypcij XVI–XVIII st. ukrai'ns'kogo pohodzhennja* [Features of the syntactic structure of simple and complex sentences of Latin inscriptions of the XVI–XVIII centuries of Ukrainian origin] // Mova i kul'tura (Nauk. zh.). Kyiv: Vydavnychyj dim Dmytra Burago, T. IX, S. 92-96. (In Ukr.).
4. Bojko N. V. (2009). *Syntaksychna variatyvnist' ta norma v strukturi prostykh uskladnennykh rechen' pizn'oseredn'ovichnoi' latyny (na materialy inskrypcij XVI–XVIII st.)* [Syntactic variability and complicated structure of simple sentences of late Latin (based on inscriptions of the XVI–XVIII centuries)] // Movni i konceptual'ni kartyny svitu: Zb. nauk. prac'. Kyiv: Vydavnychyj dim Dmytra Burago, Vyp. 25, Ch. 1, S. 67-71. (In Ukr.).
5. Bojko N. V. (2009). *Funkcionuvannja, semantyka j struktura pryjmennykovo-vidminkovykh konstrukcij pizn'oseredn'ovichnoi' latyny v Ukrai'ni* [Functioning, structure and semantics of case-prepositional constructions of late Latin in Ukraine] // Naukovyj visnyk Kafedry JuNESKO Derzhavnogo lingvistychnogo universytetu (Lingvapaks-VIII). Serija Filologija, pedagogika, psihologija. Kyiv: Vydav. centr KNLU, Vyp. 18, S. 71-76. (In Ukr.).
6. Barącz Sadok W. (1858). *Pamiątki miasta Stanisławowa*. Lwów: Ossolineum, 191 s.
7. Czołowski A. (1892). *Dawne zamki i twierdze na Rusi halickiej* // Teka konserwatorska. Lwów: Nakł. Koła C. K. Konserwatorów, S. 65–132.
8. Dzieduszycki M. N. (1872). *Kościół katedralny lwowski obrz. łacińskiego / pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Panny*. Lwów: Nakł. Hołyńskiego, 93 s.
9. Stęczyński M. B. (1847). *Okolice Galicyi*. Lwów: Nakł. Jabłońskiego, 156 s.
10. Szydłowski T. (1922). *Dzwony Starodawne z przed r. 1600 na obszarze byłej Galicji*. Kraków: Pol. Akad. Umiej., X, 96 s.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© *Корольова Н. В.*, kardea@yandex.ru

Морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. українського походження
(Українською)

Стаття надійшла до редакції 01.03.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 96.82%

УДК 811.14'34

ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОГО ВАРІЮВАННЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЙ: СИСТЕМА ВОКАЛІЗМУ

Лазер-Паньків Олесь Василівна, panlazer@ukr.net

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

У фонетичних варіантах давньогрецьких паремій знайшли відображення панівні у різні періоди розвитку грецької мови фонетичні процеси та тенденції (зокрема, у системі вокалізму). У статті окреслено основні фактори розвитку системи вокалізму грецької мови, які призвели до появи фонетичних варіантів давньогрецьких паремій, зафіксованих у пареміологічних джерелах як графічні варіанти; систематизовано та описано особливості фонетичного варіювання давньогрецьких паремій. Зокрема, наводяться приклади відображення у фонетичних варіантах паремій монофтонгізації дифтонгів *ei*, *ov*, *ai*, втрати складотворчої *-i-* у дифтонгах *vi* та *ai*, різних засобів уникнення *гіату* (апокопи, контракції голосних), ітацизму (наслідком якого стало однакове читання літер *i*, *η*, *υ* та монофтонгізованих дифтонгів *ei* і *oi*), втрати фонетичної різниці між довгими та короткими голосними тощо. Появу деяких фонетичних варіантів паремій спричинила гіперкоректність у дотриманні норм класичного аттичного діалекту, що також проілюстровано у статті відповідними прикладами. У деяких випадках фонетичне варіювання призводило до зміни смислового наповнення фразеологічних одиниць і, відповідно, дивергенції, тому деякі фонетичні варіанти паремій зрештою стали окремими висловами.

Ключові слова: давньогрецькі паремії, фонетичні варіанти, монофтонгізація дифтонгів, апокопа, контракція, ітацизм, гіперкоректність.

ОСОБЕННОСТИ ФОНЕТИЧЕСКОГО ВАРЬИРОВАНИЯ ДРЕВНЕГРЕЧЕСКИХ ПАРЕМИЙ: СИСТЕМА ВОКАЛИЗМА

Лазер-Паньків О. В., panlazer@ukr.net

канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології

В фонетических варіантах древнегреческих паремий отразились главные в разные периоды развития греческого языка фонетические процессы и тенденции (в частности, в системе вокализма). В статье проанализированы основные факторы

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Lazer-Pan'kiv O., panlazer@ukr.net

The Peculiarities of the Ancient Greek Proverbs' Phonetic Variation: the Vocalism (in Ukrainian)

развития системы вокализма греческого языка, ставшие причиной появления фонетических вариантов древнегреческих паремий, зафиксированных в паремиологических источниках как графические варианты; систематизированы и описаны особенности фонетического варьирования древнегреческих паремий. В частности, приводятся примеры отражения в фонетических вариантах паремий монофтонгизации дифтонгов *ει*, *ου*, *αι*, утраты слогаобразующей *-ι-* в дифтонгах *υι* и *αι*, различных средств избегания гиа́та (апокопы, контракции гласных), итацизма (следствием которого стало одинаковое прочтение букв *ι*, *η*, *υ* и монофтонгизированных дифтонгов *ει* и *οι*), утраты фонетической разницы между долгими и краткими гласными и т. п. Причиной появления некоторых фонетических вариантов паремий стала гиперкорректность в соблюдении норм классического аттического диалекта, что также проиллюстрировано в статье соответствующими примерами. В некоторых случаях фонетическое варьирование стало причиной изменения смыслового наполнения фразеологических единиц и, соответственно, дивергенции, поэтому некоторые фонетические варианты паремий стали отдельными изречениями.

Ключевые слова: древнегреческие паремии, фонетические варианты, монофтонгизация дифтонгов, апокопа, контракция, итацизм, гиперкорректность.

THE PECULIARITIES OF THE ANCIENT GREEK PROVERBS PHONETIC VARIATION: THE VOCALISM

Lazer-Pan'kiv O. V., panlazer@ukr.net

PhD., Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology

*The main phonetic tendencies and processes in different periods of the ancient Greek language history (vocalism in particular) were specifically represented in the phonetic variants of proverbs. The article analyzes the key factors of the vocalism system development and the successive growing number of the proverbial phonetic variants subsequently defined as spelling variants in the paremiological sources. The research defines the system of the ancient Greek proverbs phonetic variation. The study provides multiple examples of the proverbs phonetic variants (monophthongization of the diphthongs *ει*, *ου*, *αι*, loss of the syllabic *-ι-* in the diphthongs *υι* and *αι*, different means for hiatus avoidance (apocope, contraction of vowels), iotacism (the reason the letters *ι*, *η*, *υ* became identically pronounced as well as the diphthongs *ει* and *οι* after monophthongization), fading phonetic difference between the long and the short vowels, etc.). The article exposes certain models of the proverbs phonetic variants that emerged due to the hypercorrect use of the classical Attic dialect. In some cases, the phonetic variants developed into separate proverbs as a result of semantic shifts and therefore divergence provoked by the phonetic variation.*

Key words: ancient Greek proverbs, phonetic variants, monophthongization of diphthongs, apocope, contraction, iotacism, hypercorrectness.

Давньогрецькі прислів'я та приказки протягом століть використовувалися в усному та писемному мовленні навіть тоді, коли давньогрецька мова вже вийшла з ужитку як мова живого спілкування і набула статусу “мертвої мови”. Відповідно, давньогрецький паремійний фонд не залишався незмінним.

Аналіз пареміографічних джерел дає багатий матеріал для аналізу історичних змін давньогрецької мови на всіх мовних рівнях, зокрема, фонетичному. Адже у фонетичних варіантах давньогрецьких паремій знайшли відображення панівні у той чи інший період розвитку грецької мови фонетичні процеси та тенденції (зокрема, у системі вокалізму). Особливості фонетичного варіювання давньогрецьких паремій не були предметом спеціального аналізу, що й зумовлює **актуальність** пропонованого дослідження.

Метою дослідження є окреслити фактори формування фонетичних варіантів паремій та на основі аналізу основних процесів та тенденцій розвитку фонетики (системи вокалізму) грецької мови виявити, систематизувати та описати особливості фонетичного варіювання давньогрецьких паремій.

Ще в елліністично-римський період відбулися “...значні структурні та функціональні зміни, що визначили напрямок подальшого розвитку грецької мови в середньовічний період, період Відродження та на сучасному етапі, адже відбувався розподіл на архаїзовану літературну мову, орієнтовану на класичні аттичні взірці, та розмовну мову, яка через об’єктивні причини зазнавала більш стрімких змін” [Лазер-Паньків 2007, 6]. Паремії давньогрецької мови зафіксовані у творах античних авторів, у збірниках, які укладалися в період античності, коли давньогрецька мова повноцінно використовувалася в усному та писемному мовленні, мала територіальні та функціональні різновиди, та в більш пізні періоди, коли вона вже набула статусу “мертвої мови”. Відтак, укладачі збірників паремій, з одного боку, орієнтувалися на їх фіксацію у творах далекого минулого, з іншого – не могли уникнути впливу тенденцій і процесів, які панували у живій, сучасній їм розмовній грецькій мові.

Значна кількість давньогрецьких паремій наводиться також у більш пізніх лексикографічних джерелах давньогрецької мови (А. Д. Вейсмана, Й. Х. Дворецького тощо), у збірниках паремій інших мов (зокрема, М. І. Михельсона). Оскільки основною метою створення таких видань є, як правило, навчальна, упорядники намагаються уникати відхилень від норм класичного аттичного діалекту, який є певним еталоном при вивченні нормативної граматики давньогрецької мови.

Найбільш ілюстративними в аспекті дослідження особливостей фонетичного варіювання є давньогрецькі паремії збірників Діогеніана Геракліота (D.), Плутарха (Pl.), Зенобія (Z.), Езопа (Aes.), Грегорія Кіпрського (Gr.), Макарія (Mac.), Апостолія (Apost.) та Еразма Роттердамського (Er.), які увійшли до видання “Corpus paroemiographorum graecorum”. Саме вони стали **матеріалом** дослідження.

У збірниках паремій найбільш повно відображено процес **монофтонгізації** деяких **дифтонгів**. Зокрема, перехід [e:] (який на письмі позначався сполученням *ei*) в [i:] перед приголосними, який в аттичному діалекті почався ще з кінця IV ст. до н. е., поступово відбувся у всьому грекомовному світі і повністю завершився до II ст. до н. е.; до I ст. до н. е. процес монофтонгізації *ei* повністю завершився, наслідком чого стало написання *i* замість *ei* [Шантрєн 2001, Широков 1983, Hoffman 1994, Tucker 1969]. Тому й зустрічаються випадки паралельного вживання монофтонгізованих та немонафтонгізованих форм. Так, зафіксовано два варіанти написання імені *Булій*: *Βουλείας δικάζει* (Apost.) та *Βουλίας δικάζει* (Mac., Z.) “Булій судить”; імені *Маргіт*: *Μαργείτης* (Er.) та *Μαρυίτης εἶ* (Дв., Apost.) “Ти Маргіт” (останній варіант засвідчений також у авторів елліністично-римського періоду: Арістотеля, Полібія та Плутарха [Дворецкий 1958]), а також деяких інших іменників: <Τὸ> *Δωδωναῖον χαλκείον* (Apost., D., Er., Gr., Mac., Man., Z.) та *Τὸ Δωδωναῖον χαλκίον* (Дв.) “Додонський мідний казан”; *Τῆς αὐτῆς κεραμείας* (Мих.) та <Ἐκ> *Τῆς αὐτῆς κεραμίας* (Apost., App., Mac.) “З тієї самої глини” (варіант *κεραμία* на позначення гончарної глини не засвідчений у класичних авторів).

Гіперкоректним, на нашу думку, є вживання Плутархом фонетичного варіанту *Φασηλειτῶν θῦμα* (Pl.) з дифтонгом *-ei-* у суфіксі замість аттичного *Φασηλιτῶν θῦμα* (Er., Z.) “Жертвоприношення фаселітів” (хоча у його ж творах засвідчене також вживання форми *Φασηλίτης*), адже в класичному аттичному діалекті саме формант *-ίτης* використовувався для вказівки на приналежність до народу чи місця проживання осіб чоловічої статі [Звонська 1997, 337]. *Ἴππῳ ὑπράσκειν τὰ μείονα κείκελα ἐπίβαλλε* (Er.) та *Ἴππῳ ὑπράσκειν τὰ μείονα κύκλ' ἐπίβαλλε* (Apost., D., Pl., Z.) “Коню, який старіє, давай менше коло” (форма *κείκελα*, як показав аналіз лексикографічних джерел, взагалі не засвідчена у класичних авторів).

Окремої уваги заслуговують прикметники на позначення відношення, приналежності, утворені від власних імен. Як зазначає Л. Л. Звонська, “формант *-ειος* вживається в прикметникових утвореннях від іменників, що називають живих істот чи є власними іменами... За допомогою форманта *-ιος* від прикметників утворюються нові прикметники з дещо іншим лексичним значенням” [Звонська-Денисюк 1997, 340]. Отже, для класичного аттичного

діалекту нормативним у зазначених випадках було використання форманта *-ειος*. У пареміографічних джерелах зустрічаються як варіанти з формантом *-ειος*, так і варіанти з формантом *-ιος*, що є наслідком відображення на письмі процесу монофтонгізації дифтонга *ει*, зокрема: *Ἑρμώνειος χάρις* (Z.) та *Ἑρμώνιος χάρις* (Apost., Er., Mac.) “Прихильність Гермона”; *Κολοφωνεῖα ὕβρις* (Er.) та *Κολοφωνία ὕβρις* (Apost., D., Mac.) “Колофонське зухвальство”; *Κυκλώπειος βίος* (Er.) та *Κυκλώπιος βίος* (Mac.) “Кіклопове життя”; *Μυκώνειος γείτων* (Apost.) та *Μυκόνιος [Μυκώνιος] γείτων* (Er., Pl., Z.) “Сусіда з острова Міконос”; *Χαρώνειος θύρα* (D., Er.) та *Χαρώνιος θύρα* (Z.) “Двері Харона”; *Ἀγαθώνειος αὐλησις* (Apost., D., Gr.) та *Ἀγαθώνιος αὐλησις* (Er., Z.) “Гра Агатонія”.

Зміна читання дифтонга *ου* з [o:] на [u:] відбулась в аттичному діалекті, як стверджує Р. Такер, приблизно у IV ст. до н. е. [Tucker 1969, 43]. Серед аналізованих паремій трапляються два випадки вживання фонетичних варіантів з монофтонгізованим та немонофтонгізованим дифтонгом *ου*: *Ἐπὶ Μανδραβούλου [Μανδροβούλου] χωρεῖ τὸ πρᾶγμα* (Дв., Apost., Er., Gr.) та *Ἐπὶ τὰ Μανδραβόλου* (D., Z.) “До Мандрабола <рухається справа>”; *Ἡ Συρακούσιος δεκάτη* (Mac.) та *Ἡ Συρακοσίων δεκάτη* (App.) “Сиракузька десятина”.

Трапляються також нечисленні випадки відображення на письмі процесу монофтонгізації дифтонга *αι*, який розпочався у Беотії приблизно у IV ст. до н. е., а в аттичному діалекті – у II-III ст. [Tucker 1969, 45]. Так, пареміографи як варіанти вживають ФО з монофтонгізованими та з немонофтонгізованими формами (зокрема, *Νάηρα καὶ Χαρμιόνη* (Z.) та *Νάαιρα καὶ Χαρμιόνη* (Er.) “Наера та Харміона”). У деяких випадках існування різних фонетичних варіантів призвело зрештою до утворення нових прислів'їв з відмінними значеннями, наприклад: *Ἀνέμου πεδίον* (Apost., D., Er., Mac.) “Поле вітру” та *Ἀνέμου παιδίον* (Gr.) “Дитя вітру”; *Ἀρεως πεδίον* (Mac.) “Рівнина Ареса” та *Ἀρεως παιδίον* (Apost., Er.) “Дитя Ареса”; *Αἰθέρα νήνεμον αἰρήσειν* (Apost., D.) “Ловити тихий вітер” та *Αἰθέρα νήνεμον ἐρέσσειν* (Mac., Er., Z.) “Гнати тихий вітер”.

Серед проаналізованих паремій трапляється один випадок паралельного вживання класичного аттичного *βοῖδιον* та іонійського *βοῖδιον*: *Τὸ βασιλικὸν βοῖδιον* (Apost., D.) та *Βασιλικὸν βοῖδιον* (Er.) “Царська теличка”. Виникнення таких фонетичних варіантів пов'язане з втратою йотою складотворчої функції у групі *голосна, відмінна від ι + ι* (група голосних змінювалась на відповідний дифтонг [Боровский 2001, 285]).

В аттичному діалекті зникнення у положенні перед голосною нескладової *-ι*, яка входила до складу дифтонга *αι*, із замінним подовженням *α* у положенні перед *α, ε, ι* становить норму [Боровский 2001, 285]. Серед проаналізованих паремій відновлення епічного варіанту з нескладовою *-ι*

спостерігається у єдиному випадку у Апостолія (*Ἀεὶ τὰ πέρυσι βελτίω*), у той час як в інших джерелах засвідчено класичний аттичний варіант *ἀεί*: *Ἀεὶ τὰ πέρυσι βελτίω* (Мих., D., Er., Gr., Mac.) “Попередній рік завжди кращий”. Зникнення у положенні перед голосною нескладової *-ι* засвідчене також вживанням класичного аттичного фонетичного варіанту *ἕως* (із втратою *ι*) замість епічного *εἵως*: *Ἄγνοεῖ δ' ἀράχνη παῖδα ἕως παιδεύει, θρέψασα γὰρ τέθνηκεν* (App.) “Не знає павук дітей, поки виховує, а вигодувавши – помирає”.

Крім того, зустрічається випадок паралельного вживання фонетичного варіанту з *-ι* (який був нормою у античних діалектах) та без неї (такий варіант не засвідчений у період античності, але штучно створюється за аналогією до норм класичного аттичного діалекту і вживається паралельно зі звичною античною формою): *Πρὸς σῆμα [τὸν τάφον] μητρὺς [μητρὺν] θρηνεῖν [δακρύνειν]* (D., Gr., Mac.) та *Πρὸς τὸ σῆμα μητρὺς θρηνεῖν* (Er.) “Плакати на могилі мачухи”.

Втрата складотворчої *ι* у дифтонгові *υι* у випадках, де *ι* виконує смислорозрізняючу функцію, призводить до дивергенції фонетичних варіантів ФО: *Χελώνη μυῶν* (Apost., App., Gr.) “Черепашка через мух” / *Ὅσον μέλει τῇ χελώνη μυῶν* (Er.) “Наскільки турбується черепаха через мух” та *Χελώνη μυῶν* (Apost.) “Черепашка через мишей” / *Ὅν μέλει τῇ χελώνη μυῶν* (Apost.) “Черепашка не турбується через мишей”.

У власних назвах втрата складотворчої *-ι* у дифтонгові *αι* відбувалася подекуди не лише у положенні перед голосною; але у таких випадках не відбувається зміни змістового чи образно-емоційного навантаження ФО, тому такі фонетичні варіанти вживаються як рівноцінні: *Παττακίωνος συκοφαντικώτερος* (Er.) та *Πατακίωνος συκοφαντικώτερος* (Apost.) “Більший наклепник, аніж Патакіон [Патекіон]”; *Χαῖρις ἄδων ὄρθιον* (Dv., App.) та *Χάρης ἄδων ὄρθιον* (Apost.) “Херид [Харид], який бере високі ноти”.

Одним з фонетичних явищ, яке було досить повно відображене при письмовій фіксації ФО, є **ітацизм** як результат “згортання (інволюції) грецького вокалізму” [Славятинская 2003, 435]. Наслідком ітацизму стало однакове читання літер *ι*, *η*, *υ* та монофтонгізованих дифтонгів *ει* і *οι*, а тому поширеним стало паралельне використання (спочатку – у вимові, а згодом – і на письмі) фонетичних варіантів (зокрема, з середини II ст. до н. е. у папірусах *η* плутається з *ει* та *ι*, але поруч з цим і з *ε* та *αι*).

У пареміографічних джерелах явище ітацизму відображено, зокрема, в існуванні паралельних варіантів *Εἰς τὴν λῆψιν τῶν ἀγγέλων καὶ ὁ Μάρδαρις ἄγγελος* (Apost.) та *Εἰς τὴν λεῖψιν τῶν ἀγγέλων καὶ ὁ Μάρδαρις ἄγγελος* (Мих.) “Коли не вистачає вісників, і Мардарис вісник”; *Ἐκπερδικῆσαι* (Apost., D., Gr.) та *Ἐκπερδικίσαι* (Er.) “Утікати, як куріпка”; *Λέοντα ξηρᾶν* (Apost., D., Er., Man.)

та <Τὸν> Λέοντα *ξυρᾶν* [*ξυρεῖν*] (D., Er., Mac.) “Стригти лева”; *Κυρῆτες μόχθους ἄλλων κατέδονται* (Mих.) та *Κηφῆνες μόχθους ἄλλων κατέδονται* (Mac.) “Трутни поїдають чужий труд”; *Μέγας κηληκτὰς ἐν μικρῷ πράγματι* (Apost.) та *Μέγας κυληκτὴς ἐν μικρῷ γε πράγματι* (Er.) “Великий спокусник у незначній справі”.

Різне написання призводить до зміни смислового наповнення ФО: відбувається явище дивергенції, і деякі фонетичні варіанти ФО зрештою стають окремими висловами: *Μύση κανθαρίς* (Apost., Er.) “Танебний [Місійський] жук” та *Μυσὶ κανθαρίς* (D., Pl.) “Мишам жук”; *Ἀπὸ λύκου θήρας* (Er.) “Від полювання на вовка” та *Ἀπὸ λύκου θύρας* (Apost., App.) “Від дверей вовка”; *Ἡ δεῖ χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν* (D., Er., Z.) “Або їсти м’ясо черепахи, або не їсти” та *Ἡδὲ χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν* (Apost.) “Їсти солодке м’ясо черепахи, або взагалі не їсти”; *Πρὶν ὀπτῆσαι ἄλευρα* (Er.) “Перш ніж смажити – борошно” та *Πρὶν ἢ πτίσαι τὰ ἄλευρα* (Apost.) “Перш ніж молоти – борошно”; *Ἄντ’ εὐεργεσίας [εὐεργεσίης] Ἀγαμέμνονα δῆσαν Ἀχαιοί* (Apost., D., Mac., Z.) “За благодіяння відплатили Агамемнону ахейці” та *Ἄντ’ εὐεργεσίας Ἀγαμέμνονα τῖσαν Ἀχαιοί* (Er.) “За благодіяння ахейці зв’язали Агамемнона”. Але такі приклади досить нечисленні, що свідчить про дотримання пареміографами класичних аттичних норм орфографії.

Деколи ж наслідком спротиву впливу явища ітацизму на орфографічні норми стає використання гіперкоректних форм з *υ*, *η* або дифтонгами *οι* та *ει* навіть у тих випадках, де у класичний період вживалась *ι*, наприклад: *Ἀγαθὰ Κυλίκων* (Er.) замість *Ἀγαθὰ Κιλίκων* (Apost., D., Gr.) “Багатства килікійців”; *Χάρης ἄδων ὄρθιον* (Apost.) замість *Χαῖρις ἄδων ὄρθιον* (Дв., App.) “Херид [Харид], який бере високі ноти”; *Λύνδιοι τὴν θυσίαν* (Er.) замість *Λίνδιοι τὴν θυσίαν* (Apost., D., Z.) “Мешканці Лінда жертвоприношення”; *᾿Ωδυνεν ὄρος, εἶτα μὲν ἀπέκτεκεν* (D., Er., Gr., L., Mac.) замість *᾿Ωδίνειν ὄρος, εἶτα μὲν ἀποτεκεῖν* (Дв.) “Народжувала гора, а народилася миша”.

Однією з визначних рис вокалізму давньогрецької мови є втрата фонетичної різниці між довгими та короткими голосними. Початок цієї зміни віднаходиться у народній мові (це явище засвідчене у аттичному діалекті починаючи з V ст. до н. е.). Літературна мова, звичайно, боролася з нововведенням впродовж тривалого часу [Hoffman 1994], але до IV ст. перестали за довготою розрізнятися не лише ненаголошені, але й наголошені голосні.

Відображення процесу втрати фонетичної різниці між довгим та коротким голосним простежується в паралельному існуванні, хоча й не дуже численних, фонетичних варіантів з довгим та коротким голосним. Зокрема, трапляється 5 випадків, коли вживається варіант з довгим голосним, характерний для класичного періоду грецької мови, паралельно з варіантом з коротким голосним: *Ἀτηκτος ἄνθρωπος προσηγορήμασιν* (Er.) та *Ἀτεκτος*

ἄνθρωπος παρηγορήμασιν (Apost.) “Нерозтоплена благаннями людина”; *Σαρδώνιος γέλως* (Мих., Apost., D., Er., Gr., Mac., Z.) та *Σαρδόνιος γέλως* (L.) “Сардонічний сміх”; *Κρωβύλου ζεῦγος* (Apost., D.) та *Ζεῦγος Κρωβύλου* (Apost., Er.) “Упряжка Кробіла”; *Λακωνικάς Σελήνης* (D.) “Через лаконську Селену” та *Λακωνικάς σελήνας* (Er.) “Лаконські місяці”; *Μυκόνειος [Μυκόνιος] γείτων* (Apost., Z.) та *Μυκόνιος γείτων* (Er., Pl.) “Сусіда з острова Міконос”; *Μωρύχου Διονύσου* (Pl.) “За опудало Діоніса [дурніший]” та *Μωρότερος <εἶ> Μορύχου* (Apost., Er., Mac., Z.) “Дурніший за опудало [Діоніса]”.

Однією з фонетичних рис, яка мала різне вираження у різних діалектах та в різні періоди розвитку давньогрецької мови, було збереження чи уникання гіату. Так, гіат був поширений в іонійському діалекті, а аттичний намагався йому запобігти. Серед фонетичних явищ, які відображено у фонетичних варіантах давньогрецьких паремій, окремої уваги заслуговує **контракція голосних**, яка досить часто відбувається в аттичному діалекті для уникання гіату.

У проаналізованому корпусі паремій було виявлено 8 випадків паралельного вживання фонетичних варіантів з контракцією та без неї, зокрема: *Πολλοί σε μισήσουσι ἔαν σαυτὸν φιλήῃς* (Mac.) та *Πολλοί σέ τοι μισοῦσιν, ἄν σαυτὸν φιλήῃς* (Мих., Apost., Er., Gr.) “Багато хто тебе ненавидітиме, якщо ти <лише> себе любитимеш”; *Ἀλιεὺς πληγεῖς νόον οἷσει [ἔξει]* (Apost., D., Er., Gr., Z.) та *Ἀλιεὺς πληγεῖς νοῦν φύσει* (Mac.) “Рибалка, якого вкусили, буде розумним”; *Ἀπὸ τριχὸς ἡερτῆσθαι* (Дв.) “Висіти на волосині” та *Ἐπὶ λεπτοῦ μίτου τὸ ζῆν ἡρτῆται* (Man.) / *Ἀπὸ λεπτοῦ φασὶ μίτου τὸ ζῆν ἡρτῆσθαι* (Мих.) “Життя <кажуть> на тонкій нитці висить”; *Ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ Ἀνδροκλέης πολεμαρχεῖ* (Z.) та *Ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ Ἀνδροκλῆς πολεμαρχεῖ* (Apost., D., Mac.) “Під час ворожнечі і Андрокл править”; *Μεῖζονα βοᾷ δάφνης χλοερᾶς καιομένης* (Apost.) та *Μεῖζονα βοᾷ δάφνης χλωρᾶς καιομένης* (D., Er.) “Сильніше кричить, аніж спалений зелений лавр”.

Для класичного періоду грецької мови характерним було вживання контрагованих форм дієслів з основою на голосний. У пареміографічних джерелах зустрічається лише 2 випадки вживання фонетичних варіантів паремій з контраговою або неконтраговою формою дієслова з основою на голосний: *Προφάσεως δέεται μόνον ἢ πονηρία* (Мих., Er.) та *Προφάσεως δεῖται μόνον ἢ πονηρία* (Apost., D., Gr.) “Лише для поганого вчинку потрібен привід”; *Διὰ καὶ μαχαίρων, καὶ πυρὸς ρίπτειν δέει* (Er.) та *Διὰ μαχαίρων καὶ πυρὸς ρίπτειν δεῖ* (Z.) “Через мечі та вогонь слід пройти”.

Форми зворотніх займенників в елліністичний період вживались, переважно, у контрагованому вигляді. Зокрема, П. Шантрєн зазначає, що “в написах після 300 р. до н. е. переважно використовується контрагована форма *αὐτοῦ*, однак у койне вживаються лише неконтраговані форми з

початковим *έ-* (*ἐαυτούς, ἐαυτῶν, ἐαυτοῖς* тощо)” [Шантрэн 2001, 117]; наслідком цього стало збереження неконтрагованої форми і у новогрецькій мові (*εαυτού*). У пареміографічних джерелах паралельне вживання фонетичних варіантів з контрагованою та неконтрагованою формою зворотнього займенника засвідчене лише для одного вислову: *Τὴν ἐαυτοῦ σκιὰν δέδοικεν* (Gr.) та *Τὴν αὐτοῦ σκιὰν δέδοικεν* (Мих., Apost., Ер., L., Mac.) “Тіні своєї злякався”.

Засобами запобігання гіату на стику слів в аттичному діалекті була **апокопа** – пропуск кінцевого короткого голосного попереднього слова перед початковим голосним наступного слова. У койне, на фонетику якої значний вплив мала фонологічна система іонійського діалекту, допускається гіат (на противагу нормам аттичного діалекту), тому для койне характерне, як стверджує А. Ч. Козаржевський, “нечасте використання елізії, красису, асиміляції та дисиміляції” [Козаржевський 2002, 220].

Серед паремій давньогрецької мови, для яких засвідчене вживання різних фонетичних варіантів, виокремлено групу з 15 ФО, які у різних джерелах вживаються з апокопою або без неї. Так, зустрічаються варіанти: *Ἀκαιρος εὔνοι' οὐδὲν ἔχθρας διαφέρει* (D., Gr., Mac., Z.) та *Ἀκαιρος εὔνοια οὐδὲν ἔχθρας διαφέρει* (Apost.) “Невчасна прихильність нічим не відрізняється від ненависті”; *Ἄμ' ἔπος, ἄμ' ἔργον* (Apost., D., Ер., Gr., Mac., Z.) та *Ἄμα ἔπος, ἄμα ἔργον* (Мих.) “Зі словом – і діло”; *Ἀπανθ' ὁ λιμὸς γλυκέα πλὴν αὐτοῦ ποιεῖ* (Apost.) та *Ἀπαντα ὁ λιμὸς γλυκέα, πλὴν αὐτοῦ, ποιεῖ* (B.) “Голод робить приємним усе, крім самого себе”; *Γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας* (L.) та *Γλαῦκα εἰς Ἀθήνας* (Мих., Apost., Gr.) “Сову до Афін”; *Γλαῦκ' Ἀθήναζε* (Дв.) / *Τίς γλαῦκ' Ἀθήναζ' ἦγαγε*; (Мих.) та *Γλαῦκα Ἀθήναζε* (Apost.) “Сову до Афін / Хто приніс сову до Афін?”; *Ἡ μωρία μάλιστα ἀδελφὴ τῆς πονηρίας* (Звонська-Денисюк 1997, 158) та *Ἡ μωρία μάλιστα ἀδελφὴ πονηρίας ἔφν* (App.) “Дурість часто сестра нещастя”; *Ἵππῳ γηράσκοντι τὰ μείονα κύκλ' ἐπίβαλλε* (Apost., D., Pl., Z.) та *Ἵππῳ γηράσκοντι τὰ μείονα κείκελα ἐπίβαλλε* (Ер.) “Коню, який старіє, давай менше коло”; *Οἶφ' μ' ὁ δαίμων τέρατι συγκαθεῖρξεν* (D., Ер., Z.) та *Οἶφ' με ὁ δαίμων τέρατι συγκαθεῖρξεν* (Apost.) “До такого чудовиська мене закинула доля”; *Οὐθ' ὕεται, οὐθ' ἡλιοῦται* (Apost., Gr.) та *Οὐθ' ὕεται, οὐτε ἡλιοῦται* (D., Ер., Z.) “Не йде дощ, і не світить сонце”; *Οὐκ ἐπαινεθείς, οὐδ' ἐν περιδείπνῳ* (D., Gr., Z.) та *Οὐκ ἐπαινεθείς, οὐδὲ ἐν περιδείπνοις* (Apost.) “Тебе не похвалять навіть на поминках”; *Χρήματ' ἀνὴρ* (Apost., Gr.) та *Χρήματα ἀνὴρ* (Ер.) “Людина – це гроші”; *Τί <γάρ> μ' <ε> ἔδει μακροῖς αὐλοῖς αὐλεῖν*; (Apost., Ер.) “Чому я маю грати на великих сопілках?”.

Зустрічається також випадок гіперкоректності у вживанні апокопи: усікається кінцевий довгий голосний перед початковим голосним наступного слова (хоча у класичному аттичному діалекті елідуються лише короткі

голосні): *Μεδίμνω ἀπομετρεῖν* (Мих., Apost., App.) та *Μεδίμν' ἀπομετρεῖν* (Er.) “Медимном відміряти”.

Отже, тривале використання давньогрецьких паремій в усному та писемному мовленні призвело до утворення фонетичних варіантів, зафіксованих у пареміологічних джерелах. Найбільшу групу (23 од.) становлять фонетичні варіанти, у яких відображено процес монофтонгізації дифтонгів. Утворенню фонетичних варіантів паремій (хоча й меншою мірою) сприяли також ітацизм (10 од.), втрата різниці між довгими та короткими голосними (5 од.), а також особливості уникання гіату (контракція голосних – 11 од. та апокопа – 15 од.). Наслідком протидії фонетичному варіюванню ФО було штучне наближення мови паремій до норм класичного аттичного діалекту, а отже – поява гіперкоректних форм (8 од.). У 10 випадках фонетичне варіювання ФО призводить до зміни семантичного навантаження і, як наслідок, до дивергенції ФО.

Звичайно, досить численними є також фонетичні варіанти, поява яких пов'язана з історичною зміною системи консонантизму грецької мови, а також випадки варіювання на інших мовних рівнях, що потребує окремого дослідження.

Література

1. Боровский Я. М. Краткий очерк греческой фонетики // П. Шантрен. Историческая морфология греческого языка. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 277-318.
2. Звонська-Денисюк Л. Л. Давньогрецька мова. – К. : Томіріс, 1997. – 590 с.
3. Козаржевский А. Ч. Учебник древнегреческого языка. – М. : Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина. – 2002. – 456 с.
4. Лазер-Паньків О. В. Архаїзаторські тенденції у мові грецької історіографії II-III ст. (на матеріалі твору Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις Ἀρριана) : дис... канд. філол. наук: 10.02.14 – класичні мови. Окремі індоєвропейські мови / Лазер-Паньків Олеся Василівна ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 244 с.
5. Славятинская М. Н. Учебник древнегреческого языка. – М. : Филоматис, 2003. – 622 с.
6. Шантрен П. Историческая морфология греческого языка. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 344 с.
7. Широков О. С. История греческого языка. – М. : Изд-во Московского университета, 1983. – 148 с.
8. Hoffman O., Debrunner A., Scherer A. Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. – Т 1-2. – Θεσσαλονίκη : Εκδοτικός οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη, 1994. – 348 с.
9. Tucker R. W. Chronology of Greek sound changes // American journal of philology. – 1969. – Vol. 90. – № 1. – pp. 36-47.

Список джерел ілюстративного характеру

10. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь : В 2 т. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1958. – 1904 с.
11. Лазер-Паньків О. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ : Давньогрецькі прислів'я та приказки : словник-довідник / О. Лазер-Паньків. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2015. – 447 с.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Лазер-Паньків О. В., panlazer@ukr.net

Особливості фонетичного варіювання давньогрецьких паремій: система вокалізму (Українською)

12. Михельсон М. И. Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии : Сборник образных слов и иносказаний. – Т. 1-2 / М. И. Михельсон. – СПб. : Тип. АН, 1896-1912. – 2208 с.
13. *Bestiaria Latina* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://schoolhousewidgets.blogspot.com/2011/12/greek-proverbs-reference-page.html>.
14. *Corpus paroemiographorum graecorum* / ed. E. L. aLeutsch, F. G. Schneidewin. – Т. I-II. – Gottingae, 1839-1851.
15. *Index adagiorum Graecorum* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/erasmusa.htm>
16. *Liste griechischer Phrasen* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_griechischer_Phrasen

References

1. Borovskij Ja. M. *Kratkij ocherk grecheskoj fonetiki* [A brief outline of Greek phonetics]. P. Shantren. *Istoricheskaja morfologija grecheskogo jazyka* [Historical morphology of the Greek language]. Moscow, Editorial URSS, 2001, pp. 277-318. (In Russ).
2. Zvons'ka-Denysjuk L. L. *Davn'ogrec'ka mova* [Ancient Greek language]. Kyiv, Tomiris, 1997, 590 p. (In Ukr.).
3. Kozarzhevskij A. Ch. *Uchebnik drevnegrecheskogo jazyka* [A manual of Ancient Greek language]. Moscow, Greko-latinskij kabinet Ju. A. Shichalina, 2002, 456 p. (In Russ).
4. Lazer-Pan'kiv O. V. *Arhayizators'ki tendenciyi u movi grec'koyi istoriografiji II-III st. (na materiali tvoru Αλεξάνδρου ανάβασις Arriana)* [Archaisating tendencies in the language of Greek historiography of II-III c. (based on the Arrian's Αλεξάνδρου ανάβασις)]. Thesis for a Ph.D. (Candidate Degree) in philology, research specialization 10.02.14 classical Languages. Particular Indo-European Languages. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2007, 244 p. (In Ukr.).
5. Slavjatskaja M. N. *Uchebnik drevnegrecheskogo jazyka* [A manual of Ancient Greek language]. Moscow, Filomatis, 2003, 622 p. (In Russ).
6. Shantren P. *Istoricheskaja morfologija grecheskogo jazyka* [Historical morphology of the Greek language]. Moscow, Editorial URSS, 2001, 344 p. (In Russ).
7. Shirokov O. S. *Istorija grecheskogo jazyka* [History of Greek language]. Moscow, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1983, 148 p. (In Russ).
8. Hoffman O., Debrunner A., Scherer A. *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας* [History of Greek language]. Т. 1-2. Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1994, 348 σ. (In Greek).
9. Tucker R. W. *Chronology of Greek sound changes*. American journal of philology, 1969, vol. 90, № 1, pp. 36-47.
10. Dvoreckij I. H. *Drevnegrechesko-russkij slovar'* [Ancient Greek – Russian vocabulary]. V 1-2. Moscow, Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, 1958, 1904 p. (In Russ).
11. Lazer-Pan'kiv O. *ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ : Davn'ogrec'ki prysliv'ja ta prykazky : slovnyk-dovidnyk* [ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ : Ancient Greek proverbs and sayings]. Kyiv, VPC “Kyiv's'kyj universytet”, 2015, 447 p. (In Ukr.).
12. Mihel'son M. I. *Russkaja mysl' i rech'. Svoe i chuzhoe. Opyt russkoj frazeologii : Sbornik obraznyh slov i inoskazanij* [Russian thought and speech]. V. 1-2, St. Petersburg, Tip. AN, 1896-1912, 2208 p. (In Russ).
13. *Bestiaria Latina* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://schoolhousewidgets.blogspot.com/2011/12/greek-proverbs-reference-page.html>.
14. *Corpus paroemiographorum graecorum*. Ed. E. L. a Leutsch, F. G. Schneidewin. Т. I-II. Gottingae, 1839-1851.
15. *Index adagiorum Graecorum* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/erasmusa.htm>
16. *Liste griechischer Phrasen* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_griechischer_Phrasen.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 95.71%

УДК 811.14'02':81'373

СОМАТИЗМИ ЯК ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ГНІВУ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Левко Олександр Вадимович, alexaristos@gmail.com

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

У статті досліджено фразеологізми з соматичними компонентами у давньогрецькій та українській мовах на позначення негативних емоцій, зокрема гніву, роздратування, злості та ненависті. Зіставлено засоби мовної об'єктивації соматичного коду в давньогрецькій та українській мовах, проаналізовано вживання соматизмів у складі фразеологізмів та метафоричних сполук, охарактеризовано семантику дієслів у соматичних фразеологізмах у компаративному аспекті. Встановлено, що до частотних соматичних лексем, які вербалізують у складі фразеологічних одиниць гнів та споріднені з ним емоції і почуття, належать καρдіα / κρᾱδίη / κῆρ “серце”, φρῆν “грудна перетинка”, “серце”, σπλάγχων “нутроці” і ἥπαρ “печінка” у давньогрецькій та “серце” і “печінка” в українській мовах. Виявлено, що вживання у складі досліджуваних одиниць лексеми φρῆν, яка первісно означала “діафрагма”, “перегородка між легенями та черевною порожниною”, вказує на більш архаїчні уявлення давніх греків про місце зародження емоцій та почуттів. У ході дослідження було визначено, що і в українських, і в давньогрецьких соматичних фразеологізмах вживаються дієслова схожої семантики, зокрема дієслова зі значеннями “кипіти” / “нагріватися” / “клекотіти” (у поєднанні з давньогр. σπλάγχων і укр. “серце”) та “чіпати” / “брати” / “вивертати” (у поєднанні з давньогр. ἥπαρ і укр. “печінка”).

Ключові слова: соматична лексика, фразеологічні одиниці, лінгвістика емоцій, гнів, серце, печінка.

СОМАТИЗМЫ КАК СРЕДСТВА ВЕРБАЛИЗАЦИИ ГНЕВА В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Левко А. В., alexaristos@gmail.com

канд. филол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье исследуются соматические фразеологизмы в древнегреческом и украинском языках, которые используются для вербализации негативных эмоций

Проблеми класичної філології та неоеелліністики

© Левко О. В., alexaristos@gmail.com

Соматизми як засоби вербалізації гніву в давньогрецькій та українській мовах (Українською)

гнева, раздражения, злобы и ненависти. Сопоставляются средства языковой объективации соматического кода в древнегреческом и украинском языках, рассматривается употребление соматизмов в составе фразеологизмов и метафор, анализируется семантика глаголов в соматических фразеологизмах в компаративном аспекте. Установлено, что к частотным лексемам, которые используются в составе фразеологических единиц для вербализации гнева и связанных с ним эмоций и чувств, относятся καρδιά / κραδίη / κῆρ “сердце”, φρήν “грудобрюшная перегородка”, “сердце”, σπλάγχνον “внутренности” и ἥπαρ “печень” в древнегреческом, а также “серце” и “печінка” в украинском языках. Было также выявлено, что употребление в составе исследуемых единиц лексемы φρήν, которая первично имела значение “диафрагма”, “перегородка между легкими и брюшной полостью”, указывает на более архаические представления древних греков о месте зарождения эмоций и чувств. В ходе исследования было определено, что и в украинских, и в древнегреческих соматических фразеологизмах фигурируют глаголы похожей семантики, в частности глаголы со значением “кипеть” / “нагреваться” / “бурлить” (в соединении с древнегр. σπλάγχνον и укр. “серце”) и “задевать” / “брать” / “выворачивать” (в соединении с древнегр. ἥπαρ и укр. “печінка”).

Ключевые слова: соматическая лексика, фразеологические единицы, лингвистика эмоций, гнев, сердце, печень.

SOMATIC WORDS AS A MEANS OF VERBALIZATION OF ANGER IN ANCIENT GREEK AND UKRAINIAN LANGUAGES

Levko O. V., alexaristos@gmail.com

PhD, associate professor

Kyiv National Taras Shevchenko University

The article explores the somatic phraseological units that serve to verbalize negative emotions of anger, irritation, wrath and hate in Ancient Greek and Ukrainian languages with the particular focus on comparative investigation of the implementation of the somatic cultural code in ancient versus modern languages. The author analyzes the meanings of verbs as parts of phraseologisms and metaphorical expressions with the somatic component in both languages. It is revealed that the most frequent somatic lexemes, used as components of phraseological units to denote anger and other negative emotions and feelings, are καρδιά / κραδίη / κῆρ "heart", φρήν "heart", "midriff", σπλάγχνον "viscera", "inward parts" and ἥπαρ "liver" in Ancient Greek, sertse "heart" and pechinka "liver" in Ukrainian languages. It is demonstrated that phraseological units with "midriff" are only typical for ancient Greek linguoculture as a reflection of the archaic stage of the interpretation of φρήν as a place of human emotions and passions. It is also noted that verbs, used in somatic phraseological units in Ancient Greek and Ukrainian languages, have the same meanings, particularly, "boil" / "heat up" / "rage" (with σπλάγχνον and "sertse") and "touch", "wrench", "turn out" (with ἥπαρ and "pechinka").

Key words: *somatic words, phraseological units, linguistics of emotions, anger, heart, liver.*

Мовна об'єктивація емоцій у різних лінгвокультурах є одним з пріоритетних напрямків етнолінгвістичних досліджень. Серед засобів мовної репрезентації психоемоційної сфери людини найбільш архаїчними за походженням є мовні одиниці з соматичним компонентом. Вживання соматичної лексики з непрямым значенням визначається як приклад реалізації у мові соматичного культурного коду [Петрова 2007, 134]. У давніх народів соматичний код культури займає перше місце у пізнанні навколишнього світу [Красных 2002, 232-233]. Це, зокрема, підтверджується численними фактами використання соматичної лексики для передачі мислення, емоцій та почуттів у давньогрецькій, латинській та інших античних мовах [Пилипів 2010]. Проте навіть у сучасних мовах існує чималий пласт засобів з соматичним компонентом, що використовується для вербалізації психоемоційних станів людини [Wierzbicka 1999; Вайнтриб 1975; Селіванова 2004; Толстова 2006; Трофімова 2010]. Вербалізації емоцій у давньогрецькій мові присвячені новітні розвідки В. Талманна [Thalmann 1986], Б. Козіак [Koziak 1999], Д. Кернса [Cairns 2001], Д. Констана [Konstan 2003; 2006], С. Пауелла [Powell 2016], однак у зарубіжних працях не приділено окремої уваги соматизмам як важливим засобам мовної об'єктивації емоцій та почуттів, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Варто зауважити, що компаративний аналіз соматичних засобів вербалізації емоцій у давньогрецькій та українській мові здійснюється вперше.

Мета дослідження – провести зіставний аналіз соматичних засобів вербалізації гніву у давньогрецькій та українській мовах для виявлення подібностей та розбіжностей реалізації соматичного коду культури в давніх та сучасних мовах. Об'єкт дослідження – фразеологічна система давньогрецької та української мов, а предмет – соматичні засоби вербалізації гніву в цих мовах.

У давньогрецькій мові існує декілька лексем на позначення гніву, що свідчить про його багатовимірну вербалізацію. Це, зокрема, *μῆνις* “гнів”, “злоба”, *νέμεσις* “праведний гнів”, *ὀργή* “гнів”, “роздратування”, “злоба”, *λύσσα* “лють”, “шаленство”, *θυμός* “гнів”, *χόλος* “гнів”, “злоба”, “роздратування”. Лексема *μῆνις*, якою починається перший вірш Іліади Гомера, здебільшого, позначає гнів богів, проте також може позначати гнів смертної людини, зокрема, гнів Ахілла, спрямований проти Агамемнона за те, що останній відібрав у нього полонянку. Лексема *νέμεσις* може вживатися у давньогрецькій літературі зі значеннями “божественний гнів” або “покарання”, “відплата”, що посиляється богами. Натомість лексеми *θυμός* та *χόλος* за своїм походженням належать до тілесного мовно-культурного коду.

Лексема *θυμός* первісно означала “дихання”, “подих життя”, “життєве начало. У такому значенні вона вживається в поемах Гомера, наприклад, *τὸν λίπε θυμός* “його полишило життя” або *θυμὸν ἀποπνεΐων* “видихаючи душу”. Т. Гамкрелідзе виводить грецьке *θυμός* від індоєвропейського кореня **dheu-*, який актуалізується в історичних індоєвропейських діалектах зі значеннями “задихатися”, “тяжко дихати”, “останній видих, за яким настає смерть” [Гамкрелідзе 1984, 466]. На думку давніх греків, *θυμός* як життєва сила зосереджувалася у грудях, тому згодом лексема *θυμός* отримала значення “серце”, “душа”. Вже у Гомера також зустрічаються випадки, коли *θυμός* розуміється як місце зародження бажань, емоцій, зокрема відваги, печалі та гніву, про що зазначається у працях дослідників-класиків [Bremmer 1983; Casswell 1990; Koziak 1999; Sullivan 1985]. Окрім значення “емоційний центр душі”, *θυμός* отримує у поемах Гомера контекстуальне значення “гнів” [Koziak 1999, 1072], поєднуючись при цьому з епітетом *μέγας* “великий”.

У поемах Гомера на позначення гніву також вживається слово *χόλος*, яке за походженням споріднене з соматизмом *χολή* “жовч”. Лексема *χόλος* є найбільш типовим словом на позначення гніву у поемах Гомера [Konstan 2006, 48], натомість автори класичної доби надають перевагу синонімічній лексемі *ὀργή* [Harris 2001, 51]. В епосі та трагедіях також вживаються деривати з семантикою гніву, що походять від лексеми *χολή* “жовч”, наприклад: *χολόομαι* “гніватися”, “дратуватися”, “сердитися”, *ἐπίχολος* “жовчний, “дратівливий”.

У ході дослідження було виявлено, що крім лексем-номенів соматичного походження (*θυμός* та *χόλος*) для передачі емоції гніву в епічних та поетичних творах вживаються соматичні лексеми *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ*, *φρήν*, *σπλάγχχνον* та *ἥπαρ* у складі фразеологічних одиниць. Лексеми *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ* та *φρήν* вживаються як синоніми у фразеологізмах, що позначають емоції та психічні стани, і здебільшого відповідають українській лексемі *серце*. Лексеми *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ* буквально означають “серце”, а *φρήν* (часто у формі множини *φρένες*) – “грудна перетинка”, “діафрагма”, проте у переносному значенні *φρένες* вживається як серце або душа у поемах Гомера та давньогрецькій ліриці класичної доби [Ireland 1975; Sullivan 1988; Sullivan 1989]. Обидві лексеми використовувалися давніми греками на позначення центру людської душі як центру емоцій та почуттів, хоча *φρήν* пізніше почав розумітися як когнітивна та ментальна здібність людини, що засвідчується у дериватах *φρόνιμος* “розсудливий”, “розумний”, *φρόνημα* “думка”, *σωφροσύνη* “здоровий глузд”, “розсудливість”. Проте в епосі та ліриці *φρήν* ще пов'язаний з ірраціональною сферою емоцій.

У поемах Гомера та давньогрецьких трагедіях зустрічаються фразеологізми та метафоричні сполуки із соматизмами *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ* та *φρήν*, які вербалізують емоцію гніву, наприклад:

- *χωόμενος κῆρ* “лютуючи **серцем**” (Hom. Il. 1, 45);
- *λύσσα δέ οἱ κῆρ αἰὲν ἔχε κρατερή* “лють неугасима тримала завжди його **серце**” (Hom. Il. 21, 543);
- *οἰδάνεται κρᾶδίη χόλῳ* “розпирає **серце** від гніву” (Hom. Il. 9, 646);
- *χολώσαιτο φρένα κόυρη* “нехай дівчина розгнівається у **серці** (легенях / **діафрагмі**)” (Hom. Od. 6, 147);
- *στυγεῖν μῖ᾽ φρενί* “ненавидіти **серцем** (легенями / **діафрагмою**)” (Aesch. Eum. 986).

Варто зазначити, що *καρδία* / *κρᾶδίη* / *κῆρ* та *φρήν* є вмістилищами не лише гніву, але й інших емоцій та почуттів, зокрема, любові, радості, страху, ревності, печалі, суму, ненависті, що засвідчується фразеологізмами та метафорами з даними соматизмами, наприклад: *ἀχνόμενος κῆρ* “горювати серцем”, *ἐνὶ στήθεσσι κῆρ τεῖρει* “у грудях серце крається”, *κῆρ γηθεῖ ἐνὶ στήθεσσι* “серце веселиться у грудях”, *γάνυμαι φρένα* “радію з усього серця”.

На позначення гніву у давньогрецькій мові можуть також вживаються фразеологізми, що містять лексему *σπλάγχχνον*, що буквально означає “нутрощі”, зокрема серце, легені, печінка та нирки, які під час жертвоприношення мали бути з'їдені учасниками жертвовного бенкету і на яких часто здійснювалися гадання щодо майбутнього [Liddel 1996, 1628]. У переносному значенні *σπλάγχχνον* може вживатися у складі сполук, що вербалізують гнів, наприклад:

- *σπλάγχχνον θερμῆναι κότῳ* “скипіли **нутрощі** у злобі” (Aristoph. Ran. 844);
- *τὰ σπλάγχχνα ἀγανακτεῖ* “клепочуть **нутрощі**”, тобто “хтось сповнився гніву / злості” (Aristoph. Ran. 1006).

Окрім вербалізації гніву, фразеологізми з соматичним компонентом *σπλάγχχνον* можуть також передавати роздратування, обурення, любов, сум. У пізньоантичний період, зокрема в новозавітному койне, *σπλάγχχνον* та його деривати вживаються у сполуках на позначення співчуття, жалю та милосердя, наприклад: *σπλάγχχνα ἐλέους* “співчуття у серці” (досл. “співчуття у нутрощах”), *σπλαγχνίζομαι* “бути милосердним”, “чинити милість”, *εὐσπλαγχνός* “співчутливий”, “милосердний”.

Лексеми *καρδία* / *κρᾶδίη* / *κῆρ*, *φρήν*, *σπλάγχχνον* могли вживатися для передачі інших позитивних та негативних емоцій, зокрема страху, печалі, радості, суму тощо. Натомість для позначення суто негативних емоцій у давньогрецьких творах вживаються фразеологізми, що містять лексему *ἥπαρ* “печінка”. Як зазначають дослідники, давні греки вважали печінку місцем перебування пристрастей, почуттів та емоцій, здебільшого негативних [Казакова 1998, 359]. Зокрема, у давньогрецькій трагедії та ліриці сполуки з соматичним компонентом *ἥπαρ* передають, здебільшого, гнів, роздратування та ненависть, наприклад:

- *πολλὰ γοῦν θιγγάνει πρὸς ἥπαρ* досл. “багато що ятрить печінку”, тобто “дратує”, “викликає гнів” (Aesch. Agam. 432);
- *χολήν οὐκ ἔχεις ἐφ' ἥπατι* досл. “не маєш жовчі у печінці”, тобто “не здатний гніватися” (Archil. 131).

В українській лінгвокультурі, у якої багато відмінностей з давньогрецькою, у сфері вербалізації соматичного коду можна знайти багато спільностей. Насамперед, в українській мові існує чимале розмаїття фразеологізмів з соматичними лексемами *серце* та *печінка*, що передають різні емоції, в т.ч. гнів і роздратування, наприклад:

- *серце кипить*, тобто “хтось гнівається на когось”;
- *зганяти / зірвати серце на когось*, тобто “вилити свій гнів на когось”;
- *серце кров'ю обливається*, тобто “хтось відчуває гнів”.

Печінка в українській лінгвокультурі не є настільки важливим центром емоцій, як у давньогрецькій (для української лінгвокультури властивий кордоцентризм), проте в українській фразеології все ж таки зустрічаються мовні одиниці, що містять соматичний компонент *печінка* та репрезентують негативні почуття й емоції, зокрема, ненависть, гнів, роздратування, тривогу. Наведемо приклади фразеологізмів, що вербалізують гнів, ненависть та роздратування:

- *брати за печінки*, тобто “дратувати”, “дошкуляти”;
- *вивертати печінки*, тобто “діставати когось”;
- *вимотати печінки*, тобто “дістати”, “викликати роздратування”;
- *в'їстися в печінки*, тобто “надокучити”, “зненавидіти”;
- *трясця йому в печінки* – лайливий вислів, що вживається для вираження гніву, роздратування, невдоволення.

Як зазначає О. В. Трофімова, “в українській мові концепт ГНІВ найчастіше перетинається з концептом НЕЗАДОВОЛЕННЯ, а також з концептами ДОСАДА, НЕРВУВАННЯ, НЕНАВИСТЬ, СТРАЖДАННЯ, ПРЕЗИРСТВО, ОБРАЗА [Трофімова 2010, 113-114]. У наведених вище українських фразеологізмах з соматизмами *серце* і *печінка* засвідчується перетин різних вербалізованих емоцій, зокрема гніву, роздратування, ненависті, досади та нетерпимості. Те ж саме можна спостерігати і в давньогрецькій мові, у якій фразеологізми з соматизмами *καρδία* / *κράδιη* / *κῆρ*, *φρήν*, *σπλάγχνον* та *ἥπαρ* на позначення гніву можуть вербалізувати також ненависть, роздратування тощо.

В ході дослідження було встановлено, що і в українських, і в давньогрецьких фразеологізмах з досліджуваними соматизмами вживаються дієслова схожої семантики. Частотними компонентами фразеологізмів є дієслова зі значеннями “кипіти”, “бурлити”, “клекотати”, “нагріватися” (у давньогрецькій мові – *ἀγανακτέω* “бурлити”, “бродити”, *θερμαίνω* “тріти”, “розпикати”, в українській – *кипіти*). Давньогрецька мова вербалізує гнів через фізичну дію

“кипіння нутрощів”, “нагрівання нутрощів”, а українська – через “кипіння серця”. У фразеологізмах з соматизмом *ἥπαρ* / *печінка* в обох мовах вживається дієслово, яке має семантику фізичного контакту з органом, зокрема в давньогрецькій мові дієслово *θιγγάνω* “торкатися”, “чіпати”, а в українській – *брати, вимотувати, вивертати*, причому в українській мові акцентується увага на завданні фізичної шкоди печінці. На відміну від української мови, частотним є вживання лексем *χολή* / *χόλος* “жовч” або похідних у давньогрецьких фразеологічних одиницях на позначення гніву, наприклад, у гніві жовчю (*χολή* / *χόλος*) обливається печінка (*ἥπαρ*) або діафрагма (*φρήν*), розпирає серце (*κράδιη*) тощо. Натомість в українській мові вживається у подібній функції лексема *кров* (пор. *серце кров'ю обливається*), проте також засвідчений фразеологізм *вилити жовч*, що має значення “зігнати злість на когось”.

Отже, і в давньогрецькій, і в українській лінгвокультурі існують фразеологізми з соматичним компонентом, які вживаються з метою вербалізації емоцій гніву або споріднених з ним роздратування, ненависті, злоби. Українській лексемі *серце*, що вживається у фразеологізмах на позначення гніву, в давньогрецькій мові відповідає декілька лексем, які у прямому сенсі означають “серце”, а також лексема *φρήν* (у мн. *φρένες*), яка первісно означала “діафрагма”, “перегородка між легеньми та черевною порожниною”. Вживання лексеми *φρήν* у складі сполук на позначення емоцій вказує на більш архаїчні уявлення давніх греків про місце зародження емоцій та почуттів. Спільною рисою обох мов є те, що соматизм *печінка* вживається з метою вербалізації негативних емоцій гніву, роздратування, злоби, ненависті. На відміну від української мови у давньогрецькій частина лексем, що позначають гнів, мають соматичне походження, зокрема *θυμός* та *χόλος*, причому остання етимологічно пов'язана з *χολή* “жовч”, яка як тілесна рідина за уявленнями давніх греків відграє значну роль у зародженні негативних емоцій.

Література:

1. Вайнтрауб, Р. М. Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р. М. Вайнтрауб // Труды Самаркандского ун-та. Вопросы фразеологии. – 1975. – Вып. 288. – № 9. – С. 162-170.
2. Гамкрелидзе, Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. – Тбилиси: Издательство Тбилисского университета. 1984. — 1409 с.
3. Казакова, Л. И. Эволюция понятий дух и душа в истории философии и психологии // Философский век. Альманах. Вып. 7. Между физикой и метафизикой: наука и философия / Отв. ред. Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. – СПб., 1998. – С. 355-362.
4. Красных, В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / Виктория Владимировна Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
5. Петрова, Л. И. Человеческое тело и эмоции в контексте лингвокультурологии / Л. И. Петрова // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки. – 2007. – Вып. 3. – С. 133-144.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Левко О. В., alexaristos@gmail.com

Соматизми як засоби вербалізації гніву в давньогрецькій та українській мовах (Українською)

6. *Пилипів, О. Г.* Соматизми у фразеології латинської мови / О. Г. Пилипів // Іноземна філологія. – 2010. – Вип. 122. – С. 141-147.
7. *Селіванова, О. О.* Концептуалізація соматичного коду культури в українських фразеологізмах // Нариси з української фразеології: [монографія] / О. О. Селіванова. – Київ – Черкаси: Брама, 2004. – С. 83-125.
8. *Толстова, О. Л.* Концептуалізація негативних емоцій у соматичній фразеології іспанської мови / О.Л. Толстова // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Т.Г.Шевченка, 2006. – Вип. 17. – С. 374-380.
9. *Трофімова, О. В.* Фразеологічні одиниці на позначення негативної емоційної дії в англійській і українській мовах / О.В. Трофімова // Філологічні трактати. – 2010. – Т.2, №1. – С. 88-95.
10. *Фразеологічний словник української мови* / Уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
11. *Bremmer, J.* The Early Greek Concept of the Soul / Jan Bremmer. – Princeton: Princeton University Press, 1983. – 154 p.
12. *Cairns, D.* Anger and the Veil in Ancient Greek Culture / D. Cairns // Greece & Rome. – 2001. – Vol. 48 (1). – P. 18-32.
13. *Casswell, C.* A Study of Thumos in Early Greek Epic / Caroline Casswell. – Leiden: Brill, 1990. – 85 p.
14. *Ireland, S.* Φρένες as an Anatomical Organ in the Works of Homer / S. Ireland // Glotta. – 1975. – Vol. 53 (3/4). – P. 183-195.
15. *Harris, W. V.* Restraining Rage: The Ideology of Anger Control in Classical Antiquity / William V. Harris. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001. – 468 p.
16. *Konstan, D.* Translating Ancient Emotions / D. Konstan // Acta Classica. – 2003. – Vol. 46. – P. 5-19.
17. *Konstan, D.* The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature / David Konstan. – Toronto: University of Toronto Press, 2006. – 422 p.
18. *Koziak, B.* Homeric Thumos: The Early History of Gender, Emotion, and Politics / B. Koziak // The Journal of Politics. – 1999. – Vol. 61 (4). – P. 1068-1091.
19. *Liddell, H. G.* Greek-English Lexicon / Henry George Liddell, Robert Scott and Sir Henry Stuart Jones. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 2042 p.
20. *Powell, S.* Reason and Emotion in Classical Philosophy // The Impassioned Life: Reason and Emotion in the Christian Tradition / S. Powell. – Augsburg: Fortress, 2016. – P. 7-48.
21. *Sullivan, S. D.* How a Person Relates to θυμός in Homer / S. D. Sullivan // Indogermanische Forschungen. – 1985. – Vol. 85 (3). – P. 138-150.
22. *Sullivan, S. D.* An Analysis of φρένες in the Greek Lyric Poets (Excluding Pindar and Bacchylides) / S. D. Sullivan // Glotta. – 1988. – Vol. 66 (1/2). – P. 26-62.
23. *Sullivan, S. D.* A study of φρένες in Pindar and Bacchylides / S. D. Sullivan // Glotta. – 1989. – Vol. 67 (3/4). – P. 148-189.
24. *Thalmann, W.* Aeschylus's Physiology of the Emotions / W. Thalmann // The American Journal of Philology. – 1986. – Vol. 107 (4). – P. 489-511.
25. *Wierzbicka, A.* Emotions across languages and cultures: diversity and universals / Anna Wierzbicka. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 349 p.

References:

1. Vajntraub R. M. Opyt сопоставления somaticheskoy frazeologii v slavyanskikh jazykah [An experience of comparison of the somatic phraseology in Slavic languages]. *Trudy Samarkandskogo un-ta. Voprosy frazeologii*, 1975, vol. 288 (9), pp. 162-170. (In Rus.).
2. Gamkrelidze T. V., Ivanov V. V. *Indoevropskij jazyk i indoevropejcy. Rekonstrukcija i istoriko-tipologičeskij analiz prajazyka i protokul'tury* [Indo-European language and Indo-Europeans. Reconstruction, historical and typological analysis of the protolanguage and protoculture]. Tbilisi, Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta, 1984. 1409 p. (In Rus.).

Problems of classical philology and neohellenic studies

© **Levko O., alexaristos@gmail.com**

Somatic Words as a Means of Verbalization of Anger in Ancient Greek and Ukrainian Languages (in Ukrainian)

3. Kazakova L. I. Evoljucija ponjatij duh i dusha v istorii filosofii i psihologii [Evolution of the concepts spirit and mind in the history of philosophy and psychology]. *Filosofskij vek. Al'manah. Vyp. 7. Mezhdru fizikoj i metafizikoj: nauka i filosofija* [Philosophical age. Anthology. Vol. 7. Between physics and metaphysics: science and philosophy]. Saint-Petersburg, 1998, pp. 355-362. (In Rus.).
4. Krasnyh V. V. *Etnopsiholingvistika i lingvokul'turologija* [Ethnopsycholinguistics and linguoculturology]. Moscow, Gnozis, 2002. 284p. (In Rus.).
5. Petrova L. I. Chelovecheskoe telo i emocii v kontekste lingvokul'turologii [Human body and emotions in the context of linguoculturology]. *Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Social'no-gumanitarnye i psihologo-pedagogicheskie nauki*, 2007, vol. 3, pp. 133-144. (In Rus.).
6. Pilipiv O. G. Somatizmi u frazeologiji latins'koї movi [Somatisms in the Latin]. *Inozemna filologija*, 2010, vol. 122, pp. 141-147. (In Ukr.).
7. Selivanova O. O. Konceptualizacija somatichnogo kodu kul'turi v ukrajins'kih frazeologizmah [Conceptualization of the somatic code of culture in Ukrainian phraseological units]. *Narisi z ukrajins'koї frazeologiji: monografija* [Essays of the Ukrainian phraseology]. Kyiv, Brama, 2004, pp. 83-125. (In Ukr.).
8. Tolstova O. L. Konceptualizacija negativnih emocij u somatichnij frazeologiji ispans'koї movi [Conceptualization of negative emotions in the Spanish somatic phraseology]. *Movni i konceptual'ni kartini svitu*, 2006, vol. 17, pp. 374-380. (In Ukr.).
9. Trofimova O. V. Frazeologichni odinici na poznachennja negativnoji emocijnoї diji v anglijs'kij i ukrajins'kij movah [Phraseological units with meaning of negative emotion in English and Ukrainian]. *Filologichni traktati*, 2010, vol. 2 (1), pp. 88-95. (In Ukr.).
10. *Frazeologichnij slovník ukrajins'koї movi* [Phraseological dictionary of Ukrainian language]. Kyiv, Naukova dumka, 1993. 984 p. (In Ukr.).
11. Bremmer J. *The Early Greek Concept of the Soul*. Princeton, Princeton University Press, 1983. 154 p.
12. Cairns D. *Anger and the Veil in Ancient Greek Culture*. Greece & Rome, 2001, vol. 48 (1), pp. 18-32.
13. Casswell C. *A Study of Thumos in Early Greek Epic*. Leiden, Brill, 1990. 85 p.
14. Ireland S. *Φρόνις as an Anatomical Organ in the Works of Homer*. Glotta, 1975, vol. 53 (3/4), pp. 183-195.
15. Harris W. V. *Restraining Rage: The Ideology of Anger Control in Classical Philosophy*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2001. 468 p.
16. Konstan D. *Translating Ancient Emotions*. Acta Classica, 2003, vol. 46, pp. 5-19.
17. Konstan D. *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*. Toronto, University of Toronto Press, 2006. 422 p.
18. Koziak B. Homeric Thumos: The Early History of Gender, Emotion, and Politics. *The Journal of Politics*, 1999, vol. 61 (4), pp. 1068-1091.
19. Liddell H. G., Scott R., Jones H. S. *Greek-English Lexicon*. Oxford, Clarendon Press, 1996. 2042 p.
20. Powell S. *Reason and Emotion in Classical Philosophy*. The Impassioned Life: Reason and Emotion in the Christian Tradition. Augsburg, Fortress, 2016, pp. 7-48.
21. Sullivan S. D. How a Person Relates to θυμός in Homer. *Indogermanische Forschungen*, 1985, vol. 85 (3), pp. 138-150.
22. Sullivan S. D. *An Analysis of φρόνις in the Greek Lyric Poets* (Excluding Pindar and Bacchylides). Glotta, 1988, vol. 66 (1/2), pp. 26-62.
23. Sullivan S. D. *A Study of φρόνις in Pindar and Bacchylides*. Glotta, 1989, vol. 67 (3/4), pp. 148-189.
24. Thalmann W. Aeschylus's Physiology of the Emotions. *The American Journal of Philology*, 1986, vol. 107 (4), pp. 489-511.
25. Wierzbicka A. *Emotions across languages and cultures: diversity and universals*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999. 349 p.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 96.46%

УДК 81'=111

МОВЛЕННЄВІ ТАКТИКИ В ЛАТИНСЬКІЙ ХУДОЖНЬО-МОВНІЙ ТРАДИЦІЇ (на матеріалі «Енеїди» Вергілія)

Лефтерова Ольга Миколаївна, ollef@inbox.ru

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Стаття присвячена питанням дослідження комунікативних тактики та стратегій в латинській художньо-мовній традиції. На сучасному етапі аналіз комунікативної поведінки людини є важливим аспектом дослідження в контексті антропоцентричної лінгвістики. Комунікативні потреби мовця визначаються його комунікативними намірами, які, в свою чергу, впливають на вибір комунікативних стратегій і тактик всіх учасників комунікативного акту. Як наголошується в низці досліджень, комунікативна діяльність людини обов'язково обумовлюється і його моральними принципами. Оскільки мова відіграє визначальну роль у розвитку індивідуальності людини, вже античні риторичні і філософські звертали увагу на роль мови в емоційному і соціальному розвитку особистості. Аналіз античного дискурсу є важливою ланкою в дослідженні комунікативних стратегій, оскільки саме в античному дискурсі сучасні науковці можуть віднайти як традиційне, так і нове, сучасне сьогоденню. Дослідження комунікативних тактик в тексті «Енеїди» Вергілія не тільки дозволяє характеризувати мовленнєву поведінку головних персонажів поеми, але й торкнутися питань їх психологічних характеристик.

Ключові слова: комунікативні тактики, стратегія, комунікативна культура, мовленнєва поведінка, комунікативний акт.

РЕЧЕВЫЕ ТАКТИКИ В ЛАТИНСКОЙ КУЛЬТУРНО-ЯЗЫКОВОЙ ТРАДИЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ «ЭНЕИДЫ» ВЕРГИЛИЯ)

Лефтерова О.Н., ollef@inbox.ru

канд. филол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

Институт филологии

Статья посвящена вопросам исследования коммуникативных тактик и стратегий в латинской художественно-языковой традиции. На современном этапе анализ коммуникативного поведения человека является важным аспектом

Problems of classical philology and neohellenic studies

© **Lefterova O., ollef@inbox.ru**

Speech Tactics in The Latin Language Tradition (on the material of Virgil's Aeneid)
(in Ukrainian)

исследования в контексте антропоцентрической лингвистики. Коммуникативные потребности говорящего определяются его коммуникативными намерениями, которые, в свою очередь, влияют на выбор коммуникативных стратегий и тактик всех участников коммуникативного акта. Как отмечается в ряде исследований, коммуникативная деятельность человека обязательно обуславливается и его моральными принципами. Поскольку язык играет определяющую роль в развитии индивидуальности человека, уже античные риторы и философы обращали внимание на роль языка в эмоциональном и социальном развитии личности. Анализ античного дискурса является важным звеном в исследовании коммуникативных стратегий, поскольку именно в античном дискурсе современные исследователи могут найти как традиционное, так и новое, созвучное современности. Исследование коммуникативных тактик в тексте поэмы «Энеида» Вергилия не только позволяют охарактеризовать речевое поведение главных персонажей поэмы, но и затронуть вопросы их психологических характеристик.

Ключевые слова: коммуникативные тактики, стратегия, коммуникативная культура, речевое поведение, речевой акт.

SPEECH TACTICS IN THE LATIN LANGUAGE TRADITION (A STUDY OF VIRGIL'S AENEID)

Lefterova O. N., ollef@inbox.ru

PhD., assistant professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology

The article is devoted to the issues of researching communicative tactics and strategies in Latin fiction language tradition. Now day the study of communicative behavior is one of the impotent research areas of anthropocentric linguistics. The communicative needs of speakers are implemented in communicative intentions. The basis of speech communicative strategy or communicative strategy is common intention of a speaker. As language plays very important role in the development of a person personality scientists pay attention to the Role of language in intellectual development, emotional development and social development. The analysis of antique discourse is an important ling in research of communicative strategies as it is in the antique discourse that modern scholars can find both the traditional and the new in line with modernity. Research of communicative tactics ion the text of Virgil's poem " The Aeneid " not only has enabled to characterize the speech of main characters but also to touch upon the issues of their psychological portraits.

Key words: communicative tactics, strategy, culture of communication, speech behaviour, speech act.

Спілкування людини як соціальної істоти зумовлене багатьма чинниками, найважливішим серед яких є комунікативна культура. Комунікативна культура особистості та її етичні установки, які формується в процесі культурного розвитку особистості, по-різному визначають комунікативну природу кожного

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Лефтерова О. М., ollef@inbox.ru

Мовленнєві тактики в латинській художньо-мовній традиції (на матеріалі «Енеїди» Вергілія)
(Українською)

конкретного індивіда в конкретній ситуації мовного спілкування. Звичайно ж, цей аспект соціальної поведінки фіксується й у мистецьких творах, зокрема різні прояви комунікативної культури з характерними для того чи того типу суспільства рисами можна бачити в релігійній, філософській, художній літературі народів світу. Питання про те, якою має бути програма мовних дій, аби комунікація була успішною, з давніх-давен цікавило й античних філософів та риторів (Платон, Аристотель, Горгій, Лісій).

Проблема комунікації й сьогодні перебуває в центрі уваги дослідників. Вибір комунікативних стратегій, які реалізують прагматичну установку мовця, визначається багатьма чинниками. «Суб'єкт комунікації одночасно є суб'єктом моралі. Моральні принципи людини обов'язково реалізуються в її діяльності, в тому числі комунікативній. Етичні норми обумовлені світоглядними позиціями, з яких принципово важливими є антропологічні погляди особистості, що визначають її місце у світі і її ставлення до світу». [Ворожбитова 2017].

Ця теза корелює з одним із головних тверджень античних софістів, згідно з яким особистісно орієнтована риторична програма зумовлюється самим мовцем, його етичними та світоглядними установками. Тому важливою ланкою в дослідженні комунікативних стратегій є аналіз античного дискурсу, оскільки новітні дослідження, найоригінальніші сучасні комунікативні технології насправді виявляються переломленими крізь призму сучасності античними ідеями.

Метою нашого дослідження є розгляд характеру та реалізації комунікативних стратегій у латинській художньо-мовній традиції на прикладі IV книги «Енеїди» Вергілія. Як зазначається в численних наукових дослідженнях з лінгвістики та лінгвопсихології, художня (віртуальна) комунікація (текст) є зліпком реальної комунікації та реальної поведінки людини. [Снитко 2016].

Розгляньмо відомий сюжет із Енеєм та Дідонею. Образ Енея по-різному трактується в макроконтексті європейської культури й не має однозначної оцінки. Водночас образ Дідони дослідники майже одноставно називають найдраматичнішим образом римської літератури, її поведінку – характерною поведінкою покинутої жінки [Monti, 1981, 69.], а «Енеїду» – поемою саме про Дідону та єдиною римською трагедією [Poschl, 1964, 129]. Аналіз текстового матеріалу в аспекті комунікативних стратегій дасть змогу не лише окреслити специфічні особливості мовної поведінки Енея та Дідони, а й намалювати їхні психологічні портрети.

У сучасній науковій літературі термін «комунікативна стратегія» має багато інтерпретацій. Його трактують то як «частину комунікативної поведінки» (В. Б. Кашкін), то як «результат, на який спрямовано

комунікативний акт» (Е. В. Ключєва), то як «загальну рамку, канву поведінки» (Е. П. Черногрудова). У цій статті під комунікативною стратегією ми розуміємо певну програму мовних дій, яку мовець обирає відповідно до своїх прагматичних настанов. [Снитко 2016]. Визначальними у виборі комунікативних стратегій від часів античних софістів і до сьогодні залишаються моральні орієнтири та світоглядні цінності індивіда. Комунікативні стратегії поділяються на кооперативні та некооперативні. Кооперативні стратегії виключають авторитарну модель і ґрунтуються на етичних нормах (А. А. Івін). В основі некооперативних стратегій лежить авторитарна модель, бажання ініціатора спілкування домінувати і створювати свою ієрархію в системі соціальних стосунків. А. К. Михальська називає представників такої моделі поведінки носіями культури монологу. Їм притаманний гіпертрофований егоцентризм, неприйняття всього того, що не відповідає їхнім власним стандартам, тощо.

Отже, проаналізуємо систему комунікативних стратегій у тексті IV книги «Енеїди» Вергілія на прикладі промов Енея і Дідони. У книзі IV «Енеїди» прощання Дідони й Енея подано в драматичній формі. Три промови йдуть одна за одною: промова Дідони після того, як вона випадково («Fama» – через чутки) дізнається про приготування Енея та його намір залишити Карфаген і відплисти в Італію (305–330); відповідь Енея, який відхиляє звинувачення Дідони й виправдовує свій від'їзд (333–360) і, нарешті, швидка відповідь Дідони, яка переходить на крик і в розпачі проклинає свого колишнього коханого (365–387). А на самому початку книги IV поет, випереджаючи драматичний діалог Енея та Дідони, мотивує вчинки та мову Енея, розповідаючи про рішення Юпітера покласти край перебуванню героя в Карфагені. Юпітер послав Меркурія до Енея з наказом негайно залишити Карфаген. Меркурій знайшов Енея, коли той стежив за розбудовою Карфагена (260). Еней був одягнений у розкішні шати, які подарувала йому Дідона. (Ця маленька ремарка необхідна для коректного розуміння особливостей комунікативних стратегій, які застосовуються в конкретній ситуації мовного спілкування). Реакція Енея була негайною та рішучою (ряд.281–282): 281 ardet abire fuga dulcisque relinquere terras, attonitus tanto monitu imperioque deorum [Віргілій 1891, 139].

Єдине, що спричинило тривогу і стурбованість Енея, – як сказати розлюченій (несамовитій) цариці (283: «Furentem») про необхідність негайно полишити Карфаген; які слова знайти, щоб повідомити їй про це; як зважитися на таку складну й відповідальну розмову. Еней віддає наказ своїм соратникам негайно почати підготовку до відплиття, але сам ще зволікає з розмовою (ряд.293–294).

Поет описує не лише безпосередню ситуацію, в якій Еней повинен говорити з Дідоною, а й те, як герой заздалегідь обмірковує свою промову:

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Лефтерова О. М., ollef@inbox.ru

Мовленнєві тактики в латинській художньо-мовній традиції (на матеріалі «Енеїди» Вергілія)
(Українською)

труднощі, які він добре розуміє, та реальну оцінку ситуації – де йому взяти відваги та з чого почати. Еней розглядає всілякі варіанти пояснення з Дідоною [Віргілій 1891, 139].

Проте, обміркувавши ситуацію, вирішує нічого не говорити відразу, а чекати слушного моменту (ряд. 293–294): *temptaturum aditus et, quae mollissima fandi tempora, quis rebus dexter modus. ocius omnes* [Віргілій 1891, 139]. Однак метушня, погolos (298: «*impia Fama*» – досл. чутка) донесли до Дідони звістку про те, що задумав Еней, не повідомивши її. Розлючена Дідона негайно вимагає в Енея пояснення (300–303).

Аналіз промов. **Перша промова Дідони** починається *ex abrupto* (без попередньої підготовки, раптово) [Віргілій 1891, 139-140]. У першій частині «*ab aduersarii persona*», «від третьої особи», називаючи себе *moritura Dido*, Дідона звинувачує Енея в *dissimulatio* (лицемірстві), *perfidia* (віроломство), і *nefas* (блудності). У другій частині вона звинувачує вже «*a sua persona*», «від себе самої», в тому, що він забув їхню любов, свої зобов'язання, й нагадує Енею про все те добро, яке вона для нього зробила відтоді, коли він ступив на землю Карфагену. Головна частина промови Дідони – це спроба переконати Енея відмовитися від наміру залишити Карфаген. Спочатку вона розмірковує про небезпеку навігації взимку (309–313), потім благає Енея змінити рішення й намагається схилити його на свій бік, нагадуючи йому про їхнє минуле та про їхній шлюб [Віргілій 1891, 140].

Вона благає Енея мати до неї співчуття й не полишати її на поталу ворогам, Не осоромити її та не знеславити, бо вона пожертвувала соромом (*pudor*) і доброю славою (*fama*) заради нього [Віргілій 1891, 140]. Нарешті, вона несамовито кричить, що якби в неї була дитина, вона б не відчувала б себе такою покинутою [Віргілій 1891, 140-141].

У цьому текстовому фрагменті вживання «*raguulus*», прикметника зі зменшувальним суфіксом, можна розглядати як маркер зміни тональності. Промова Дідони від звинувачально-викривальної на початку перетворюється на благально-тужливу. Умовляючи Енея відмовитися від його намірів, Дідона наводить низку розумних, на її погляд, доказів на користь того, щоб Еней залишився у Карфагені.

Промова Енея. Далі йде відповідь Енея. Та спочатку Віргілій описує реакцію свого героя на палку промову Дідони. Еней уважно дивиться на Дідону, слухає її, але думає про застереження Юпітера й намагається придушити у своєму серці журбу (332: «*obnixus curam sub corde premebat*»). Тут варто звернути увагу на те, що значення латинського слова «*cura*» може трактуватися амбівалентно: як любовна туга або як тривога, біль загалом. Якщо «*cura*» сприймати у першому значенні («любовна туга»), то ці рядки свідчать про любов Енея до Дідони. До того ж цей рядок можна розглядати як суголосний із

наступним (395) рядком «multa gemens magnoque animum labefactus amore» («хоча від любові знемагає сердешний»), де іменник «amor» вживається у своєму прямому значенні. З іншого боку, іменник «cura» може інтерпретуватися і як неприємні відчуття, породженні необхідністю розмови з Дідоною. Вживаючи слово «cura» в цьому фрагменті, Вергілій дуже точно відображає амбівалентність ставлення Енея до Дідони. На любовні переживання Енея та на його складний психологічний стан вказує також коннотативне значення дієслова «premebat», вжитого в Imperfectum (дослівно: «Насилу він намагався задушити муку у глибині серця»). Після довгого мовчання (на що вказує прислівник «tandem» – «нарешті», з якого й починається 333 рядок), Еней відповідає Дідоні коротко: 334 *tandem pausa refert: «ego te, quae plurima fando enumerare vales, numquam, regina, negabo»*. [Виргілій 1891, 141]. Його відповідь відрізняється від промови Дідони: Еней обстоює свій намір залишити Карфаген і перераховує причини, через які не може відмовитися від свого задуму. У вступній частині він висловлює повагу до своєї співрозмовниці: каже, що цілком усвідомлює, скільки вона зробила для нього, і розуміє рівень її заслуг перед ним, а також обіцяє не забувати її ніколи. Цей вступ має дещо пом'якшити гнів і заспокоїти Дідону. Тон дуже ввічливий, але водночас Еней виразно дає зрозуміти Дідоні, яку роль він тепер обирає для себе: спочатку він називає Дідону не по імені, а царицею (334: «regina»), відновлюючи між ними дистанцію й апелюючи до її соціального статусу. Перераховуючи її заслуги, Еней говорить про це вже в минулому часі: «pro meritis» («у тебе були заслуги переді мною»), тим самим вказуючи, що їхні стосунки не мають майбутнього. Його слова є бездоганно ввічливими й виключають будь-який натяк на фамільярність, у всякому разі, зараз і в майбутньому: ватажок (проводир) звертається до цариці. І лише звертаючись до Дідони й називаючи Дідону Еліссой, її другим іменем, Еней визнає певну інтимність їхніх стосунків у минулому.

Наступний рядок починається словами «pro te pausa loquar» («я скажу кілька слів по суті справи, тобто щоб виправдати себе, я багато говорити не буду») [Виргілій 1891, 141]. Вживання цього виразу свідчить про те, що відповідь Енея Дідоні буде короткою. З одного боку, стислість – це риса людини, впевненої в собі, вона не передбачає багатослів'я і довгих пояснень; з іншого боку, – це і прояв, і запорука щирості.

Отже, Еней захищається проти звинувачень, що містилися в *suasoria* Дідони: а саме, звинувачення, що він хоче приховати свою втечу, та звинувачення, що він порушив шлюбні обітниці. Проти першого звинувачення Дідони Еней говорить: «Neque abscondere speravi», – вживаючи просте заперечення. Що ж стосується другого звинувачення, ватажок нагадує цариці, що між ними ніколи не було здійснено церемонії шлюбу і що він не прийшов

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Лефтерова О. М., ollef@inbox.ru

Мовленнєві тактики в латинській художньо-мовній традиції (на матеріалі «Енеїди» Вергілія)
(Українською)

до Лівії з метою одружитися на ній. Тон Енея – сухий і впевнений, що виключає будь-які розлогі дискусії з цього приводу: йдеться про захист його репутації. Також варто звернути увагу на коректні висловлювання Енея: він не звинувачує Дідону в її помилці «*ne finge*» («не вигадуй»), він просто виправляє її твердження й інсинуації, які вона робить у властивій їй авторитарної манері.

Вводячи в текст дієслово «*fingere*» (ряд. 338) у формі імператива: *fīnхї*, *fictum*, *-ere* (вигадувати, брехати), а не «*inventer*», поет тим самим наголошує, що всі деталі звинувачення Дідони для Енея є лише її вигадкою. Справедливість цієї тези підтверджується й тим, що в наступних рядках тексту, автор вживає дієслова «*excoгitare*, *imaginarі*» – слова, нейтральні за значенням, які здавалися б доречнішими для імперативу (7.438; 8.42; 11.364). Категорично розвінчуючи припущення, що він намагався приховати свою втечу й заперечуючи факт свого наміру коли-небудь одружитися з царицею Карфагена, Еней говорить до Дідони просто, не вдаючись до складних метафоричних зворотів і синтактичних конструкцій. У стриманій манері, але водночас час дуже чітко й наполегливо, він намагається пояснити Дідоні, що вона помилялася, вважаючи їхній зв'язок шлюбом. Обґрунтовуючи свою поведінку, Еней вказує на три сили, які роблять рішучим його намір полишити Карфаген: (1) *pietas* стосовно батька (351–353; (2) *pietas* стосовно свого сина (354–355); і, найголовніше, *pietas* стосовно богів.

Висновок Енея короткий і знову категоричний: він наполягає, щоб Дідона перестала мучити і його, і себе виявами свого кохання та скаргами (*querela*). Таким чином, Еней (333–344) відповідає послідовно на всі звинувачення Дідони (приховування свого відплиття, порушення шлюбних обітниць, преференції Італії в порівнянні з Троєю), але цілковито уникає обговорення його рішень і її спроб розжалобити та зворушити його виявами кохання. Звинуваченнями Дідони, що мають приватний характер, Еней протиставляє нагальні причини, які мотивують його дії. Вони не визначаються ні його, ні її бажаннями, тому Еней просить Дідону не ставити під сумнів його вибір і не мучити їх обох скаргами та наріканнями. 360 *desine meque tuis incendere teque querellis. Italiam non sponte sequor*» [Виргилий 1891, 142] «Так перестань же себе і мене голосіннями мучити. Я не з волі своєї пливу до Італії».

Друга промова Дідони. Реакція розпаленої («*Accensa*») Дідони однозначна: вона звинувачує Енея в бездушності, віроломстві, жорстокості (365–373), вона кричить у розпачі й нагадує знову про те, як допомогла Енею та його соратникам, коли вони зазнали кораблетрощі (373–375), із сарказмом говорить про вимоги оракула Аполлона та накази Юпітера, на які посилається Еней (376–380). Дідона проклинає свого коханого й бажає йому страшної кари. Нарешті, вона повідомляє, що збирається накласти на себе руки й ітиме тінню за ним усюди (ряд. 384–386) [Виргилий 1891, 143].

Висновки. Таким чином, у трьох розглянутих промовах було проаналізовано мовну поведінку Енея, яка реалізувалася через кооперативну комунікативну стратегію, та мовну поведінку Дідони, яка реалізувалася через некооперативну комунікативну стратегію. Еней робить спробу врегулювати конфліктну ситуацію мирно. Його мова є стислою, виваженою й нейтрально забарвленою. Не маючи можливості усунути свої суперечності з Дідоною, він робить спробу зменшити гостроту конфлікту. Апелюючи до соціального статусу Дідони, Еней намагається уникати суджень та оцінок, які могли би принизити її жіночу гідність. Він докладає чималих зусиль, аби звести до мінімуму емоційну складову їхньої розмови, аби не травмувати їх обох. Еней робить спроби зацентувати увагу Дідони на логічній аргументації, щоб максимально послабити її душевні страждання.

Однак Дідона, яка перебуває під впливом своїх емоцій, не тільки не бажає дослуховуватися до аргументів Енея, а й намагається розбудити в ньому почуття провини то розповідями про його зраду, то наріканнями на свою самотність, то скаргами на відсутність дитини. Щоб не дозволити Дідоні втягнути себе в конфліктну розмову, Еней застосовує метод, який у сучасній науці називається «методом психологічного відчуження» [Психологічний словник].

Дистанціюючись від колишніх любовних стосунків із Дідоною через відновлення їхнього соціального статусу (ти – цариця, я – ватажок, ти маєш свої землі, своє царство, мені ще все це треба створити), Еней дивиться на ситуацію немовби відсторонено, без емоцій, спокійно оцінюючи конфлікт і розмірковуючи конструктивно (тому він чекає на відповідний момент, щоб повідомити Дідоні про своє рішення й уникнути її спонтанних емоцій). У промові Енея хоч і відображаються його внутрішньоособистісні суперечності, проте обрана ним комунікативна стратегія, побудована на тактиці турботи, тактиці ділового інтересу, тактиці аргументації, свідчить про можливість швидкого розв'язання цих внутрішніх протиріч. Комунікативна стратегія, обрана Дідоною, реалізується за допомогою тактики нав'язування зобов'язань, тактики вираження образи, докори, сарказму, що свідчить про глибокий внутрішній нерозв'язний конфлікт у вигляді ноогенного неврозу [Франкл 2001], спровокований духовними проблемами особистості (особиста драма Дідони, основи якої були закладені задовго до появи Енея в Карфагені). До того ж, використовуючи такі мовні техніки, як драматизація ситуації, акцентуація увагу на фактах із життя, спогади про надані послуги, Дідона марно намагається маніпулювати Енеєм, змушуючи його відчувати провину. Еней залишається категоричним у своєму рішенні, чим ще більше розпалює обурену царицю.

Однак на запитання, чи міг би (хоча б теоретично) цей конфлікт мати позитивний розв'язок, навряд чи можливо дати однозначну відповідь.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Лефтерова О. М., ollef@inbox.ru

Мовленнєві тактики в латинській художньо-мовній традиції (на матеріалі «Енеїди» Вергілія)
(Українською)

Кожна епоха дає свої оцінки. Кожен критик підходить із мірками соціально-психологічних і комунікативних моделей свого часу. Наприкінці XVIII ст. французький поет і перекладач абат Деліль визнавав: «якщо коханець Дідони й готовий був її полишити, то він би міг їй сказати про це у м'якіших виразах, його відповідь мала би бути люб'язнішою, висловивши визнання та жаль» [Delille, L'Énéide 1804, 124]. На початку XX ст. професор латинської поезії Огюстен Карто був збентежений «крижаним і дуже образливим тоном» Енея, зауваживши: «Слід гадати, що Вергілій вкладає в уста Енея цю сумнівну відповідь через страшенне нерозуміння, оскільки не відчував недоречності такого тону, й, можливо, автору не вистачило вишуканості та смаку» [Cartault 1926, 319-320]. Жак Перре, наш сучасник, відомий латиніст, зазначає: «Не думаймо, що в такій ситуації Вергілій хотів змусити Енея вимовляти порожні банальності, загорнуті у правильні слова» [Perret 1999, 1]. Ті ж зауваження є у Гілберта Гаста, відомого американського латиніста XX в. Зокрема, вчений пише про те, що Вергілій навмисно вклав в уста Енея недоречну мову, не уточнюючи її недоречності, але визнаючи її вишуканість. [Hight, 1972, 75]. Різні й несхожі між собою роздуми й оцінки дослідників, що належать до різних епох, підтверджують думку про те, що вибір комунікативних стратегій пов'язується з комунікативною культурою особистості й залежить від етичних установок, які змінюються на різних етапах людського суспільства, зокрема стосовно ставлення до жінки, чутливості – до емоційного стану співрозмовця тощо.

Однак навряд чи можна погодитися з тезою про недоречність мови Енея, яка червоною ниткою проходить у всіх цитованих висловлюваннях. Виходячи із завдань, які Еней сам поставив перед собою, мова Енея є цілком доречною, реалізовані ним комунікативні стратегії загалом вважаються вельми успішними, і в іншій ситуації вони могли би привести до бажаного результату, оскільки внутрішньоособистісні суперечності Енея є легко розв'язуваними. Головна проблема Дідони, що знайшла своє вираження у виборі та застосуванні нею некооперативної стратегії комунікації, на наш погляд, насправді полягає насамперед у нерозв'язному внутрішньому особистісному конфлікті, який був спровокований не конкретною стресовою ситуацією (необхідністю для Енея покинути Карфаген), а душевним надламом цариці, яка продовжувала залишатися при цьому звичайною жінкою, що потребувала підтримки. Цей надлам стався ще задовго до знайомства з Енеєм та її переселення в Карфаген, що призвело до втрати Дідоною сенсу життя і екзистенціального вакууму. Лише за відсутності цього нерозв'язного внутрішнього конфлікту Дідона могла би прийняти аргументацію Енея, відпустивши його й благословивши на подвиги, що доводить: застосування кооперативних стратегій у діалозі далеко не завжди приводить до успіху, оскільки кооперація в діалозі передбачає не стільки односторонні кроки та дії одного з учасників, скільки взаємодію.

Problems of classical philology and neohellenic studies

© *Lefterova O.*, ollef@inbox.ru

Speech Tactics in The Latin Language Tradition (on the material of Virgil's Aeneid)

(in Ukrainian)

Розроблені сучасними вченими стратегії зовсім не є панацеєю за відсутності розуміння особистості та/або стану співрозмовця.

Література:

1. Ворожбитова, А.А., Бернесева, О.Ю. Лингвориторическая организация психолого-прагматического дискурса (на материале популярных книжных серий о достижении успеха): монография / А. А. Ворожбитова, О. Ю. Бернесева. – 2-е изд., стер. – Москва: ФЛИНТА, 2014. – 197 с.
2. Вергилий. Энеида. Полное издание в 1 т. / С введ., [предисл.] и коммент. Д. И. Нагуевского. Казань, 1891. – 906 с.
3. Слухай, Н.В. Суггестия коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека : учеб.-метод. пос. / Н.В. Слухай. – К. : ИПЦ "Киевский университет", 2012. – 319 с.
4. Снитко, Е. С. Коммуникативная стратегия поощрения и речевые тактики ее реализации [Электронный ресурс] / Е. С. Снитко // Русистика. – Вып. 7. – 2007. – Режим доступа: <http://uapryal.com.ua/scientific-section/snitko-e-s-kommunikativnaya-strategiya> [див. 02.02.2017].
5. Психологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.psychologist.ru/dictionary_of_terms/index.htm?id=46 [див. 04.02.2016].
6. Франкл, В. Теория и терапия неврозов: Введение в логотерапию и экзистенциальный анализ [Электронный ресурс] / В. Франкл / Пер. с нем. СПб.: Речь, 2001. – 234 с. – Режим доступа: http://www.krotov.info/lib_sec/21_f/fra/nkl_02.htm [див. 04.02.2016].
7. Cartult. L'art de Virgile dans L'Eneide / Cartult. – Paris, 1926. – 181 p.
8. Delille, J. (trad.), L'Énéide / J. Delille. – T. 2. – Paris, 1804. – 354 p.
9. Highet, G. The speeches in Vergil's Aeneid / G. Highet. – Princeton NJ, 1972. – 589 p.
10. Monti, R. C. The Dido Episode and the Aeneid / R. C. Monti. – Leiden, 1981. – 543 p.
11. Perretéd, J. Virgile, L'Énéide, livres I-IV / J. Perretéd. – Paris, Les Belles Lettres, C.U.F., 2e éd, 1999. – 287p.
12. Poschl, V. Die Dichtkunst Virgils / V. Poschl. – Wien, 1964. – 452 p.

Reference:

1. Vorozhbytova A.A., Berneseva O.U. *Lynhvorytorycheskaya orhanyzatsyya psykhologo-prahmatycheskoho dyskursu (na materyale populyarnykh knyzhnykh seryy o dostyzenyy uspekha)*: monohrafyya [Lingvorithoric organization of psycho-pragmatic discourse (based on the material of popular books series about reaching the success)]. Moskow, Flinta, 2014. 197 p. (In Rus.)
2. Verhylyi. *Eneida*. [Eneida]. Kazan, 1891. 906 p. (In Rus.).
3. Slukhay N.V. *Suhhestyya kommunykatsyya: lynhvystycheskoe prohrammyrovanye povedenyya cheloveka : uchebnoe-metodicheskoe posobie* [Suggestive communication studies: linguistic programming of peoples' behavior]. Kyiv, Kyevskyy unyversytet, 2012. 319 p. (In Rus.).
4. Snytko E. S. *Kommunikativnaya stratehiya pooshchrenyya y rechevye taktyky ee realizatsyy* [Communicative strategy of encouragement in speech tactics of its realization] [Electronic source] / E. S. Snytko // Rusystyka. Vol. 7, 2007: <http://uapryal.com.ua/scientific-section/snitko-e-s-kommunikativnaya-strategiya>
5. *Psykhologhycheskyy slovar* [Psychological dictionary] [Electronic source]: http://www.psychologist.ru/dictionary_of_terms/index.htm?id=46
6. Frankl V. *Teoryya y terapiya nevrozov: vvedenye v lohotherapyu y ekzystentsyalnyy analiz* [Theory and therapy neurosis: introduction in logotherapyin existential analysis] [Electronic source] / V. Frankl, 2001. 234p.: http://www.krotov.info/lib_sec/21_f/fra/nkl_02.htm
7. Sartult. *L"art de Virgile dans L"Eneide*. – Paris, 1926. 181 p.
8. Delille J. (trad.) *L"Énéide*. T. 2. – Paris, 1804. 354 p.
9. Highet G. *The speeches in Vergil's Aeneid*. – Princeton NJ, 1972. 589 p.
10. Monti R. C. *The Dido Episode and the Aeneid*. – Leiden, 1981. 543 p.
11. Perretéd J. *Virgile, L"Énéide, livres I-IV*. – Paris, Les Belles Lettres, C.U.F., 2e éd, 1999. – 287p.
12. Poschl V. *Die Dichtkunst Virgils*. – Wien, 1964. 452 p.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Лефтерова О. М., ollef@inbox.ru

Мовленнєві тактики в латинській художньо-мовній традиції (на матеріалі «Енеїди» Вергілія)
(Українською)

Стаття надійшла до редакції 09.10.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 99.19%

УДК 821.161.2

ГРЕЦЬКІ БОГИ-ЦІЛИТЕЛІ ТА ВІДОМОСТІ ПРО МАГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

Михайлова Олена Григорівна, mikhailova_elena@ukr.net

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Стаття присвячена дослідженню універсальних лікувальних засобів, згаданих у міфах про бога-цілителя Асклепія та пошукам сучасних їхніх відповідників у ботанічній номенклатурі та медичній практиці. Культ Асклепія має хтонічні риси, що свідчить про його архаїчність та зв'язок з тотемічними міфами. Бог-цілитель вважався винахідником рослин-панацей, здатних не тільки лікувати будь-які хвороби, але навіть запобігати смерті. Аналіз опису різних видів таких диво-ліків рослинного походження, представлений у 25-ій книжці «Природничої історії» Плінія Старшого, довів, що три панацеї пов'язані з культом бога Асклепія. Одна із згаданих Плінієм рослин і сьогодні широко використовується у народній і традиційній медицині, а також у гомеопатії. За нашою гіпотезою ця рослина відома у сучасній ботанічній номенклатурі під назвою *Centaureum* – золототисячник та може вважатися універсальним фітопрепаратом.

Ключові слова: тотемізм, грецькі боги-цілителі, ботанічна номенклатура, лікарські рослини

ГРЕЧЕСКИЕ БОГИ-ЦЕЛИТЕЛИ И СВЕДЕНИЯ ПРО МАГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ

Михайлова Е. Г., mikhailova_elena@ukr.net

канд. филол. н., доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

Институт филологии

Статья посвящена исследованию универсальных лечебных средств, упоминаемых в мифах про бога-целителя Асклепия и поискам их современных параллелей в ботанической номенклатуре и медицинской практике. Культ Асклепия присущи хтонические черты, которые свидетельствуют о его архаичности и соотносительности с тотемическими мифами. Бог-целитель считался первооткрывателем растений-панацей, способных не только излечивать любые болезни, но и предотвращать смерть. Анализ описаний различных видов таких чудо-

Problems of classical philology and neohellenic studies© Mykhailova O., mikhailova_elena@ukr.net

Greek Gods-healers and Knowledge about Magic Properties of Medicinal Herbs (in Ukrainian)

лекарств растительного происхождения, представленный в 25-й книге «Естественной истории» Плиния Старшего, подтвердил, что три панацеи имеют отношение к культу бога Асклепия. Одно из упоминаемых Плинием растений и сегодня широко используется в народной и традиционной медицине, а также в гомеопатии. В соответствии с нашей гипотезой, это растение известно в современной ботанической номенклатуре под названием *Centaureum* – золототысячник и может считаться универсальным фитопрепаратом.

Ключевые слова: тотемизм, греческие боги-целители, ботаническая номенклатура, лекарственные растения

GREEK GODS-HEALERS AND KNOWLEDGE ABOUT MAGIC PROPERTIES OF MEDICINAL HERBS

Mykhailova O. G., mikhailova_elena@ukr.net

PhD., Associate Professor

Taras Shevchenko Kyiv National University, Institute of Philology

*The article is devoted to the study of universal remedies, mentioned in myths about Asclepius, the God-healer, and to the search of its modern parallels in botanical nomenclature and medical practice. Asclepius' cult has chthonic traits, which justify its archaic character and correlation with totemic myths. The God-healer was considered as the first to reveal herbs panacea, capable of curing not only any disease, but to prevent death. The analysis of descriptions of various types of such magic drugs of herbal origin, represented in 25-th book of Pliny the Elder "Natural History", proved that three panaceas have links to Asclepius' cult. One of the herbs mentioned by Pliny and widely used today in nontraditional and traditional medicine and also in homeopathy. In conformity with our hypothesis, this plant is known in modern botanical nomenclature as *Centaureum* and could be treated as universal medicinal herbs.*

Key words: totemic beliefs, Greek Gods-healers, botanical nomenclature, medicinal herbs.

Міфологія як перший в історії людства підручник з теорії та практики виживання містить важливу інформацію про найдавніших богів-цілителів і універсальні лікувальні засоби. Як відомо, батьківщиною європейської медицини була Давня Греція, а її міфологічним батьком, першим лікарем божественного походження вважали бога Асклепія. Дивовижна історія народження Асклепія нагадує міф про народження Діоніса, який з'явився на світ із стегна батька Зевса після смерті своєї матері Семели. Матір'ю Асклепія (грец. *Ἀσκληπιός*, лат. *Aesculapius*) називають німфу Короніду (варіанти: Арсіноя, Арсіппа), яка завагітніла, будучи коханкою бога Аполлона, та зрадила йому «з аркадським прибульцем», обравши собі смертного. Розгніваний Аполлон, щоб помститися за зраду, посилав до

Проблеми класичної філології та неоеелліністики

© Михайлова О. Г., mikhailova_elena@ukr.net

Грецькі боги-цілителі та відомості про магічні властивості лікарських рослин (Українською)

Короніди свою сестру Артемиду, яка вбила коханку. Ось, як розповідає Піндар про подальші драматичні події у III-ій Піфійській оді «Асклепій» [Піндар 1980: 71]:

Но уже положили родичи девушку на сруб,
И уже обегал ее тело Гефестов язык...
Он (Аполлон) шагнул,
Он выхватил сына из трупа,
И пылавший пожар расступился перед ним
(переклад М.Л. Гаспарова)

Врятованого сина батько передав на виховання найрозумнішому з кентаврів – Хірону. Асклепій успадкував від батька здібності до мистецтва лікування, а вчитель-кентавр навчив талановитого учня позбавляти людей болю та хвороб за допомогою лікарських рослин і трав. «Утолителем тел, пугателем недугов, добрым плотником безбожья», – називає Піндар бога-лікаря. Цілюща сила Асклепія настільки зросла, що він почав повертати до життя померлих, чим, зрозуміло, розлютив Зевса та Аїда. Тільки батько богів мав право вирішувати людську долю, а втручання у його справи нащадка Аполлона заслуговувало на покарання, тому Асклепій був уражений блискавкою Зевса. Обурений Аполлон вирішив позбавити громовержця його головної зброї і знищив циклопів, які кували блискавки для Зевса, а сину подарував друге життя [Coleman 2007: 98]. Асклепій після чудесного відродження повертається на землю з царства Аїда, щоб своїм мистецтвом знову рятувати тих, хто знаходиться на межі життя і смерті.

Метою нашої наукової розвідки є дослідити різні версії походження лікувальних засобів, якими у своїй медичній практиці користувався Асклепій та спробувати знайти їм відповідники у сучасній ботанічній номенклатурі.

Розпочати дослідження міфологічних лікувальних засобів потрібно з аналізу атрибутів, притаманних грецькому богу лікування. У більшості випадків ми можемо побачити Асклепія у вигляді поважного чоловіка, який спирається на палицю, оповиту змією. Зауважимо, що саме зображення змії покладено в основу сучасної емблеми медицини. Змія, або змій – істота, яка має важливі міфологічні функції, а саме: поєднує нижній світ (підземне царство, водний світ) та світ земний, символізує мудрість і родючість [Иванов 1987: 468-471]. Змія як зооморфний атрибут Асклепія вказує на хтонічні риси культу бога-цілителя та на лікувальні властивості землі і рослин [Мифы 1987: 113-114]. Саме із змією пов'язана одна з міфологічних версій походження диво-ліків, здатних повертати до життя померлих. Як розповідає Гігін, коли Асклепій помітив, що змія двічі обгорнулася навколо його палиці, він скинув її та вбив, але через деякий час побачив ще одну змію, яка підповзла до мертвої, тримаючи у роті якусь траву, поклала зілля на

голову вбитої, і та ожила. Дивні властивості цієї рослини настільки вразили бога, що він знайшов її та отримав магічний засіб, здатний зробити людину смертну безсмертною. Іншу версію походження диво-ліків пропонує Аполлодор, який повідомляє, що Асклепій домовився з Афіною та здобув кров Медузи Горгони, голову якої отримала богиня у подарунок від Персея. Кров з правої частини тіла Горгони була цілющою та дарувала життя, а кров з лівої – навпаки вбивала людину. Асклепій у вигляді еліксиру використовував тільки цілющу кров чудовиська. Цей дивовижний напій можна вважати предтечею казкової «живої й мертвої води», про яку докладно оповідає В.Я. Пропп у своєму дослідженні «Історичні корені чарівної казки» [Пропп 2000: 283]. Обидві міфологічні версії щодо походження магічного засобу прямо (Гігін) чи опосередковано (Аполлодор), пов'язані з образом змії та властивостями зміїної отрути, яка може бути як рятівною, так і смертельно небезпечною для людини. Цікаво, що сучасні зоологи ідентифікували зооморфний атрибут Асклепія та визначили, що це найбільший представник родини *Colubridae* (Вужі) – неотруйних змій, а саме: *Zamenis longissimus* – Ескулапів полоз, який мешкає у середземноморському регіоні та в деяких областях України.

Хтонічні риси культу Асклепія вказують на давній зв'язок, який існував між людиною та природою. Відомості про магічні та лікувальні властивості рослин, рослинні культи, поширені в Давній Греції [Фрєзер 1983: 12-15], беруть початок від уособлення матері-землі, головного жіночого божества архаїки – Геї. Саме вона, за однією з версій про народження богів-олімпійців на чолі із Зевсом, підказала майбутньому громовержцю рецепт лікувального засобу, завдяки якому Кронос вивергнув його братів і сестер, яких проковтнув, остерігаючись спадкоємця. За різними міфологічними джерелами сам Зевс або дружина Кроноса Рея, за порадою Геї (варіант: Метіди), приготували напій, до складу якого увійшли амброзія, гірчиця (*Sināpis alba*) та сіль. Гірчиця та сіль належать до найдавніших очищувальних та протизапальних засобів, що активно використовуються у народній медицині. Деякі з поціновувачів міфологічних загадок називають магічним зіллям Геї сильнодіючу лікарську рослину відому під назвою *Hyoscyāmus niger / pallidus* – Блекота чорна або біла. Цей засіб у гомеопатичних дозах застосовується і в сучасній медицині, а за часів античності його використовували як дієві ліки проти болю, але з сильним психотропним і блекотним ефектом. Пригадайте вираз: «Ти що, блекоти об'ївся?». Таким чином, Гею як представницю найстаршого покоління грецьких богів можна вважати обізнаною з лікувальними властивостями деяких рослин.

Знавцем лікарських рослин вважався також і кентавр Хірон, саме він «взрастил Асклепія, научив его кротким законам зелей» [Пиндар 1980: 124].

Асклепій перевершив свого учителя та увів у лікувальну практику нові види рослин, які отримали назву *panāces*, *is* n – рослина-панацея, що зцілює будь-яку хворобу (грец. *Πανάκεια* – всезцілення). Невипадково одна з дочок Асклепія отримала ім'я Панацея, або Панакея, та вважалася персоніфікацією зцілення.

Про існування чотирьох видів рослин-панацей оповідає Пліній Старший у 25-тій книзі «*Naturalis historiae*»: *...panaces ipso nomine omnium morborum remedia promittit, numerosum et dis inventoribus adscriptum. unum quippe asclepion cognominatur, a quo is filiam panaciam appellavit...* – панацея самою назвою призначена бути ліками від усіх хвороб, існує велика кількість (панацей), винайдених богами. Одна з них, зрозуміло, пов'язана з ім'ям Асклепія, який назвав дочку Панацеєю [Plinius: lib. 25, cap. 11]. Другий вид панацеї був названий на честь Геракла: *...alterum genus heracleon vocant et ab Hercule inventum tradunt* – інший рід називають «гераклеон» і передають, що він був винайдений Геркулесом [Plinius: lib. 25, cap. 12].

Крім панацей, названих на честь Асклепія та Геракла, існували також панацеї, присвячені кентавру Хірону. Так, Пліній розповідає про ще два види диво-рослини: *...tertium panaces chironium cognominatur ab inventore* – третя панацея називається ім'ям винахідника «хіроніум»; *...quartum genus panaces, ab eodem chirone repertum centaurion cognominatur* – четвертий рід панацеї, винайдений тим самим Хіроном, називається «центаврїон» [Plinius: lib. 25, cap. 14]. Вважалося, що саме за допомогою цієї рослини намагався Хірон втамувати біль після поранення стрілою Геракла. З часом К. Лінней змінив назву четвертої рослини-панацеї на *Centaurea centaurium*: він утворив назву роду від видового епітета *centaurion* та додав епітет-тавтонім.

Цікаво, що у сучасній ботанічній номенклатурі під цією назвою існує два роди рослин: *Centaurea*, *ae* f – волошка та *Centaurium*, *i* n – золототисячник. Обидві рослини вважаються лікарськими та використовуються у народній і традиційній медицині, а також у гомеопатії. Волошка має протизапальну, антисептичну, діуретичну дію, але через присутність похідних цианідів, що відповідають за синє забарвлення квітів, є небезпечною, тому у медичній практиці використовується із застереженнями. Золототисячник, на відміну від волошки, є широковідомим універсальним фітопрепаратом, оскільки відвари та настої цієї рослини лікують такі хвороби, як недокрів'я, малярію, гайморит, грип, цукровий діабет, мігрень, невротичні розлади та захворювання шкіри, а свіжий сік допомагає при отитах, алергії, хворобах шлунка та печінки. Ліки, виготовлені з сировини цієї рослини, добре відомі сучасним лікарям. Отже золототисячник можна певною мірою вважати панацеєю від багатьох хвороб,

і згадка про нього як про універсальний лікувальний засіб, винайдений кентавром Хіроном є цілком обґрунтованою.

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки:

1. Культ першого грецького бога-цілителя Асклепія має хтонічні риси, що вказують на давність його походження та зв'язок з тотемічними міфами.

2. Гея, головне жіноче божество архаїки, вже була обізнана з лікувальними властивостями деяких рослин, що може свідчити про особливу роль жінок-знахарок, які займалися медичною практикою до появи лікарів-чоловіків.

3. Мрія про винайдення універсальних диво-ліків, здатних подолати будь-яку хворобу, була втілена у міфах про рослину-панацею, лікувальна сила якої не тільки допомагала побороти хворобу, але й дозволяла перетворити смертного на безсмертного.

4. Пліній Старший у своїй «Природничій історії» описує чотири види рослинних панацей, три з яких пов'язані з культом бога Асклепія (*asclepiion*, *chironium*, *centaurion*).

5. Панацея *centaurion* має сучасну номенклатурну назву *Centaurium* – золототисячник і може вважатися рослинним втіленням ідеї всезцілення, оскільки є універсальним лікувальним засобом, здатним зміцнити та покращити здоров'я хворої людини.

Література:

1. *Иванов, В.В.* Змей / В.В. Иванов // Мифы народов мира. Т. 1. – [2-е изд.]. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – С. 468-471
2. Мифы народов мира. Энциклопедия. Т. 1. [2-е изд.]. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 671 с.
3. *Пиндар. Вакхилид.* Оды. Фрагменты. – М.: Наука, 1980. – 503 с.
4. *Пропт, В.Я.* Исторические корни волшебной сказки / Владимир Яковлевич Пропт. – М.: Лабиринт, 2000 – 335 с.
5. *Фрэзер, Д.* Золотая ветвь / Джеймс Джордж Фрэзер. – М.: Наука, 1983. – 703 с.
6. *Coleman, J.A.* The dictionary of mythology. London: Arcturus, 2007. – 1135 p.
7. *Plinius Maior.* Naturalis historia, lib. 25, cap. 11-14 [Електронний ресурс]. – Код доступу: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults>

References:

1. *Ivanov, V.V.* Zmje / V.V. Ivanov // *Miphy narodov mira*. T. 1. [Myths of the World] – [2-je izd.]. – М.: Sovjetskaya Entsiklopediya, 1987. – P. 468-471
2. *Miphy narodov mira*. T. 1. [Myths of the World] – [2-je izd.]. – М.: Sovjetskaya Entsiklopediya, 1987. – 671 p.
3. *Pindar. Vakkhilid. Ody. Fragmenty*. [Ode. Fragments] – М.: Nauka, 1980. – 503 p.
4. *Propp V.Ya. Istoricheskiye korni volshebnoy skazki* [Historical roots of a fairy tale] / Vladimir Yakovlevich Propp. – М.: Labirint, 2000 – 335 p.
5. *Frezer, D.* Zolotaya vetv' [Golden branch] / Dzhejms Dzhordzh Frezer. – М.: Nauka, 1983. – 703 p.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 94.88%

УДК 811.124`06

МЕТАФОРИЧНА НОМІНАЦІЯ В КАРДІОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів)

Харик Оксана Вікторівна, oksana.kharyk@gmail.com

ст. лаборант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Стаття присвячена дослідженню явища метафоричної номінації в латинськомовній анатомічній термінології в галузі кардіології. Метафора відіграє особливу роль у процесах наукової номінації, вона не тільки називає об'єкт або явище, але допомагає також висвітлити невідоме через відоме. Тому метафора потрібна перш за все для того, щоб зробити думку доступною для інших людей, включити незнайомий об'єкт у процес мислення та пізнання. Насамперед це стосується об'єктів, про які немає чіткого уявлення, а тому існує потреба звернутися до термінів іншої сфери, щоб сформулювати поняття про не зовсім зрозумілі об'єкти. Людина не може обійтися без метафори, що доведено результатами вивчення метафори в межах когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, культурології. Антропоцентрична парадигма у сучасних лінгвістичних дослідженнях передбачає різні аспекти відображення людського фактора в мові, відтак закономірним є звернення до метафоричних моделей, завдяки яким людина сприймає об'єкти навколишнього світу через різні види образних аналогій та асоціацій. У розвідці досліджено специфіку прояву метафоричної номінації в кардіології, визначено найпродуктивніші метафоричні моделі, проаналізовано особливості метафоричного моделювання, встановлено кількісне співвідношення метафоричних термінів у кардіології за різними типами метафоричних компонентів.

Ключові слова: метафора; метафорична номінація; метафорична модель; термінологічна одиниця.

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ НОМИНАЦИЯ В КАРДИОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ (на материале латинских анатомических терминов)

Харик О. В., oksana.kharyk@gmail.com

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Статья посвящена исследованию явления метафорической номинации в латинской анатомической терминологии в области кардиологии. Метафора играет особую роль в процессах научной номинации, она не только называет объект или

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Kharyk O., oksana.kharyk@gmail.com

The Metaphorical Nomination in Cardiological Terminology (on the material of Latin anatomical terms)
(in Ukrainian)

явление, но помогает также осветить неизвестное через известное. Поэтому метафора нужна прежде всего для того, чтобы сделать явление доступным для других людей, включить незнакомый объект в процесс мышления и познания. Прежде всего это касается объектов, о которых нет четкого представления, а поэтому существует потребность обратиться к терминам другой сферы, чтобы сформировать понятие о не совсем понятных объектах. Человек не может обойтись без метафоры, что доказано результатами изучения метафоры в пределах когнитивной лингвистики, психолингвистики, культурологии. Антропоцентрическая парадигма современных лингвистических исследований предусматривает различные аспекты отражения человеческого фактора в языке, поэтому закономерным является обращение к метафорическим моделям, благодаря которым человек воспринимает объекты окружающего мира с помощью различных видов образных аналогий и ассоциаций. Исследована специфика проявления метафорической номинации в кардиологии, определены самые продуктивные метафорические модели, проанализированы особенности метафорического моделирования, установлено количественное соотношение метафорических терминов в кардиологии по разным типам метафорических компонентов.

Ключевые слова: метафора; метафорическая номинация; метафорическая модель; терминологическая единица.

THE METAPHORICAL NOMINATION IN CARDIOLOGICAL TERMINOLOGY (on the material of Latin anatomical terms)

Kharyk O. V., oksana.kharyk@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article deals with the phenomenon of metaphorical nomination in Latin anatomical terminology in the field of cardiology. Metaphor plays a special role in the scientific categorization, it not only refers to the object or phenomenon, but also helps to highlight the unknown through the already known. So the metaphor is needed above all in order to make the phenomenon available for other people on the basis of including the before unknown object in the process of thinking and cognition. Firstly, it relates to the objects of unknown character, when there is a need to refer to another sphere of knowledge and depict the object in its terms in order to form the concept of not completely clear object. People cannot do without a metaphor, as it was proven in the study of metaphor within cognitive linguistics, psycholinguistics, and also cultural studies. Anthropocentric paradigm in modern linguistic research involves different aspects of the reflection of the human factor in the language, and thus it is natural to approach metaphorical models through which a person perceives objects of the world with the help of various types of figurative analogies and associations. In the article we research the specifics of the manifestation of metaphorical nomination in cardiology, determine the most productive metaphorical models, analyze the

Проблеми класичної філології та неоелліністики
© Харик О. В., oksana.kharyk@gmail.com

Метафорична номінація в кардіологічній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) (Українською)

features of metaphorical modeling, find out the proportion of metaphorical terms in cardiology within different types of metaphorical components.

Key words: *metaphor; metaphorical nomination; metaphorical model; terminological unit.*

Сучасні дослідження демонструють еволюцію поняття «метафора»: від розуміння її як образного засобу, притаманного насамперед поетичній мові та риторичі, до сприйняття метафори як універсального мовного феномена, способу мислення та способу комунікації. Як зазначає російська дослідниця В. Телія, в останні десятиліття (орієнтовно з початку 60-х рр. XX ст.) проблема метафори почала поширюватися «подібно колам по воді від кинутого каменя, хвилювати фахівців різних галузей мовознавства» [цит. за Телія, 1988, 27]. Відповідно, суттєво змінився «центр уваги» у вивченні метафори. Якщо раніше метафору розглядали як невід’ємну частину художнього тексту, то сучасні дослідження цього феномена пов’язані з вивченням практичної мови, а також зі сферами, наближеними до мислення, пізнання і свідомості, до концептуальних систем і навіть штучного інтелекту.

Крім того, сучасна метафора – це необхідний засіб наукової творчості. Саме в термінологічній галузі виявляється евристична функція метафори як вербального засобу сприйняття та пізнання світу. Зауважимо, будь-яке нове поняття з’являється спочатку у вигляді метафори, лише з часом набуваючи вузького термінологічного значення.

Метафора, з точки зору сучасної лінгвістики, це не тільки мовне явище, але й спосіб мислення, завдяки якому людина пізнає світ і здобуває нові знання. Особливу роль відіграє метафора у науковій термінології, зокрема у медичній, де набуває значущості структурно- та смислотвірного елемента рамок терміна. Основою метафоричної номінації медичних понять може бути мовна форма та значення як загальноновживаних слів, так і термінів інших наукових терміносистем, наприклад, у нашому випадку – складові екологічної терміносистеми.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в українській лінгвістиці спеціального комплексного дослідження метафоричних процесів у латинській анатомічній термінології. Систематизація та аналіз конкретних мовних і когнітивних механізмів творення тропа є однією з важливих передумов розуміння процесу метафоричної номінації в медичній термінології.

Метою є визначення джерел метафоризації, механізму формування метафор і моделей метафоричних термінів, що існують у складі латинськомовної анатомічної термінології.

Об’єктом дослідження є різні види метафори в латинськомовній кардіологічній терміносистемі.

Предметом дослідження є метафоричні моделі, покладені в основу анатомічних термінів з кардіології, назви серцево-судинної системи (*systema cardiovasculare*) в латинській і українській мовах, що ґрунтуються на метафорі.

Наукова новизна полягає у спробі виконати комплексний аналіз латинськомовних метафоричних термінів на позначення будови серця та особливостей функціонування серцево-судинної системи, встановити зв'язок між метафорою та термінологічною номінацією в кардіології, класифікувати метафоричні терміни кардіологічної галузі.

Метафорична номінація є одним із найпродуктивніших процесів творення нових термінів, формування та розвитку сучасної наукової термінології. Метафора як невід'ємна частина поняттєвої системи людини дозволяє через аналогії, асоціації створювати нові концепти і лексику для передачі детальної інформації про явища й предмети [Зубкова, 2010, 140-141]. Кожен науковий термін, сформований на основі метафори, є результатом концептуальної діяльності вчених, а сам механізм метафоризації є шляхом до пізнання нового, когнітивною основою для подальшої мовної репрезентації отриманих знань.

В основу метафоричної номінації покладена домінуюча ознака, що робить створену назву об'єктивно або суб'єктивно мотивованою. Поняття «метафорична модель», запропоноване Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, включає *сферу-джерело* – певну сферу знань, яка містить в собі інформацію про предмет (явище, подію тощо) та використовується для позначення іншого предмета чи явища, та *цільову сферу* – поняття, що акумулює інформацію про позначувану сутність предмета (явища, події тощо), розуміння якого потрібно зробити доступнішим. Метафорична модель існує у свідомості носія мови у вигляді схеми, що забезпечує зв'язок між обраними поняттєвими сферами [Лакофф, Джонсон, 1990, 391-392]. Переважно йдеться про асоціативний зв'язок між людиною та навколишнім середовищем. На формування схеми метафоричного перенесення та вибір сфери-джерела впливає специфіка анатомічної галузі у порівнянні з іншими медичними дисциплінами. Для анатомії найбільш характерним є переважання чуттєвого зорового сприйняття та статична фіксованість об'єкта, що підлягає опису.

У ході семантичного аналізу анатомічних метафоричних термінів у галузі кардіології виявлено найпродуктивніші джерела метафоризації, де навколишня дійсність людини є універсальним джерелом, а система латинсько-грецьких анатомічних назв на позначення термінів кардіо-васкулярної системи – цільовою сферою. Метафоричний образ предметів, явищ, об'єктів тощо корелює з системою номінацій анатомічних утворень через спільність візуальних характеристик (форма, будова, розмір, загальний зовнішній вигляд) або через функціональну подібність (механізм дії, призначення). Наслідком подібної кореляції є формування різних метафоричних моделей, в основу яких покладені

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Харик О. В., oksana.kharyk@gmail.com

Метафорична номінація в кардіологічній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) (Українською)

зорові та функціональні асоціації. Метафорична модель, представлена в анатомічній термінології, є результатом наукової категоризації дійсності [Корнилов, 2003, 46-47], але з домінуючим «наївним» метафоричним компонентом. Метафора інтегрує ознаки наївно-повсякденного та наукового знання, тому в основу семантичного аналізу метафоричної термінології покладено дефініції, представлені у словнику латинської мови Й. Дворецького. Нами було використано класифікацію дослідниці Ю. Бражук [Бражук, 2015], яка класифікує об'єкти сфери-джерела за ознакою «жива природа» (людина, тварини, рослини) та «нежива природа» (ландшафт, небесні світила, артефакти, створені людиною). В ході дослідження 296 латинськомовних анатомічних термінів на позначення утворень кардіо-васкулярної системи (одно- і багатокомпонентних) були розподілені за джерелами метафоризації: 1) терміни з артефактним метафоричним компонентом; 2) терміни з фітоморфним метафоричним компонентом; 3) терміни з соматичним метафоричним компонентом; 4) терміни з ландшафтним метафоричним компонентом; 5) терміни із зооморфним метафоричним компонентом; 6) терміни з іншими типами метафоричних компонентів. Також нами виокремлено групу термінів з метафоричним компонентом на позначення функціональної подібності, де на перший план виступають не візуальні характеристики певного анатомічного об'єкта, а його функції, механізм дії тощо.

Найбільш продуктивним для анатомії є вид метафоричного моделювання, що ґрунтується на візуалізації зовнішньої подібності анатомічного утворення та предмета, явища, об'єкта тощо, який з ним ототожнюється, наприклад: *tuberculum* «горбок», *truncus* «стовбур» та ін. У такому випадку метафорична модель характеризується таким асоціативним зв'язком між сферою-джерелом і цільовою сферою: 1) «височина рельєфу» → «випин, виступ на тілі, органі або частині органу людини, схожий на елемент ландшафту», наприклад: *tuberculum intervenosum* «міжвенний горбок», *tuberculum jugulare* «яремний горбок»; 2) «основне стебло дерева, складова частина рослини» → «артерія, на вигляд схожа на частину рослини», наприклад: *truncus pulmonalis* «легеневий стовбур», *truncus thyrocervicalis* «щитовидно-шийний стовбур».

Окрім метафоричних моделей, які відповідають за візуалізацію об'єктів, можливі також моделі, утворені на підставі спільної функції. Джерелом функціональної подібності у процесі метафоричного моделювання є предмети матеріального світу, створені людиною (артефакти), наприклад об'єкти будівництва, що використовуються з різними цілями, наприклад: *ductus* «протік», *arcus* «дуга». У такому випадку метафорична модель враховує призначення об'єктів: «елемент системи для постачання води» → «анатомічне утворення для перенесення певних речовин у тілі людини»; «крива лінія, що лежить на окружності» → «анатомічне утворення, що слугує з'єднанням для

інших анатомічних утворень», наприклад: *ductus arteriosus* «артеріальний протік», *ductus venosus* «венозний протік», *arcus aortae* «дуга аорти».

Терміни з артефактним метафоричним компонентом є найбільш продуктивними в кардіологічній термінології, оскільки метафорична модель ґрунтується переважно на зорових образах, завдяки яким відбувається перенесення загальної назви предмета, явища, об'єкта або окремих елементів побутової діяльності людини на анатомічні об'єкти, що називають різноманітні утворення серцево-судинної системи.

1. До *першої* найчисленнішої групи (40 термінологічних одиниць) належать терміни, які походять від слів на позначення будівельних споруд, приміщень або їх елементів, наприклад: *arcus venosus palmaris superficialis* «поверхнева венозна дуга долоні», *arteria labyrinthi* «артерія лабіринту», *atrium dextrum* «праве передсердя», *paries cordis* «стінка серця», *vena aquaeductus* «водопровідна вена».

2. До *другої* групи (26 термінологічних одиниць) належать терміни, утворені від слів на позначення назв предметів побуту, наприклад: *arteria subclavia dextra* «права підключична артерія», *chordae tendineae* «сухожилкові струни», *lamina visceralis* «нутрощева пластинка», *pars membranacea* «перетинчаста частина».

3. До *третьої* групи належать терміни, утворені від слів на позначення знарядь праці та їх частин або елементів (14 термінологічних одиниць), наприклад: *processus jugularis* «яремний відросток», *vena jugularis* «яремна вена», *cuspid anterior* «передня стулка», *margines liberi cuspidum* «вільні краї стулок».

4. До *четвертої* групи термінів з артефактним метафоричним компонентом (11 термінологічних одиниць) належать терміни, утворені від слів на позначення назв одягу, головних уборів та їх елементів. Серед термінів кардіологічної галузі ми зустріли наступні: *tunica serosa* «серозна оболонка», *valva mitralis* «мітральний клапан»; *textus muscularis cardiacus* «серцева м'язова тканина», *vena chorioidea (cerebri)* «ворсиноподібна вена (мозку)».

5. До *п'ятої* і найменш чисельної групи ми віднесли терміни, утворені від слів на позначення назв прикрас та їхніх елементів (10 термінологічних одиниць), наприклад: *arteria coronaria dextra* «права вінцева артерія», *venae coronariae cordis minores* «малі вінцеві вени серця», *vena coronaria labii inferioris* «вінцева вена нижньої губи».

Терміни з метафоричним компонентом на позначення функціональної подібності є другими за поширеністю в кардіологічній термінології після термінів з артефактним метафоричним компонентом. Перенесення загальної назви предмета, явища, об'єкта або окремих елементів побутової діяльності людини на анатомічні утворення відбувається на основі функціональної

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Харик О. В., oksana.kharyk@gmail.com

Метафорична номінація в кардіологічній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) (Українською)

подібності (механізм дії, призначення, подібність функцій і форми). Групу термінів з метафоричним компонентом на позначення функціональної подібності пропонуємо розділити на три підгрупи.

1. До *першої* підгрупи ми віднесли терміни, які беруть участь у процесі метафоричної номінації завдяки подібності функцій і форми (39 термінологічних одиниць), наприклад: *plexus cardiacus intramuralis* «внутрішньоорганне серцеве сплетіння», *plexus uterinus venosus* «венозне сплетіння матки», *rete canalis nervi hypoglossi* «сітка каналу під'язикового нерва», *rete venosum dorsale manus* «тильна венозна сітка кисті», *reticulum trabeculare* «трабекулярна сіточка».

2. До *другої* групи належать терміни на позначення вмістилища як анатомічного об'єкта певного призначення (32 термінологічні одиниці), наприклад: *cavitas cordis* «порожнина серця», *ostium venae cavae superioris* «отвір верхньої порожнистої вени», *systema cardiovasculare* «серцево-судинна система», *vas lymphaticum profundum* «глибока лімфатична судина», *vas sanguinea auris internae* «кровоносні судини внутрішнього вуха», *vasa nervorum* «судини нервів».

3. До *третьої* групи ми віднесли терміни на позначення механізму дії (18 термінологічних одиниць). У цій групі представлена назва *valva* «клапан», що означає «стулку дверей». Назва походить від дієслова *volvo, volvi, volutum, ěre kotiti, крутити, повертати*, а в анатомічній термінології – це перетинка в середині судини, яка регулює ток крові, наприклад: *valva aortae* «клапан аорти», *valva atrioventricularis sinistra* «лівий передсердно–шлуночковий клапан», *valva mitralis* «мітральний клапан». Також термін *valva* широко представлений в кардіологічній термінології у демінутивному варіанті *valvula* «заслінка», наприклад: *valvula coronaria posterior* «задня вінцева заслінка», *valvula semilunaris dextra* «права півмісяцева заслінка», *valvula venae cavae inferioris* «заслінка нижньої порожнистої вени». Анатомічний термін «клапан», утворений шляхом метафоричного перенесення: стулка дверей → клапан як деталь, заслінка для регулювання витрат (газу, пари або рідини в машинах і трубопроводах шляхом зміни площі прохідного перерізу) → клапан серця як анатомічне утворення, яке забезпечує циркуляцію крові в певному напрямку, завдяки можливості відкривати або закривати кровоток.

Терміни з фітоморфним метафоричним компонентом також є продуктивними в кардіологічній термінології (54 термінологічні одиниці). Метафорична модель ґрунтується на зорових образах, завдяки яким відбувається перенесення назв окремих частин рослини (гілка, стовбур, цибулина) на анатомічні утворення.

Група термінів з фітоморфним метафоричним компонентом представлена такими одиницями, наприклад: *bulbus aortae* «цибулина аорти», *rami temporales* «скроневі гілки», *ramulus tympanicus* «барабанна гілочка», *ramus anterior*

ascendens «передня висхідна гілка», *ramus volaris profundus* «глибока гілка долоні», *truncus pulmonalis* «легеневий стовбур».

Процес метафоризації відбувається шляхом вторинної номінації, в основу якої покладено спільні візуальні характеристики об'єктів, а саме асоціації за зовнішніми ознаками (зовнішній вигляд, форма, будова).

Найпоширенішим фітоморфним метафоричним компонентом в кардіологічній термінології є іменник *ramus, i m*. Він увійшов до складу 51 термінологічної одиниці як головне слово. Метафорична модель ґрунтується на зовнішній подібності: «бічний орган рослини» → «відгалуження в тілі людини», наприклад: *ramus meningicus* «гілка м'якої мозкової оболонки», *ramus transversus* «поперечна гілка», *ramus circurflexus* «огинальна гілка», *rami labiales* «губні гілки», *rami cardiaci cervicales superiores* «верхні шийні серцеві гілки».

В основу фітоморфної метафори з іменником *truncus, i m* покладена подібність за зовнішнім виглядом, наприклад: *truncus pulmonalis* «легеневий стовбур», *truncus thyrocervicalis* «щитовидно-шийний стовбур».

Іменник *bulbus, i m* переходить в анатомічну термінологію шляхом метафоризації, в основу якої покладена подібність форми і будови, та виконує роль головного слова в утворенні наступного терміна: *bulbus aortae* «цибулина аорти».

Терміни з соматичним метафоричним компонентом в анатомії мають певну специфіку, оскільки передбачають частковий збіг сфери-джерела та цільової сфери. Соматичний метафоричний компонент представлений назвами окремих частин внутрішніх органів, кісток, що виникли на основі базових анатомічних термінів спочатку шляхом метонімізації, а потім – метафоризації. Вторинна номінація ґрунтується на основі взаємодії двох когнітивних механізмів – метонімії і метафори, є вмотивованою асоціацією за зовнішньою та функціональною подібністю: «частина тулуба людини» → «частина органа, кістки, схожа на частину тулуба». Спільною ознакою термінів з соматичним метафоричним компонентом є малий розмір у порівнянні з відповідними назвами сфери-джерела, тому більшість термінів цієї групи є демінутивами. За семантикою терміни з соматичним метафоричним компонентом поділяються на ті, що походять від: 1) назв внутрішніх органів, наприклад: *ventriculus* «шлуночок»; 2) назв окремих частин тулуба, наприклад: *pediculus* «ніжка», *crus* «ніжка», *capitulum* «голівка», *auricula* «вушко», *papilla* «сосочок».

1. До *першої* групи ми віднесли метафоричні терміни з елементом *ventriculus*, що походить від латинського терміна *venter, ventris m* «шлунок». Метафорична назва *ventriculi* «шлуночки (серця)» виникла на основі асоціації за зовнішньою подібністю між органом травлення та м'язовим утворенням у будові серця, наприклад: *ventriculus cordis dexter* «правий шлуночок серця», *venae ventriculi dextri anteriores* «передні правошлуночкові вени», *vena interventricularis posterior* «задня міжшлуночкова вена».

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Харик О. В., oksana.kharyk@gmail.com

Метафорична номінація в кардіологічній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) (Українською)

2. У другій групі представлено більшу кількість термінів з соматичним метафоричним компонентом, пов'язаних із назвами частин людського тулуба: голова, нога, вухо та ін. Крім базових латинських термінів, до складу цієї групи увійшли також деякі синонімічні назви.

Демінутив *pediculus* «ніжка» є синонічним до терміна *crus* «ніжка, гомілка». Обидва терміни набули вторинного значення на основі метонімічного перенесення (асоціація за зовнішньою подібністю), наприклад: *arteriae pedunculares laterales* «латеральні артерії ніжок мозку», *arteriae pedunculares mediales* «медіальні артерії ніжок мозку», *crus dextrum* «права ніжка», *crus sinistrum* «ліва ніжка».

На основі асоціації за зовнішньою подібністю утворені такі терміни: *caput / capitulum* «голівка», *auricula* «вушко», *papilla* «сосочок», наприклад: *arteria capitis femoris posterior lateralis* «задня латеральна артерія голівки стегна», *arteria capitis femoris media* «середня артерія голівки стегна», *venae intercapitulares* «міжголівкові вени», *auricula dextra* «праве вушко», *auricula sinistra* «ліве вушко», *auriculae atriorum* «передсердні вушка», *musculus papillaris anterior* «передній сосочкоподібний м'яз», *musculus papillaris septalis* «перегородковий сосочкоподібний м'яз».

В кардіологічній термінології ми виявили терміни з ландшафтним метафоричним компонентом. Всі вони представляють назви об'єктів літосфери.

Метафорична номінація відбувається на основі асоціації за зовнішньою подібністю та функціональною ознакою:

1. *apex, apicis m* «верхівка»: «найвища частина гори» → «верхня частина анатомічного утворення», наприклад: *apex cordis* «верхівка серця»;
2. *basis, is f* «основа»: «нижня опорна частина чого-небудь» → «нижня частина серця, що прилягає до стравоходу і грудної аорти», наприклад: *basis cordis* «основа серця»;
3. *facies, ei f* «поверхня»: «рівний простір» → «вільна ділянка поверхні органа або його частини», наприклад: *facies anterior* «передня поверхня», *facies diaphragmatica* «діафрагмова поверхня», *facies pulmonalis dextra/sinistra* «права/ліва легенева поверхня»;
4. *fossa, ae f* «ямка»: «заглиблення в землі» → «заглиблення в частині анатомічного утворення», наприклад: *fossa ovalis* «овальна ямка»;
5. *sulcus, i m* «борозна»: «вузька западина як форма рельєфу» → «подовжене заглиблення, проміжок для розташування анатомічного утворення», наприклад: *sulcus coronarius* «вінцева борозна», *sulcus interventricularis anterior* «передня міжшлуночкова борозна».
6. *tuberculum, i n* «горбок» – демінутив від латинського слова *tuber, eris n* «горб»: «височина з похилими схилами» → «виступ на тілі людини, органі

або частині органу», наприклад: *tuberculum intervenosum* «міжвенний горбок», *tuberculum jugulare* «яремний горбок».

За семантикою терміни із зооморфним метафоричним компонентом поділяються на ті, що утворені від: 1) видових назв тварин, наприклад, *vermis* «черв'як», *mus* «миша»; 2) назв частин тіла тварин, наприклад, *cauda* «хвіст» тощо. Також представлені терміни, що походять від грецького слова *πτέρυξ, ὄρος ἢ* «крило» як частини тіла тварини. До *першої* групи ми віднесли метафоричні терміни, які включають в себе видову назву тварин. Ці терміни, що утворені за допомогою суфіксоїда *-formis* та видової назви тварини, наприклад: *arteria appendicis vermiformis* «артерія черв'якоподібного відростка», *vena appendicis vermiformis* «вена черв'якоподібного відростка». Термін *musculus, i m* «м'яз» є демінутивом від іменника-видової назви тварини *mus, muris m* «миша». Метафорична номінація відбувається на основі асоціації за подібністю зовнішнього вигляду. Метафорична модель представлена наступним чином: «видова назва тварини» → «анатомічне утворення, яке за формою і зовнішнім виглядом нагадує тварину», наприклад: *musculi pectinati* «гребенясті м'язи», *musculus papillaris posterior* «задній сосочкоподібний м'яз». До *другої* групи належать терміни, які включають елемент, представлений назвою частини тіла тварини. Метафорична номінація таких термінологічних одиниць відбувається переважно за зовнішньою подібністю. Це терміни, метафоричний компонент яких є узгодженим означенням до апелятива, наприклад, *arteria caudalis* «хвостова артерія», *vena caudalis* «хвостова вена» та терміни із суфіксоїдом *-ideus, a, um*, наприклад, *venae canalis pterygoidei* «вени крилоподібного каналу», *arteria canalis pterygoidei* «артерія крилоподібного каналу». Крім того, серед термінів із зооморфним метафоричним компонентом є термін із узгодженим означенням у вигляді композита, наприклад: *arteria pterygopalatina* «крило-піднебінна артерія».

До класифікації метафоричних медичних термінів за сферою-джерелом метафоризації, запропонованої Н. Цісар, ми пропонуємо пропонуємо додати наступні групи, характерні для кардіологічних термінів з метафоричним компонентом: 1) терміни зі сферою-джерелом, представленою назвами геометричних фігур; 2) термін, що приховує особу автора (ἀνώνυμος); 3) терміни з метеорологічним метафоричним компонентом. Вторинна номінація є вмотивованою асоціацією за зовнішньою та функціональною подібністю, за видом найменування.

До *першої* групи (8 термінологічних одиниць) ми віднесли метафоричні терміни зі сферою-джерелом, представленою назвами геометричних фігур. Метафоричні назви виникли на основі асоціації за зовнішньою подібністю форми геометричної фігури та анатомічного утворення серцево-судинної

системи, наприклад: *arteria angularis* «кутова артерія», *circulus sanguineus cordis* «серцеве коло кровообігу», *conus arteriosus* «артеріальний конус», *trigonum fibrosum sinistrum* «лівий волокнистий трикутник». До другої групи (4 термінологічні одиниці) належать терміни на позначення особи. Метафоричні назви виникли на основі асоціації за видом найменування, наприклад: *vena anonyma iliaca* «повздожня безіменна вена», *arteria anonyma* «безіменна артерія». Третю групу представляє термін *lumen arteriarum coronariarum* «просвіт вінцевих артерій» з метеорологічним метафоричним компонентом. Метафорична модель утворилася на основі асоціації: «проміжок між близько розташованими предметами, щілина, крізь яку щось проникає» → «проміжок між стінками судин».

У результаті кількісного аналізу були отримані такі результати: серед термінів на позначення анатомічних утворень серцево-судинної системи є *артефактні* метафоричні терміни 99 ТО (32,7 %), менш поширеними є терміни з метафоричним компонентом на позначення *функціональної подібності* 89 ТО (29, 8 %), терміни з *фітоморфним* метафоричним компонентом 54 ТО (17,8 %), терміни з *соматичним* метафоричним компонентом 21 ТО (6,9 %), терміни з *ландшафтним* метафоричним компонентом 13 ТО (4,3 %), терміни із *зооморфним* метафоричним компонентом 13 ТО (4,3 %), терміни з *іншими* типами метафоричних компонентів представлені 13 ТО (4,3 %) від загальної кількості метафоричних кардіологічних термінів (296 ТО).

Метафорична номінація є одним із найпродуктивніших процесів творення нових термінів, формування та розвитку сучасної наукової термінології. Кожен науковий термін, сформований на основі метафори, є результатом концептуальної діяльності вчених, а сам механізм метафоризації є шляхом до пізнання нового, когнітивною основою для подальшої мовної репрезентації отриманих знань.

Сучасна когнітивна лінгвістика доводить, що метафоричні терміни, зокрема медичної галузі, репрезентують у мові не тільки фрагменти наукової картини світу, а й наївно-буденні знання, особливості світогляду давніх греків і римлян як носіїв класичних мов. Медична термінологія належить до найретельніше розроблених й офіційно кодифікованих термінологій, основний лексичний внесок у формування якої припадає на латинську та грецьку мови.

Література

1. Бражук Ю. Б. Натуроморфна метафора в медичній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 - класичні мови. Окремі індоевропейські мови / Ю. Б. Бражук. – Київ, 2015. – 330 с.
2. Зубкова О. С. Медицинская метафора и медицинская метафора термин в индивидуальном лексиконе (экспериментальное исследование) / О. С. Зубкова // Знание. Понимание. Умение. Научный журнал Московского гуманитарного университета. – 2010. – №1. – 140-145 с.

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Kharyk O., oksana.kharyk@gmail.com

The Metaphorical Nomination in Cardiological Terminology (on the material of Latin anatomical terms)
(in Ukrainian)

3. Корнилов О. А. Языковая картина мира как отражение национальных менталитетов / О. А. Корнилов; 2 изд., исп. и доп. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем/ Дж. Лакофф, Д. Джонсон// Теория метафоры; [Сборник]: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — 387-415 с.
5. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 26-51.

Список джерел ілюстративного матеріалу

6. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
7. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь/ [репринт V-го издания 1899 г.]. – М.: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2006. – 1370 с.
8. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. – М.: «РУССКИЙ ЯЗЫК МЕДИА», 2008.
9. Покровский В. И. Энциклопедический словарь медицинских терминов. – М.: Медицина, 2005. – 1591 с.
10. Черкасов В. Г. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти)/ В. Г. Черкасов, І. І. Бобрик, Ю. Й. Гумінський, О. І. Ковальчук. – Вінниця: Нова книга, 2010. – 392 с.

References:

1. Brazhuk Yu. B. *Naturomorfna metafora v medichniy terminologii (na materialy latins'komovnikh anatomichnikh terminiv)* [Nature metaphor in medical terminology (based on latin anatomical terms)]: dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.14 - klasichni movi. Okremi indoevropeys'ki movi / Yu. B. Brazhuk. – Kii, 2015. – 330 s. . (In Ukr.).
2. Zubkova O. S. *Meditinskaya metafora i meditsinskaya metafora termin v individual'nom leksikone (eksperimental'noe issledovanie)* [Medical metaphor and metaphor of individual term in the lexicon (experimental study)]/ O. S. Zubkova// Znanie. Ponimanie. Umenie. Nauchnyy zhurnal Moskovskogo gumanitarnogo universiteta. – 2010. – №1. – 140-145 s. (In Russ).
3. Kornilov O. A. *Yazykovaya kartina mira kak otrazhenie natsional'nykh mentalitetov* [The language picture of the world as a reflection of national mentality] / O. A. Kornilov; 2 izd., isp. i dop. – M.: CheRo, 2003. – 349 s. (In Russ).
4. Lakoff Dzh. *Metafori, kotorymi my zhivem* [Metaphors, we are live]/ Dzh. Lakoff, D. Dzhonson// Teoriya metafori; [Sbornik]: Per. s ang., fr., nem., isp., pol'sk. yaz. / Vstup. st. i sost. N. D. Arutyunovoy; Obshch. red. N. D. Arutyunovoy i M. A. Zhurinskoy. — M.: Progress, 1990. — 387-415 s. (In Russ).
5. Teliya V. N. *Metafora kak model' smysloproduktstva i ee ekspressivno-otsenochnaya funktsiya* [Metaphor as a model of sense production and its expressive-valued function]// Metafora v yazyke i tekste. – M.: Nauka, 1988. – S. 26-51. (In Russ).
6. Akhmanova O.S. *Slovar' lingvisticheskikh terminov* [Dictionary of linguistic terms]/ O.S. Akhmanova. – 2-e izd., ster. – M : URSS : Editorial URSS, 2004. – 571 s. (In Russ).
7. Veysman A. D. *Grechesko-russkiy slovar* [Greek-Russian dictionary]/ [reprint V-go izdaniya 1899 g.]. – M.: Greko-latinskiy kabinet Yu. A. Shichalina, 2006. – 1370 s. (In Russ).
8. Dvoretzkiy I. Kh. *Latinsko-russkiy slovar'* [Latin-Russian Dictionary]. – M.: «RUSSKIY YAZYK MEDIA», 2008. (In Russ).
9. Pokrovskiy V. I. *Entsiklopedicheskiy slovar' meditsinskikh terminov* [Encyclopedic Dictionary of Medical Terms]. – M.: Meditsina, 2005. – 1591 s. (In Russ).
10. Cherkasov V. G. *Mizhnarodna anatomichna terminologiya (latins'ki, ukrains'ki, rosiys'ki ta angliys'ki ekvivalenti)* [International anatomical terminology (Latin, Ukrainian, Russian and English equivalents)]/ V. G. Cherkasov, I. I. Bobrik, Yu. Y. Gumins'kiy, O. I. Koval'chuk. – Vinnitsya: Nova kniga, 2010. – 392 s. (In Ukr.).

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Харик О. В., oksana.kharyk@gmail.com

Метафорична номінація в кардіологічній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) (Українською)

ЗМІСТ

Клименко Н. Ф.

У семантичному просторі іменника *пояс* (зіставний аспект) 9

Гера Є. В.

Еволюція поняття ‘*familia Goliae*’ та ‘*Golias*’ у літературних, патристичних та історичних пам’ятках 18

Довбищенко Ф. В.

Інформаційний дисонанс рівнів авторської та нараторської комунікації у III книзі “Історії...” Геродіана 32

Івашків-Ващук О. В.

Образи богів та героїв як складники макроконцепту ЛЮДИНА (на матеріалі творів Теокріта) 43

Кожушний О. В.

Лексичні та метричні особливості поетичного мовлення Григорія Богослова 52

Корольова Н. В.

Морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. українського походження 58

Лазер-Паньків О. В.

Особливості фонетичного варіювання давньогрецьких паремій: система вокалізму 70

Левко О. В.

Соматизми як засоби вербалізації гніву в давньогрецькій та українській мовах 81

Лефтерова О. М.

Мовленнєві тактики в латинській художньо-мовній традиції (на матеріалі «Енеїди» Вергілія) 90

Михайлова О. Г.

Грецькі боги-цілителі та відомості про магічні властивості лікарських рослин 100

Харик О. В.

Метафорична номінація в кардіологічній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) 106

ЗМІСТ 118

CONTENT 120

СОДЕРЖАНИЕ 122

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ 124

REQUIREMENTS FOR PAPERS 127

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ 130

CONTENT

Klymenko N.

In Semantic Field of a Noun *нояс* (comparative aspect) 9

Hera Ye.

Development of the Notion ‘familia Goliae’ and ‘Golias’ in Literary, Patristic and Historical sources 18

Dovbyshchenko F.

The Information Discordance of the Levels of Authorial and Narratorial Communication in the Book III of Herodian’s “History...” 32

Ivashkiv-Vashchuk O.

Images of Gods and Heroes as Components of the Macroconcept HUMAN (based on the Theokrit’s works) 43

Kozhushnyi O.

Lexical and Metric Peculiarities of Gregory Theologian’s Poetical Language 52

Korol’ova N.

Morphological Features of the Latin Language Inscriptions of the XVI–XVII Centuries of Ukrainian Origin 58

Lazer-Pan'kiv O.

The Peculiarities of the Ancient Greek Proverbs' Phonetic Variation: the Vocalism	70
---	----

Levko O.

Somatic Words as a Means of Verbalization of Anger in Ancient Greek and Ukrainian Languages	81
---	----

Lefterova O.

Speech Tactics in The Latin Language Tradition (on the material of Virgil's Aeneid)	90
---	----

Mykhailova O.

Greek Gods-healers and Knowledge about Magic Properties of Medicinal Herbs	100
--	-----

Kharyk O.

The Metaphorical Nomination in Cardiological Terminology (on the material of Latin anatomical terms)	106
--	-----

ЗМІСТ	118
--------------------	-----

CONTENT	120
----------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ	122
-------------------------	-----

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ	124
----------------------------------	-----

REQUIREMENTS FOR PAPERS	127
--------------------------------------	-----

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ	130
---------------------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Клименко Н. Ф.

В семантическом пространстве существительного пояс (сопоставительный аспект) 9

Гера Е. В.

Эволюция понятий ‘familia Goliae’ и ‘Golias’ в литературных, патристических и исторических памятниках 18

Довбищенко Ф. В.

Информационный диссонанс уровней авторской и нарраторской коммуникации в III книге “Истории...” Геродиана 32

Ивашкив-Ващук О. В.

Образы богов и героев как составляющие макроконцепта *ЧЕЛОВЕК* (на материале произведений Теокрита) 43

Кожушний О. В.

Лексические и метрические особенности поэтического языка Григория Богослова 52

Королёва Н. В.

Морфологические особенности латиноязычных инскрипций XVI-XVIII вв. украинского происхождения 58

Лазер-Паньків О. В.

Особенности фонетического варьирования древнегреческих паремий: система
вокализма 70

Левко А. В.

Соматизмы как средства вербализации гнева в древнегреческом и украинском
языках 81

Лефтерова О.Н.

Речевые тактики в латинской культурно-языковой традиции (на материале
«Энеиды» Вергилия) 90

Михайлова Е. Г.

Греческие боги-целители и сведения про магические свойства лекарственных
растений 100

Харик О. В.

Метафорическая номинация в кардиологической терминологии (на материале
латинских анатомических терминов) 106

ЗМІСТ 118

CONTENT 120

СОДЕРЖАНИЕ 122

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ 124

REQUIREMENTS FOR PAPERS 128

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ 130

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

для публікації у фаховому збірнику наукових праць

“STUDIA LINGUISTICA” (2017 рік)

ISSN 2411-1562

(кафедра загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики)

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

м. Київ, 01033, бульвар Т. Шевченка, 14, каб.141; тел. 8 (044) 239-34-15;

e-mail: zagsoclasphil@gmail.com)

Збірник наукових праць “Studia Linguistica” є фаховим виданням із дисциплін філологічного (мовознавство) профілю. Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015 р.

Редакція фахового збірника наукових праць “Studia Linguistica” розглядає подані до друку матеріали (статті, рецензії, хроніки тощо) від спеціалістів у галузі лінгвістики за умови, що подані рукописи не публікувалися раніше, відповідають проблематиці збірника та оформлені відповідно до вимог.

1. Матеріали для публікації приймаються від спеціалістів у галузі лінгвістики. Мови публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька, румунська, польська.

2. Обсяг публікації – 0,5 друк. арк. (від 8 до 12 повних сторінок, включаючи літературу).

3. Над назвою ліворуч зазначається номер УДК. поряд з УДК – зазначається розділ, в якому має бути розміщено статтю:

Проблеми загального, порівняльно-історичного, типологічного та зіставного мовознавства

Проблеми класичної філології та неоелліністики

Проблеми когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та етнолінгвістики

Проблеми лінгвокомунікативістики, дискурсології та прагмалінгвістики

Проблеми перекладознавства

Проблеми прикладної лінгвістики

4. Відцентрована назва статті друкується жирними **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ** через 1 інтервал (шрифт – Times New Roman, 14).

5. Нижче (через 2 інтервали) відцентровано жирним курсивом *Прізвище, Ім'я, По батькові* автора. Нижче через 1 інтервал звичайним курсивом по центру *науковий ступінь та вчене звання* (н-д, д-р філол. наук, проф.; канд. філол. наук,

доц.; викл.; асист.; асп.; студ.); ще нижче через 1 інтервал відцентровано звичайним курсивом *місце роботи або навчання* (назва установи пишеться повністю, без скорочень) (шрифт – Times New Roman, 14). Нижче зазначається e-mail автора статті.

6. Нижче подається вступна анотація обсягом від 150 до 200 слів згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9. та *Ключові слова* (максимум 5-6 слів) мовою самої статті. Друкується 10 шрифтом Times New Roman через 1 інтервал *курсивом* (слово *Анотація* не писати, а слова *Ключові слова*: писати після анотації з нового рядка).

7. Нижче подаються назва статті, ім'я автора та вступні анотації обсягом від 150 до 200 слів і ключові слова російською та англійською мовами. Якщо стаття написана російською або англійською мовами, то ім'я автора, назва публікації, анотації та ключові слова подаються обов'язково українською та однією із затверджених редколегією іноземних мов (друкуються шрифтом Times New Roman 10 через 1 інтервал (слова *Аннотация* або *Summary* не писати, а слова *Ключевые слова*, *Key words*: писати після анотації з нового рядка курсивом).

8. Основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали, шрифт Times New Roman 14, без переносів. Поля вгорі, внизу – 2 см, ліворуч – 2,5 см, праворуч – 1,5 см; відступ абзацу – 1,25 см (виставляти автоматично).

9. Фрагменти рукописів, що слугують ілюстративним матеріалом, друкуються *курсивом*.

10. Чітко диференціювати *ture* і *defis*. Значення слів, виразів тощо беруться в лапки (лапки **повинні бути** тільки відкритими “ та закритими ”).

11. На початку статті **обов'язково** повинні визначатися **актуальність, мета, предмет, об'єкт, наукова новизна дослідження**. З постанови президії ВАК України від 15 січня 2003р. №7-05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України” п.3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Стаття повинна містити такі структурні елементи: **1. Вступ (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями, аналіз останніх наукових публікацій з теми дослідження, її актуальність). 2. Об'єкт і предмет, мета і завдання дослідження. 3. Виклад основного матеріалу дослідження. 4. Висновки та перспективи подальших розвідок. 5. Література** (оформлена згідно з вимогами ДАК України). **6. Список джерел ілюстративного матеріалу** (за наявності). **7. References** (оформлені згідно з вимогами зарубіжних стандартів).

12. Посилання в тексті оформлюються таким чином: у квадратних дужках з посиланням на прізвище і рік видання, номер сторінки вказується після коми, наприклад [Голубовська 2004, 94], [Бацевич 2003, 37–56; Freeman 2000, 254].

13. Перед крапками, комами, двокрапками, крапками з комами, знаками питання та оклику, а також після дужки та лапок не ставити пропусків.

14. Використані наукові джерела подаються після тексту у рубриці **Література** (відцентрована назва, жирним шрифтом, Times New Roman 14), в алфавітному порядку. Бібліографічний опис складається згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1, заголовки бібліографічного запису згідно з ДСТУ ГОСТ 7.80. З абзацу 1,25 см починається перше джерело. Шрифт Times New Roman 10, 1 інтервал. Кожна

позиція списку літератури подається з нового рядка. Спочатку подавати в переліку за алфавітом видання російською та українською мовами, потім – іноземними (теж за абеткою). Усі роботи одного автора потрібно вказувати **за** зростанням років видання.

15. **Список джерел ілюстративного матеріалу** оформлюється згідно з вимогами до списку **Літератури**, за нумерацією продовжує список літератури.

16. Список літератури під заголовком **References** (відцентрована назва, жирним шрифтом, Times New Roman 14), в якому посилання *оформлюються згідно з вимогами зарубіжних стандартів* та подаються для кирилиці у вигляді транслітерації за допомогою програми BGN (Board of Geographic Names), що представлена на сайті: <http://www.translit.ru> та з перекладом на англійську мову у квадратних дужках. Список повинен повторювати у своїй послідовності список **Літератури** та **Список джерел ілюстративного матеріалу**. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються.

Схема бібліографічного посилання:

- автор (и) (транслітерація);
- назва статті (транслітерація);
- [переклад назви статті англійською мовою у квадратних дужках];
- назва українського або російського джерела (транслітерація);
- [переклад назви джерела англійською мовою у квадратних дужках – парафраз (для журналів можна не робити)];
- вихідні дані з позначеннями англійською мовою, або тільки цифрові;
- позначення мови статті (In Ukr. / In Russ).

Приклад опису статті:

Golubovs'ka I. O. Klasychni movy u konteksti suchasnogo movoznavstva: epistemy, metamova, instrumentarij [Classical Languages in the Context of Modern Linguistics: Epistemes, Metalanguage, Linguistic Devices]. *Studia Linguistica*, 2014, vol. 8, pp. 3-10. (In Ukr.).

17. Після **References** подається **дата надходження авторського оригіналу до редколегії**. Шрифт Times New Roman 10.

18. Вартість однієї сторінки публікації – 50 гривень.

19. Для аспірантів та авторів без наукового ступеня обов'язковою є рецензія на статтю наукового керівника або доктора філологічних наук.

20. Статті проходять **рецензування та перевіряються на плагіат**. У разі виявлення порушення видавничої етики статтю не рекомендують до друку. Статті приймаються **тільки за умов дотримання редакційних вимог**.

21. На окремому аркуші подати відомості про автора статті:

22.

- *Прізвище, Ім'я, По батькові;*
- *посада та місце роботи або навчання;*
- *науковий ступінь та вчене звання;*
- *адреса, телефон, e-mail.*

Дата надходження статті до редакції 13. 10. 2017

REQUIREMENTS FOR PAPERS

in periodical “STUDIA LINGUISTICA” (ISSN 2411-1562)
Chair of General Linguistics, Classical Philology and Neohellenic Studies,
Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
e-mail: zagmoclasphil@gmail.com

The Journal **invites papers** (including **articles, reviews, opinions**, etc.) from scholars in the **field of linguistics**. **Papers** are acceptable for publication on condition they have never been published before; their topics are relevant to the “Studia Linguistica” research focus and the text is presented in a predetermined format. **Papers** must describe the current state of the investigated problem and comprise the new findings revealed in the course of research.

Theoretical approaches must be supported by the appropriate illustrations.

1. Languages – Ukrainian, Russian, English, French, German, Romanian, Polish.

2. Paper must consist of: 0,5 p. p. for an analytical article; 0,3 p. p. for an article; 0,25 p. p. for a review.

3. Above the title on the left indicate the **Universal Decimal Classification Index (UDC)**. Near the UDC – note section, within which the article might be placed:

Problems of general, comparative and historical, typological linguistics

Problems of classical philology and neohellenic studies

Problems of cognitive and cultural linguistics, ethnolinguistics

Problems of linguistic communication and discoursology

Problems of translation studies

Problems of applied and mathematical linguistics

4. Title of the article is printed in the center in 1 space (font – Times New Roman 14, bold **CAPITALS**).

5. Below (after 2 intervals) centered in bold italics *Last Name, First Name* of the author. Below 1 interval ordinary italics centered *academic degree* and *academic title (PhD, assistant (associate) professor, postgraduate student, etc.)*. 1

interval below on the center place of work or study (*institution name* is written in full, without abbreviations; font – Times New Roman 14, ordinary italics). Below is the author's e-mail.

6. Instructions for preparation abstracts or summary: Three abstracts before the text of article sized from 150 to 200 words (1st – in original language, 2^d – in Ukrainian, 3^d – in English or one of the journal's language – see p. 1) are to be found below followed by the key words (5 or 6) after each. The Second name of the author and his initials are placed before the abstracts, typed in bold (10 pt.). Institutional affiliation is on the next line in italics (10 pt.). The title is typed in bold (10 pt.) on abstract's language. *Abstracts* and *Key words* must be typed in Times New Roman 10 pt., ordinary italics in 1 space.

7. Paper format: the text must be typed in Times New Roman 14 pt. in 1.5 space in regular font with no hyphens at the end of line. **Margins** – at the top and bottom – 2 cm; left – 2,5 cm; right – 1,5 cm. Paragraph indentation – 1,25 cm. Any extra fonts used in the paper must be supplied separately, like characters and illustrations.

8. Fragments of the paper containing illustrations must be typed *in italics*.

9. Quotes and definitions are enclosed in quotation marks ("word"). A hyphen (-) must be clearly distinguished from a dash (–), e.g.: "Language – is ...", but "lexico-grammatical meaning".

10. Topicality, aim, and objectives of the study must be placed in the introductory part of the paper, typed in a light font and underlined. A scientific **paper** must include final or intermediate results of the study. A paper submitted for publication must be completed and comprise the following mandatory elements: **1. Introduction (problem statement indicating its connection with the important scientific and practical objectives). Analysis of recent researches and publications cited by the author. 2. Identification of the study's goal and objectives. 3. Presentation of the research supported by detailed illustration of the theses. 4. Conclusions and prospects of further investigation in the field. 5. Literature. 6. References illustrative material (if any).**

12. All citations are given in square brackets, e. g. [Brown 2004, 94]. Citation of a series of works of the same author or several authors is marked by a semicolon, e. g.: [Grice 2003, 37–56; Freeman 2000, 254]. If pages are indicated from ... to ..., these are separated by a dash (–), not a hyphen (-). Temporal segments are presented likewise: XII–XIII c.

13. Sources:

The bibliography follows the text, including the list of reference sources. The word

“Literature” is typed after the text and centered. If necessary, **List of Illustrative Material** is included continuing the numbering from the previous list.

14. After list of references indicating the **date of their reception by the editorial board**.

15. Instructions for paper submission.

The editorial board accepts:

- information about the author on a separate sheet and in a separate file including: full first and second names, patronymic name, degree, rank, place of employment or training (postgraduates should indicate the year of training), position, phone numbers, home and e-mail addresses;

- review of the submitted paper by the scientific supervisor for a postgraduate.

All materials are submitted in a folder, indicating the date of their reception by the editorial board.

The electronic copy of the article and information about the author are sent to: **zagmoclasphil@gmail.com**

Papers submitted to the editorial board, including those not accepted for publication, will not be returned to the author.

16. The cost of one page of publication – 2\$. Payment is made after reviewing the article and checking it out for plagiarism.

Date of the acception by the Editorial Board 27.11.2017.

**ТРЕБОВАНИЯ К РУКОПИСЯМ ДЛЯ ПУБЛИКАЦИИ В СБОРНИКЕ
НАУЧНЫХ ТРУДОВ
“STUDIA LINGUISTICA” (2017 год)
ISSN 2411-1562**

(кафедра общего языкознания, классической филологии и неоеллинистики
Института филологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченка;
г. Киев, 01033, бульвар Т. Шевченка, 14, каб.141; тел. 8 (044) 239-34-15;
e-mail: zagmoclasphil@gmail.com)

Сборник научных трудов “*Studia Linguistica*” является **специализированным изданием в области дисциплин филологического (языкознание) профиля. Приказ Министерства образования и науки Украины № 747 от 13.07.2015 г.**

Редакция сборника научных трудов “*Studia Linguistica*”
рассматривает представленные к печати материалы (статьи, рецензии, хроники и т.д.)
от специалистов в области лингвистики при условии, что предоставленные рукописи
**не были опубликованы ранее, соответствуют проблематике сборника
и были оформлены в соответствии с выдвигаемыми требованиями.**

1. Материалы для публикации принимаются от специалистов в сфере лингвистики.
Языки публикации: украинский, русский, английский, немецкий, французский, румынский, польский.

2. Объем публикации - 0,5 печат. л. (от 8 до 12 полных страниц, включая литературу).

3. Над названием слева указывается номер УДК. Рядом с **УДК** – отмечается раздел, в котором должна быть размещена статья:

Проблемы общего, сравнительно-исторического, типологического и сопоставительного языкознания

Проблемы классической филологии и неоеллинистики

Проблемы когнитивной лингвистики, лингвокультурологии и этнолингвистики

Проблемы лингвокоммуникативистики, дискурсологии и прагмалингвистики

Проблемы перевода

Проблемы прикладной лингвистики

4. По центру название статьи печатается жирными **БОЛЬШИМИ БУКВАМИ** через 1 интервал (шрифт – Times New Roman, 14).

5. Ниже (через 2 интервала) по центру жирным курсивом **Фамилия, Имя, Отчество** автора. Ниже через 1 интервал обычным курсивом по центру *научная степень и ученое звание* (н-р, *д-р филол. наук, проф.; канд. филол. наук, доц.; препод.; ассист.; асп.; студ.*); еще ниже через 1 интервал по центру обычным курсивом *место работы или обучения* (название учреждения пишется полностью, без сокращений) (шрифт – Times New Roman, 14). Ниже указывается e-mail автора статьи.

6. Ниже подается аннотация объемом от 150 до 200 слов согласно с ДСТУ ГОСТ 7.9. и *Ключевые слова* (максимум 5-6 слов) языком самой статьи. Печатается 10 шрифтом Times New Roman через 1 интервал *курсивом* (слово *Аннотация* не писать, а слова

Ключевые слова: писать после аннотации с новой строки).

7. абзаца – 1,25 см (выставлять автоматически).

8. Фрагменты рукописей, Ниже указывается название статьи, имя автора и аннотация объемом от 150 до 200 слов и ключевые слова на русском и английском языках. Если статья написана на русском или английском языке, то имя автора, название публикации, аннотация и ключевые слова подаются обязательно на украинском языке и на одном из утвержденных редколлегией иностранном языке (печатаются шрифтом Times New Roman 10 через 1 интервал). Слова *Аннотация* или *Summary* не писать, а слова *Ключевые слова*, *Key words* писать после аннотации с новой строки курсивом.

9. Основной текст рукописи печатается через 1,5 интервала, шрифт Times New Roman 14, без переносов. Поля сверху, внизу – 2 см, слева – 2,5 см, справа – 1,5 см; отступ которые служат иллюстративным материалом, печатаются курсивом.

10. Четко дифференцировать *тире* и *дефис*. Значение слов, выражений и т.п. заключаются в кавычки (**должны быть** только «открытыми» и «закрытыми»).

11. Вначале статьи **обязательно** определяются **актуальность, цель, предмет, объект, научная новизна исследования**. Из постановления президиума ВАК Украины от 15 января 2003г. №7-05 / 1 “О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенным в перечень ГАК Украины”, п.3.: Редакционным коллегиям организовать надлежащее рецензирование и тщательный отбор статей в печать. Статья должна содержать следующие структурные элементы: 1. **Введение (постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами, анализ последних научных публикаций по теме исследования, ее актуальность)**. 2. **Объект и предмет, цель и задачи исследования**. 3. **Изложение основного материала исследования**. 4. **Выводы и перспективы дальнейших исследований**. 5. **Литература** (оформлена в соответствии с требованиями ВАК Украины). 6. **Список источников иллюстративного материала** (при наличии). 7. **References** (оформленные согласно требованиям зарубежных стандартов).

12. Ссылки в тексте оформляются следующим образом: в квадратных скобках со ссылкой на фамилию и год издания, номер страницы указывается после запятой, например [Голубовская 2004, 94], [Бацевич 2003, 37-56; Freeman 2000, 254].

13. Перед точками, запятыми, двоеточиями, точками с запятыми, вопросительными знаками и знаками восклицания, а также после скобок и кавычек пропуски не ставятся.

14. Использованные научные источники подаются после текста в рубрике **Литература** (по центру название, жирным шрифтом, Times New Roman 14), в алфавитном порядке. Библиографическое описание составляется согласно ГОСТ 7.1, заголовков библиографической записи согласно ГОСТ 7.80. С абзаца 1,25 см начинается первый источник. Шрифт Times New Roman 10, 1 интервал. Каждая позиция списка литературы подается с новой строки. Сначала подавать в списке по алфавиту издание на русском и украинском языках, затем – на иностранном (также в алфавитном порядке). Работы одного автора указываются по возрастанию года выпуска издания.

15. **Список иллюстративного материала** оформляется в соответствии с требованиями к списку **Литературы**, нумерация продолжает список.

16. В **References** (по центру название, жирным шрифтом, Times New Roman 14) ссылки оформляются в соответствии с требованиями зарубежных стандартов и подаются для кириллицы в виде транслитерации с помощью программы BGN (Board of Geographic Names), что представлена на сайте: <http://www.translit.ru>, далее следует перевод на

английский язык в квадратных скобках. Список должен повторять в своей последовательности список **Литературы** и **Список иллюстративного материала**. Если в списке есть ссылки на иностранные публикации, они полностью повторяются.

Схема библиографической ссылки:

- автор (и) (транслитерация);
- название статьи (транслитерация);
- [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках];
- название украинского или русского источника (транслитерация);
- [перевод названия источника на английский язык в квадратных скобках (для названий журналов не обязательно)];
- исходные данные с обозначениями на английском языке, или только цифровые;
- обозначение языка статьи (In Ukr. / In Russ.).

Пример описания статьи:

Golubovs'ka I. O. Klasychni movy u konteksti suchasnogo movoznavstva: epistemy, metamova, instrumentarij [Classical Languages in the Context of Modern Linguistics: Epistemes, Metalanguage, Linguistic Devices]. Studia Linguistica, 2014, vol. 8, pp. 3-10.).

17. После References казывается **дата поступления авторского оригинала в редколлегию**. Шрифт Times New Roman 10.

18. Стоимость одной страницы публикации – 50 гривен.

19. Для аспирантов или авторов без научной степени обязательна рецензия на статью от научного руководителя или доктора филологических наук.

20. Статьи проходят **рецензирование и проверяются на плагиат**. В случае выявления нарушений издательской этики статья не рекомендуется к опубликованию. Статьи принимаются **только при соблюдении редакционных требований**.

21. На отдельном листке подается информация об авторе статьи:

- *Фамилия, имя, отчество;*
- *должность и место работы или учебы;*
- *ученая степень и ученое звание;*
- *адрес, телефон, e-mail.*